

LEVÉLTÁRI SZEMLE

73. évfolyam

2023. 1. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon II.
- A könnyűzenei műsorszervezés árnyoldalai
- Egy debreceni levéltári epizód 1924-ből
- Készen állunk a mesterséges intelligenciára?
- Négy könyv az I. világháborúról

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

73. évfolyam ▪ 2023. I. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség
és a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Kiss Norbert Péter, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Haraszi Viktor

- A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon II.
A szabályrendeletektől a törvényi szintű szabályozásig 5

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

Csatári Bence

- A könnyűzenei műsorszervezés árnyoldalai az új gazdasági
mechanizmusban 31

LEVÉLTÁR | TÖRTÉNET

Németh László Imre

- A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának levéltára 1950–1958 51

Szálkai Tamás

- Egy debreceni levéltári epizód 1924-ből
Dr. Szabó István lemond városi levéltári állásáról 63

KILÁTÓ

Wencz Balázs

- A magyar párt- és kormányküldöttség kelet-berlini útja 1966 júniusában 70

Készen állunk a mesterséges intelligenciára?

- Beszámoló a Kép és Kutatás című nemzetközi konferenciáról*
(Dékány Szilveszter) 78

MÉRLEG

Négy könyv az I. világháborúról

- (Csík Ádám Lajos – Sáfár Gyula) 81

HÍREK

Balogh Béla nagybányai levéltáros köszöntése

- (Varga Zsolt) 91

A magyarországi és a határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok

2022. évi bibliográfiája (Horváth Natália) 94

Csatári Bence, tudományos kutató

- Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala

Csík Ádám Lajos, segédlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára

Dékány Szilveszter, gyűjteményi főmunkatárs

- Habsburg Ottó Alapítvány

Haraszti Viktor, főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Horváth Natália, könyvtáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Németh László, ny. lelkesz, Páty

Sáfár Gyula, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

Varga Zsolt, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára

Wencz Balázs, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltára

A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon II.

A szabályrendeletektől a törvényi szintű szabályozásig

A Tanácsköztársaság utántól a II. világháború végéig

A Levéltári Szemle 2022/3. számában a Tanácsköztársaságig tekintetem át a selejtezések jogi szabályozásának hazai történetét. E tanulmányban a két világháború közti időszak és a levéltárügyi első törvényi szabályozását tárgyalom.

A selejtezés fogalmának első törvényi szintű megjelenését az 1922. évi XIX. tc.¹ 9. §-a hozta, amely rendeleti felhatalmazást adott arra, hogy a levéltárnak 32 év után átadandó kormányhatósági és minisztériumi iratok tekintetében külön szabályozás szülessen. A selejtezésre vonatkozóan a 9. §-ban a következőt fogalmazták meg: „Az átadásnak és a szükségessé váló selejtezésnek módozatait az Országos Levéltár meghallgatása után a minisztérium külön rendelettel szabályozza.” A korábbi évek rendezetlen, sokszor átgondolatlan, felelőtlen selejtezéseit megakadályozhatta volna a selejtezés részletszabályait tartalmazó minisztériumi rendelet – ám hiába volt a törvényi felhatalmazás, a rendelet sohasem született meg, így az iratselejtezésekre továbbra is az esetlegesség maradt jellemző.

A 20. század első felében a levéltárügyi szerkezete sem segítette elő a selejtezések egységes szakmai szempontú kezelését. Az Országos Levéltár mint állami levéltár a központi kormányzatszervek, főhatóságok és a jogszolgáltatás felsőbb szervei tekintetében volt illetékes, az alsóbb szintű állami hatóságok irataira sem jogszabályi előírás, sem személyi, sem tárolási kapacitás híján nem terjedhetett ki a figyelme. A vármegyei és thj. városi levéltárak fenntartójuk irataival kapcsolatos levéltári munkákra koncentráltak, minden esetben az adott vármegye, illetve város szabályrendelete² alapján jártak el, amelyek alapját a 347 §-ból álló Vármegyei Ügyviteli Szabályzat (VÜSZ) képezte.³ A VÜSZ szabályozta az ügykezelés, ügyintézés módját, valamint az 5. cím alatt az ügyiratok kiselejtezésének előkészítését.⁴ E szabályzat 236. §-a a levéltárról külön szabályzat készítését írta elő, amely azonban nem lépett hatályba.⁵

---

¹ 1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről

² A szabályrendelet alkotására a belügyminiszter kapott felhatalmazást a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. tc. 32. §-ában.

³ Az 1901. évi XX. tc. alapján kibocsátott 125.000/1902. B.M. rendelet. Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 36. évf. 1156–1361. A rendelet előírta a levéltárak berendezéséről, az azokban kezelt iratok rendezéséről, rendben tartásáról, s a kiselejtezésről szóló szabályozás elkészítését, ám ez végül soha nem készült el.

⁴ Ld. bővebben: Haraszi, 2022: 23–25.

⁵ Vármegyei Ügyviteli Szabályzat, „236. §. A levéltárak berendezéséről, az azokban kezelt iratok rendezéséről, rendben tartásáról s a kiselejtezésről az ez iránt kiadandó külön szabályzat intézkedik.”

A törvényhatósági levéltárak elégtelen és esetenként kevésbé képzett személyzetükkel – ügyviteli feladatok, adminisztratív teendőik mellett – épphogy meg tudtak felelni levéltári feladataiknak. A Belügyminisztériumnak mint a vármegye felügyeleti hatóságának módjában volt ugyan az Országos Levéltár az egyes vármegyei levéltárak megvizsgálására felkérni, illetve a rendezési, selejtezési tervekben véleményét kikérni, de ez nem tekinthető központi szakmai irányításnak. A megyei városok,⁶ községek,⁷ gazdálkodó szervezetek⁸ iratainak védelmére már szinte semmilyen erőforrás nem jutott.

A lassú szemléletbeli változások ellenére a két világháború közti időszakban sem a levéltárügy, sem az iratselejtezés jogi szabályozása alapvetően nem változott, hiába sürgette a szakma a Levéltári Közlemények hasábjain ezt többször is. A levéltárosok figyelemmel kísérték a külhoni „legjobb gyakorlatokat”. Bemutatták például a 1920-as évek bajorországi gyakorlatát, ahol – bár az iratok levéltári átadására előírt időhatár nem létezett – az állami hatóságoknak, ha selejtezésre szánták el magukat, a selejtezni kívánt iratok jelzetét és tárgyát tartalmazó iratjegyzéket kellett készíteniük, amelyet az állami levéltárak főigazgatójához kellett elküldeni. A főigazgató az illetékes levéltár véleményének kikérése után döntött, s ha úgy hozta a helyzet, még az iratok felülvizsgálatára is sort kerítettek. Mindezek után a főigazgató által kijelölt tételeket iratjegyzék kíséretében az illetékes levéltárnak át kellett adni.⁹

A hazai iratselejtezések az 1920–30-as években továbbra is leginkább mechanikusan történtek, teljes évek és ügkörök kiselejtezésével. Bottló Béla¹⁰ idéz egy esetet, amikor az egyik központi hatóság egy ügyosztálya irattárának 1922-ben végzett selejtezése után a nem érintett 1876. évi iratanyag 28 fasciculust tett ki, a selejtezésen átesett 1875. évi iratanyagból viszont csupán egytized fasciculusnyi maradt. Amikor a jóakarátú, de szakszerűtlen selejtezés következményeire a figyelmet felhívták, a tisztviselők „maguk csodálkoztak legjobban, hogyan vihettek véghez olyan levéltárpusztítást. Helyet nyert az irattár, de nagyon drága áron!”¹¹

A minisztériumok esetében a ma levéltárban őrzött irategyüttesek majd mind-egyikénél a meglévő irathiányok egy részét a szabályozatlan selejtezések okozták. Még a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) esetében is az 1945 előtt végzett selejtezések az 1920 előtt keletkezett iratokban „történeti értékű iratokat is megsemmisítettek”.¹² Az elnöki iratok 1889–1929 közötti időszakban keletkezett iratsorozatából a minisztériumi selejtezések után csak típusügyek maradtak.¹³ A Pénzügyminisztérium

⁶ Ld. Balázs I. és II.

⁷ Ld. Berlász, 1940–1941.

⁸ Ld. Pleidell, 1930.

⁹ Paulinyi, 1926: 167.

¹⁰ Bottló Béla (1905–1964) levéltáros, 1933-tól az Országos Levéltár tudományos munkatársa, 1962-től főlevéltárosi beosztásban. (A cikkben szereplő levéltáros életrajzi adatok a RIP 1. és RIP 2. kötetekből származnak.)

¹¹ Bottló, 1933: 298.

¹² Bélay, 1963: 1. A VKM megmaradt anyagának jelentős része 1944–45-ben, majd 1956-ban semmisült meg.

¹³ Sz. Simon, 2003: 16.

esetében a meglévőnél sokkal több iratnak kellett volna levéltárba kerülnie, de ami ma fellelhető, az a „töredéknél nem egyéb, ennek a sajnálatos ténynek a Pénzügyminisztérium által végrehajtott rendkívül radikális iratsejtezések az okai”.¹⁴ A Földművelésügyi Minisztériumban az 1889 és 1915 közt keletkezett iratokban végzett selejtezések során is csak az ügyviteli és jogbiztosító érték szempontjait vették figyelembe,¹⁵ az 1889–1912 közötti iratok mintegy 80%-át megsemmisítették.¹⁶

A bíróságok, ügyészségek esetében a tárgyalt korszakban mindvégig a 13.300/1912. I.M. sz. rendelet¹⁷ alapján történtek a selejtezések.¹⁸ E rendelet a selejtezés időpontját az irattári helyiségek szűk volta vagy más, gyakorlati okból rendelte el. A selejtezés tényét és a selejtezendő iratok körét hirdetményben kellett közzétenni. Így történt ez például a budapesti királyi járásbíróságok 1869–1897. években keletkezett irataival és kezelési könyveivel is. A hirdetésben a Központi Járásbíróság „azzal hívja fel az érdekeltek figyelmét, hogy amennyiben a selejtezendő iratok között egyes iratok kiadását vagy további megőrzését kívánják, eziránt a hirdetmény megjelenésétől számított egy hónapon belül a kir. központi járásbíróság elnökéhez indokolt kérelmet nyújtsanak be.”¹⁹

Hirdetmény útján tudhatták meg az érdeklődők, hogy a Váci Kir. Járásbíróság az 1875–1901 közt keletkezett telekkönyvi iratait kisejtezte,²⁰ kivéve azokat, amelyekért egy hónap alatt valaki jelentkezett. Az I.M. rendelet előírta, hogy a selejtezésről közzeendő hirdetményt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és az Országos Levéltárnak el kell küldeni, de a törvényhatósági levéltárak értesítéséről nem szólt. Ha egy törvényhatósági levéltár a hirdetményt megismerte, egyes iratokért jelentkezhetett,²¹ de hivatalból értesítést nem kapott. A többnyire sablonos hirdetmények nem tették lehetővé az iratok tartalmi megismerését, a levéltáraknak más módon – előzetesen vagy a helyszínen – nem volt jogszabály által biztosított lehetőségük beleszólni a selejtezésbe. Egy ilyen bírósági iratsejtezés során menekült meg Forinyák Géza²² joghallgató babérkoszorúja, amelyet a törvényszéki iratok selejtezésekor a bűnvádi iratokból, a selejtiratok közül emeltek ki, a tudósítás arról azonban nem szól, hogy a peres iratok is megmenekültek-e.²³

¹⁴ Bélay, 1960: 5.

¹⁵ Kiss, 1961: 60.

¹⁶ Kiss, 1961: 100.

¹⁷ A bírósági és ügyészségi iratok és kezelési könyvek selejtezésének szabályozásáról. A rendeletet az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló 1912. évi VII. tc. 36. §-ban kapott felhatalmazás alapján adták ki. Hatályon kívül helyezte a 9.500/1951. IM. rendelet.

¹⁸ A jogszolgáltatási szervek iratsejtezési gyakorlatáról bővebben ld.: Zámbo, 2015..

¹⁹ Fővárosi Közlöny 1930 (I.): 821.

²⁰ Budapesti Közlöny 1934: 2.

²¹ Egy 1913-ban történt esetet ismertet Zámbo István, amikor a Budapesti Királyi Törvényszék selejtezési hirdetményére a Székesfőváros tanácsa egyes iratok régebbi bírói letétek rendezése végett további megőrzését kérte. Így kerültek az 1851–1861 között működött pesti császári bíróságok, valamint az 1861–1871 között fennállott Pesti Törvényszék összes iratai és segédkönyvei a Fővárosi Levéltárba. Zámbo, 2015: 54.

²² Forinyák Géza (1841–1860): joghallgató, az 1860. március 15-i – nem engedélyezett – tüntetés során sebesült meg, majd belehalt sérülésébe. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon I. kötet, Bp. 1967.)

²³ Forinyák mártírkoszorúja. Friss Újság, 1920. március 28. 4.

A korabeli bírósági iratok selejtezéséről Fára József²⁴ így fogalmazott: „Az igazságszervek és a pénzügyi szervek iratselejtezése volt bizonyos mértékig szabályozva, azonban ezeket a szabályzatokat is egyaránt jellemezte az, hogy a levéltárakat igyekeztek a selejtezési munkálatoktól távoltartani.”²⁵ A törvényhatósági levéltárak részére pedig nem volt előírás a szervek irataival való foglalkozás, amire a leterhelt vármegyei levéltári rendszer alkalmatlan is lett volna.

Mindez meg is látszik a korszak fennmaradt iratain, így például Budapest Főváros Levéltárában a járásbírósi peres iratokat a 19. század végéről csak mutatóba és a tárgyalt korszak egészét tekintve is alig találunk. Ha ezeknek csak egy töredéke fennmaradt volna, akkor a kor polgári jogi jogviszonyairól jóval nagyobb tudásbázis állna rendelkezésre. A bírósági iratok selejtezését szabályozó rendelethez hasonló megfogalmazású selejtezési rendeletet bocsátott ki az igazságügy-miniszter az 1925. évi VIII. tc. 42. §-a alapján a közjegyzők és közjegyzői kamarák számára.²⁶ Meghatározta a nem selejtezendő iratok körét, továbbbővítésüket a közjegyzők feladatává tette, illetve – ha a közjegyző ezt nem vállalta – 35 év eltelte után a járásbírósi iratok őrizetébe utalta.

Az ügykezelés szabályozása ma már elképzelhetetlen a selejtezés szabályozása nélkül, az 1920-as években azonban nem minden esetben volt így. Az állami rendőrség 1924-ben kiadott, 69 szakaszból álló ügykezelési szabályzata szabályozza az irat útját a beérkezéstől az iktatáson át az érdemi ügyintézésig, az irattározásig, de egy szóval sem említi a selejtezést.²⁷ Így fordulhatott elő, hogy a Budapesti M. Kir. Államrendőrségtől 1927-ben az Országos Levéltár iratmentésként két teherautónyi iratot vett át. A rendőrség semmilyen előkészítést nem vállalt, az egész iratanyagot selejtezésre szánta, s mivel az „iratok látatlanul való megsemmisítéséért a felelősséget az Orsz. Levéltár nem vállalhatta”,²⁸ így inkább teljes terjedelmében átvette azokat.

Budapest Székesfőváros Levéltárában a selejtezni–nem selejtezni, illetve a mit s miképp selejtezni triászi megoldatlanságára már a sajtóban is felhívták a figyelmet. „Ha nem történik sürgős selejtezés a főváros levéltárában, a városháza belefulladás saját irattömegébe” címmel a Magyar Újság jól összefoglalta a kor problémáit.²⁹ A városházán akkoriban kezdődő tömeges irattermelés eredményeképpen egyre több irat halmozódik fel, s a „jellemezhetetlen mennyiségű papírtömegek” „elnyeléssel fenyegetik a városházát.” A levéltár ekkor már – a működését szabályozó szabályrendelet³⁰ értelmében – egyrészt tudományos tevékenységet végző intézményként működött, másrészt egy levéltári főtiszt és egy

²⁴ Dr. Fára József (1884–1958): tanár, történész, levéltáros. 1917–1938-ig Zala Vármegye főlevéltárosa, majd Pest Vármegye főlevéltárosa 1948-ig, 1948–1953 között a LOK tudományos munkatársa.

²⁵ Fára, 1953: 4.

²⁶ Az igazságügyminiszter 31.850/1925. I. M számú rendelete a kir. közjegyzők és a közjegyzői kamarák régi iratainak és kezelési könyveinek megőrzése, illetőleg kiselejtezése tárgyában. Budapesti Közlöny, 1925. 59. évf., 287. sz. 9.

²⁷ A m. kir. belügyminiszternek 45.000/1924. B. M. számú körrendelete. – A m. kir. állami rendőrség ügykezelési szabályzata. Belügyi Közlöny, 1924. 36. sz. 923–935.

²⁸ Jelentés, 1928: 358.

²⁹ Magyar Újság, 1927. április 17. 6.

³⁰ BFL IV.1403.a. Szabályrendelet 1901.

tiszt feladata lett volna a „kezelési szak” felügyelete, azaz a székesfőváros 15 évnél régebben keletkezett, s így levéltárba adott óriási mennyiségű iratanyagának a selejtezése. A szabályrendelet a selejtezés tekintetében a tanácsi levéltári hivatal feladatai közt csak annyit állapított meg, hogy „a selejtezésre nézve időnként javaslatot terjesszen elő.”³¹ A több mint negyven évvel későbbi, 1943. december 17-i közgyűlésen elfogadott szabályrendelet sem volt sokkal bőbeszédűbb: a levéltár a „selejtezésre nézve időnként javaslatot terjeszt elő a polgármesternek; az elfogadott javaslat alapján a selejtezést végrehajtja.”³²

A törvényhatóságoknál a levéltárosi feladatkörök egyértelmű szétválasztásánál a késlekedés károkat okozott. Az irattár és a levéltár választóvonalra úgy a vármegyénél, mint a thj. városoknál nem volt éles, a levéltáros sok közigazgatási feladatot végzett, a tényleges levéltárosi munkára jutott a legkevesebb idő. Az egyértelmű jogi szabályozás hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy a vármegyénél végzett selejtezések során kiemelkedő értékű iratok enyésztek el. Veszprém Vármegye Levéltárban 1923-ban nagyarányú selejtezést végeztek, megsemmisítették a hivatalos, vármegyei adminisztrációval kapcsolatos iratokon kívül az 1906 előtti fősztolgabírói irattárakat is „az utolsó szálig.”³³ A selejtezés során a Veszprémvármegyei Múzeum több iratot kiemelt és gyűjteményébe átvett. Pest Vármegye Levéltárában „az összeomlás után, az 1921–1923. években, főleg helynyerés céljából nagy selejtezés folyt a levéltárban, amely alkalommal az 1872–1876. és az 1896–1902. évi alispáni iratok kiselejteztettek.”³⁴ Olyan eset is előfordult, amelynél egy közintézmény egy levéltárból kiselejtezett mintegy 400 darab 16–17. századi török hódoltságra vonatkozó oklevelet, iratot vásárolt meg. A rendezetlen viszonyokra jellemző, hogy egy városi levéltár kiselejtezhette az igen értékes 18. századi összeírások egész sorozatát.³⁵

A vármegyei levéltárakban a korszakot végigkísérő „általános jelenség” „a férőhelyért folytatott küzdelem.”³⁶ A vármegyei levéltáraknak az irattárak selejtezett anyagát a VÜSZ 200. §-a alapján a közgyűlés által megállapított idő eltelte, de minimum tíz év után, majd évenként folyamatosan egy-egy év anyagát rendszeresen át kellett volna venni, amihez többnyire sem a tárolási, sem a személyi feltételek nem voltak adottak.

A Fejér Vármegyei Levéltárban az 1921-ben kiadott, a Belügyminisztérium által kisebb módosításokkal jóváhagyott selejtezési szabályrendelet³⁷ módosítása³⁸ a VÜSZ 135. §-ban előírt selejtezési határidőkre hivatkozva rendelte el a selejtezést 1929-ben. Elvégzésére három évet adtak, előírva a főlevéltáros személyes részvételét. Míg az árvaszéki iratok irattári selejtezésénél 1913-ban csak árvaszéki szakalkalmazottak vettek részt,³⁹ addig az 1921-es szabályrendelet alapján a selejtezést elrendelő főispáni utasítás

³¹ Szabályrendelet a székesfővárosi levéltár és a tanácsi segédhivatal szervezetéről. 4. § b) pontja.

³² BFL IV.1403.a. Szabályrendelet 1943.

³³ Lukcsics, 1931: 128.

³⁴ Föglein, 1930: 279.

³⁵ Paulinyi, 1926: 170. (A szerző nem nevezi meg az érintett levéltárakat.)

³⁶ Szabó, 1931: 176

³⁷ Fejérvármegye szabályrendelete 1921.

³⁸ Fejérvármegye szabályrendelete 1927.

³⁹ Fejérvármegye szabályrendelete 1912.

a munka érdemi részét, azaz az iratok egyenkénti átnézését már a főlevéltárnok feladatává tette. A kisegítő segéderő feladatául a selejtezett iratok segédkönyvekből való kivételét jelölte ki. Az utasítás az 1868 előtt keletkezett iratok selejtezését kategorikusan tiltotta.⁴⁰ A főlevéltárnok által előkészített selejtezést a közgyűlés által létrehozott irattári selejtezési bizottság ellenőrizte, amely a vármegye főjegyzőjéből, tiszti főügyészből, árvászéki elnökéből, valamint két nyugalmazott főszolgabíróból állt.⁴¹ A selejtezési jegyzékek az intézmény iratai között sajnos nem maradtak fenn. A levéltárban ezt követően 1942-ben selejtezték, továbbra is az 1927-es szabályrendelet alapján, amely három év időtartamot engedélyezett az eljárásra, s mivel ebből az 1929–1932 közt végrehajtott selejtezésre már 2 év 3 hónapot igénybe vettek, így 1942-ben már csak 9 hónapot lehetett e célra fordítani. A főlevéltárnok egy kisegítő munkaeő és egy altiszt segítségével – a hivatali munkaidőn kívül – a rendelkezésre álló időkeret alatt az 1894–1901 közti évekből mintegy 85 000 db (12 mázsa) irat kiselejtezésére tett javaslatot.⁴² Sajnos a Fejér Vármegyei Levéltárban ez esetben sem maradt fenn a selejtezett iratok tárgyáról adat, de az eljárás menete a kor jogi szabályozása szerint történt, ami Fejérvármegye Hivatalos Lapjából megismerhető. A Belügyminisztériumnak, mint vármegyei felügyeleti hatóságnak jogszerűen lehetősége volt az Országos Levéltárat felkérni a vármegyei levéltárak vizsgálatára, de ez inkább utólag és csak egyes kirívó esetekben történt meg, amikor már a kár helyreállíthatatlanná vált.

A jogszabályi hiányosságok ellenére iratmentésre is találhatunk példákat. A községi irattárakat nemcsak a szakszerűtlen selejtezés, hanem az I. világháborút követő zavaros idők eseményei is pusztították. E „jogon kívüli időszakok” során fűtő-, illetve csomagolóanyagként használták az iratokat, vagy egyszerűen széthányták őket. Ennek méréséklésére Szabolcs vármegye alispánja az 1920-as évek végén felszólította a községeket, hogy kutassák fel történeti értékű irataikat, szolgáltatassák be a vármegye levéltárába, és selejtezés ne történjék előzetes bejelentés és szakember közreműködése nélkül.⁴³ Sikerként lehetett elkönyvelni azt is, hogy a fővárosi kerületi előljárásságok irattárainak selejtezésénél⁴⁴ a kerületi előljárásságok elfogadták a főlevéltárnok, Gárdonyi Albert kérését, hogy a selejtezendő irattári anyagból az 1918. évi októberi forradalom, az 1919. évi proletárdiktatúra, valamint az ezt követő román megszállás és restauráció uralma alatti iratokat emeljék ki, s azok selejtezését tiltsák meg. A főlevéltárnok elérte azt is, hogy a selejtezést az iratok értékével inkább tisztában lévő fogalmazási szakhoz tartozó végleges állású tisztviselők, s ne alacsonyabb beosztású alkalmazottak végezzék.⁴⁵ A rendelet jogi jelen-

⁴⁰ Fejérvármegye alispánjának utasítása a főlevéltárnoknak, 1929. március 7., 3508/1929. alispáni szám, MNL FVL VIII.701.

⁴¹ Kivonat Fejérvármegye Törvényhatósági Bizottságának 1929. május 6-i rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből, MNL FVL VIII.701. 4628/1929. alispáni szám, 472/1929. Lt.sz.

⁴² „Levéltár” című feljegyzés a levéltár 1942. évi tevékenységéről, 1942., gépirat, aláírás nélkül, MNL FVL VIII.701.

⁴³ Gál, 1929: 121.

⁴⁴ BFL VI.1409. 190.258/1930-I. sz polgármesteri rendelet intézkedés a kerületi előljárásságok irattárainak selejtezési munkái tárgyában /é. n., nem teljes/. (9778/1938. alapszám)

⁴⁵ Fővárosi Közlöny, 1930 (II.): 2319.

tőségét az adja, hogy a főlevéltárnok bevonásával a főváros polgármestere a kerületek selejtezéséről hozott szabályozást.

Esetenként a jogalkotó is átérezte, hogy az iratokkal együtt valami visszavonhatatlanul megsemmisül. A Belügyminisztérium az útleveleliratok selejtezésével kapcsolatos körrendeletében kivonta az eljárás alól mindazon iratokat, „amelyeknek történeti, közjogi értékük van, és amelyek az útlevelelügyek fejlődésére, valamint a kivándorlási mozgalmakra világot vetnek”.⁴⁶ Kérdés csak az, hogy az ügykezelő milyen mértékben volt tisztában azzal, mely ügyek világosíthatják meg a kivándorlási mozgalmakat.

Más esetben a jogalkotó nem volt tekintettel az esetleges történeti értékre. Például igazságügy-miniszteri utasításra a közjegyzőkről felvett személyi táblázatokat a közjegyző halála után az 1935. évi 16.100. I. M. számú rendelet selejtezhetővé nyilvánította.⁴⁷ Szerencsére a selejtezést a kamara iratainak levéltárba kerüléséig (1958-ig) nem végezték el, így ezen társadalom és jogtörténeti jelentőségű iratok fennmaradtak.⁴⁸

A megyei városok esetében figyelhetők meg leginkább a szabályozás hiányából eredő iratpusztulások. A törvényhatóságok és községek esetében a BM rendelettel kiadott ügyviteli szabályzatok legalább támpontot adtak a selejtezéshez, azonban a városok esetében ilyen nem született. Egy 1941-es felmérés tanúsága szerint 31 megyei városból négyben csak irattár volt, hét esetben a levéltár és az irattár feladatkörének szétválasztása nem történt meg, a többi 21 helyen a levéltár és irattár különállása valamilyen szinten biztosított volt, de sok helyütt a levéltár csak névlegesen működött.⁴⁹ A szervezeti szabályozatlanság hatott az iratselejtezések szabályozatlanságára is, a megyei városok levéltárosai – ha voltak – nem rendelkeztek megfelelő szakmai ismeretekkel, a vármegyei főlevéltárnokhoz hivatalos kapcsolat nem fűzte őket. A megyei városok anyagát a gondatlan tárolás és a szándékos iratpusztítás gyérítette, a „selejtezéseknél az iratok történeti értékének figyelembe vétele általában fel sem merült”.⁵⁰ A (jog)sabályi háttérrel nélküli, szakszerűtlen selejtezéseket Balázs Péter⁵¹ részletesen ismertette: a szabályozás hiányában, ezért egységes szempontok nélkül végzett selejtezések egy része többé-kevésbé elfogadhatónak volt tekinthető, de több, komolyabb iratpusztításról is beszámolt.

⁴⁶ A BM 1933. évi 138.692/1932. számú körrendelete az útlevelek kiállítása, illetve meghosszabbítása alkalmával az előiratok csatolásának mellőzéséről, és az útleveleliratok selejtezéséről. Rendeletek tára, 1933. 1187–1188.

⁴⁷ 1935. évi 16.100. I. M. számú rendelet, a királyi közjegyzők személyi táblázatáról. Rendeletek tára, 1935. 375–376.

⁴⁸ Bővebben (kamarai iratselejtezésre vonatkozóan is) ld. A Budapesti Közjegyzői Kamara repertóriuma, 1875–1950., összeáll. Simon Katalin; szerk. és a bevezető tanulmányt írta Sarusi Kiss Béla. Bp., 2019.

⁴⁹ Balázs I., 1988: 45.

⁵⁰ Balázs II, 1988: 36.

⁵¹ Balázs Péter (1922–1991): történész, levéltáros. A Magyar Országos Levéltár gyakornoka (1949–1950), a Győr-Sopron Megyei Közlevéltár igazgatója (1950–1952). A LOK, ill. a LIG dunántúli levéltárak szakreferense (1952–1978), a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa és a Reprográfiai Osztály vezetője (1978–1979), az Új Magyar Központi Levéltár főigazgató-helyettese (1979–1984).

A kor levéltárosai egyre sürgetőbben érezték a jogi szabályozás hiányát. A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 1929. évi XI. törvény-cikk a közhatóságok hivatalos iratait tartalmazó irattárak és levéltárak történeti értékű irataival kapcsolatos felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter alá helyezte át. A törvény végrehajtására hozott, a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 9.300/1935. VKM rendelet 40. §-a előírta, hogy a törvényhatósági és községi (városi) irattárak és levéltárak történeti jelentőségű anyaga kezelésének szabályait további rendeletben kell megállapítani. E rendelet azonban sohasem született meg.

A Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. tc. 12. § (1) alapján az állami főbb hatóságoknak és hivataloknak a polgári jog szerinti elévülési időnél (32 év) régibb keletű hivatalos iratait további megőrzés végett az Országos Levéltárnak kellett átadni. Az átadás módozataira a törvény VKM rendeleti szabályozást írt elő. A törvényi szabályozás mindkét esetben csak a központi kormányzati szerveket érintette.

Az 1930-as évek végére egyre inkább megérett az idő egy levéltári jogszabály megalkotására, amely a levéltári területet, benne a selejtezéseket is átlátható módon szabályozná. A Levéltári Közleményekben a selejtezés elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyaló tanulmányok jelentek meg,⁵² a külföldi mintákat továbbra is közzétették.⁵³ A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete második országos kongresszusán több előadás foglalkozott a kérdéskörrel.⁵⁴ Házi Jenő⁵⁵ – meg nem valósult – javaslata szerint a levéltári és irattári selejtezéseket egy, az Országos Levéltár mellett felállítandó levéltári bizottság engedélyezte volna. Előremutató meglátása volt, hogy a bizottságnak mindig az adott iratkeletkeztető szerv tevékenységének figyelembevételével kellett volna a selejtezéseket elbírálni, hiszen más-más szempontok szerint kell eljárni egy városi vagy egy vármegyei levéltár, egy bírói, pénzügyi, posta s egyéb állami hivatal iratai esetében. A mai „testre szabott” irattári tervek előzményeképp elgondolása közt az szerepelt, hogy „annyi selejtezési utasítás jelenne meg, ahányfélék a levéltárak és irattárak”.⁵⁶

A bizottság feladata lett volna a selejtezések ellenőrzése is tapasztalt, képzett levéltárosok közreműködésével. A selejtezést végző levéltáros tapasztalatát, egyéniségét legalább olyan fontos tényezőnek tartotta, mint egy megalapozott selejtezési utasítás meglétét.

⁵² Többek közt: Szabó, 1939.; Bánrévi, 1919.; Klein, 1939.; Juhász, 1939.

⁵³ Pl. Nagymihályi, 1938.

⁵⁴ „Bánrévy György, Budapest székesfőváros allevéltárnoka e levéltári »sorskérdés« általános elveit foglalta össze, Klein Gáspár, Borsod vármegye főlevéltárnoka és Juhász Viktor Székesfehérvár város főlevéltárnoka a vármegyei és a városi levéltár álláspontját körvonalazta az iratselejtezéssel szemben, Csobán Endre, Debrecen város főlevéltárnoka pedig előadásában a városi hatóság működése során keletkezett egyik nagyfontosságú iratcsoporton, a számvévségi iratokon mutatta be a levéltárnokra váró selejtezési munka részleteit elejétől-végig.” Levéltári Közlemények, 1939. Sinkovics István: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének második országos kongresszusa 338–341. Bánrévy György előadásához kapcsolódó vitát ld.: Bánrévy, 1939: 168–171.

⁵⁵ Házi Jenő (1892–1986): történész, levéltáros, 1917-ben kinevezték Sopron város főlevéltárnokának, 1950-ig, kényszernyugdíjazásáig állt az intézmény élén.

⁵⁶ Házi, 1932: 321.

E véleményével a mai napig teljes mértékben azonosulni tudok. Az említett gondolat jelenik meg a Pázmány Lajosról⁵⁷ írt nekrológban is, aki nyugdíjazása után „díjnoki fizetéssel visszamaradt a selejtezés végzésére, mert a hosszas tapasztalatai során rájött, hogy törvényhatósági levéltárakban, ha már mindenképpen foglalkozni kell az iratok megrostálásával, ezt a komoly történeti ismereteket kívánó felelősséges munkát csak levéltári szakember végezheti megnyugtató módon. Szomorúan emlegette, hogy milyen jóvátehetetlen károkat szenvedett Heves vármegye levéltára aapidíjasokra bízott irat-selejtezések során.”⁵⁸

Bánrévy György 1939-ben megjelent tanulmányában rögzítette a selejtezés alapelveit, az iratértékelés fontosságát hangsúlyozva. „Bárminő selejtezés csak központi jóváhagyás után és ellenőrzés mellett volna végrehajtható”⁵⁹ – írta, amin a levéltár (azon belül a levéltárnok) ellenőrzési jogát értette, de egy ilyen széleskörű ellenőrzési lehetőséget csak jogi szabályozás biztosíthatott volna. A tanulmányban rögzített elvek máig hatóak, alkalmazásuk kellő jogszabályi támogatottsággal sok értékes irat megmenekülését eredményezhette volna.

Sopron vármegye 1935-ben a levéltárügy (levéltárvédelem) kérdésében országos javaslatot terjesztett elő,⁶⁰ amelyben egy levéltári törvény megalkotását javasolta, elsősorban a törvényhatósági levéltárak ügyét rendezendő, a levéltárügy államosításával. A VKM-hez és a Belügyminisztériumhoz küldött javaslat részletkérdésekkel, így a selejtezéssel szándékoltnak nem foglalkozik, de témánk szempontjából említendő, mert azt mutatja, hogy a levéltári törvény hiánya egy vármegyei közgyűlésen felmerült mint napirendi pont.⁶¹

Az Országos Levéltárban a levéltári törvény előkészítése során 1944-ben keletkezett egy szövegváltozat, amely úgy rendelkezett, hogy a selejtezések tárgyában a törvény hatályba lépésétől számított öt (egy másik tervezetben három) éven belül részletes selejtezési szabályzat készüljön.⁶² Dr. Miskolczi Gyula⁶³ egyetemi tanár véleményében megjegyezte, hogy a selejtezés felügyeletéről korábban kellene intézkedni, mert az öt évből könnyen évtizedek lehetnek, így legalább annyit rögzíteni kellene, hogy a szabályzat megalkotásáig tartandó selejtezéseket az Országos Levéltár által megfogalmazott elvek

⁵⁷ Pázmány Lajos (1847–1943): történész, levéltáros, 1900–1919-ig Trencsén vármegye főlevéltárnoka, majd Heves vármegye főlevéltárnoka nyugdíjazásáig, 1938-ig.

⁵⁸ In memoriam... Pázmány Lajos (1874–1943). Levéltári Közlemények, 1946. 351–352.

⁵⁹ Bánrévy, 1939: 165.

⁶⁰ Sopron Vármegye alispánjának javaslata a levéltárügy /levéltárvédelem/ országos kérdéséhez. MNL GYMSVSL XIV.44. 6.139/1935. Ltsz.

⁶¹ A kezdeményezést az Országos Levéltár nem karolta fel, s végül véleményezés nélkül került irattárba 1946-ban. Ld.: Borsa, 1954: 17.

⁶² II. tervezet 1944. január 27. MNL OL Y.1.a.

⁶³ Dr. Miskolczi Gyula (1892–1962): levéltáros, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. 1914-ben a bécsi udvari levéltárban dolgozott, 1921-től a Bécsi Magyar Intézet, 1922-től Budapesten az Országos Levéltár szolgálatában állott. 1925-től mint külügyminisztériumi titkár ismét Bécsben működött a magyar levéltári delegáció tagjaként.

alaján kell végrehajtani.⁶⁴ Hadnagy Albert⁶⁵ további kitételét javasolt: „nem ártana olyan törvényszakasz sem, mely a selejtezéseket 1867-ig megtiltaná. Ezen a téren elég szomorú tapasztalatokkal bírunk.”⁶⁶

A szabályozatlanság hiányát leginkább a történeti múlt kutatói érezték meg, s ha szóltak is, hangjukat kevesen hallották meg. A postatörténettel foglalkozó Mónus Ferenc⁶⁷ egyik kutatását összegző tanulmányában így írt: „Nagyon nehéz a kutató munkája, ha visszanéz a múltba. Irattáraink bőséges anyaga sem nyújt elegendő adatot mindég. Mi az oka? – sok minden, nem utolsó sorban az ügyiratselejtezések körüli előrenemlátás, melynek következtében fontos és később pótolhatatlan feljegyzések, rajzok a papírgyárak gépei között semmisülnek meg.”⁶⁸

A Belügyminisztérium 1940-ben a kihágási⁶⁹ iratok selejtezése tárgyában hozott rendeletében maga mondta ki: „Ez időszerint nincs olyan jogszabály, amely a büntető ügyek iratainak kiselejtezésére kifejezett rendelkezéseket tartalmazna.”⁷⁰ A kihágási iratok selejtezési szabályait tartalmazó rendelet tíz évben szabta meg a kihágási ügyek általános őrzési idejét, s csak szűk körben határozta meg a nem selejtezhető iratok körét.⁷¹ A rendelet nem írta elő a levéltár (bármilyen szintű) bevonását a selejtezésbe.

A törvényelőkészítés és az Országos Levéltár részéről a vármegyék, illetve a törvényhatósági levéltárak számára egy általános szabályzat munkálatai megindultak ugyan, de a II. világháború közbejöttével jogszabály már nem született. A korszakban a vármegyék esetében mindvégig – annak minden korábban taglalt előnyével és hiányosságával – a VÜSZ alapján készültek a szabályrendeletek, amelyek évtizedekig előírták, hogy az 1791–1897 közt keletkezett iratok selejtezése a Belügyminisztérium további intézkedéséig függőben marad, de a tárca jogszabályban előírt intézkedése nem született meg.

A két világháború közti időszak selejtezéseire a levéltárügy szervezeti hiányosságai és a már említett jogszabályi hiányosságok mellett legfőképp az egységes normák hiánya volt a jellemző, főképp azért, mert a levéltárak szakmai szempontjai az ügyviteli megközelítés mögé szorultak. Levéltáros körökben egyetértés volt abban, hogy az 1867 előtt

⁶⁴ Dr. Miskolczy Gyula egyetemi tanárnak, a bécsi levéltárakhoz kiküldött magyar kormánybizottság vezetőjének megjegyzései a levéltári törvénytervezethez. (Dátum nélkül.) MNL OL Y.1.a.

⁶⁵ Dr. Hadnagy Albert (1901–1967): levéltáros, történész, 1926–1967 közt a Szekszárdi Levéltár igazgatója.

⁶⁶ Észrevételek a levéltárakról szóló törvénytervezethez Tolna megye levéltárától. (Dátum nélkül.) MNL OL Y.1.a.

⁶⁷ Dr. Monus Ferenc (1882–1949): postatörténet-író, postaigazgató (Debrecen, 1. sz. postahivatal). „Megjegyzések az irattárvédelemhez és az ügyiratselejtezéshez” című tanulmányában a postai iratok megőrzésére és selejtezésére vonatkozóan fontos gondolatokat fejt ki. Magyar Posta, 1942. 5. sz. 237–242.

⁶⁸ Monus, 1943: 95.

⁶⁹ A kihágás 1955-ig élt a magyar jogban, a kategóriába tartozó cselekmények nagyobb részét azóta a szabálysértés fogalma fedi le.

⁷⁰ Fővárosi Közlöny 1941: 196.

⁷¹ „Nem lehet kiselejtezni azokat a kihágási iratokat, amelyekben jogerős büntetés van megállapítva: a) koldulás és közveszélyes munkakerülés kihágása miatt; b) egyéb kihágás miatt, ha a kiszabott büntetés egy hónapi elzárást meghalad; c) ha a kihágással kapcsolatban magánjogi igény (kártérítés stb.) is megítéltetett és az még végrehajtna nincs.” De ezek a tételek is csak ügyviteli értékük megszűntéig maradtak meg a bíróság őrzetében.

(a fővárosban az egyesítés, 1873 előtt) keletkezett iratok nem selejtezhetőek, de az egyre nagyobb tömegben keletkező hivatali iratok fogadására a levéltárak nem voltak képesek. A raktározási körülmények a már levéltárban lévő iratok megfelelő elhelyezését sem biztosították. Az említett hiányosságok komoly iratmegsemmisülésekhez vezettek.

A II. világháború végétől 1950-ig

A háborús cselekmények jelentős iratpusztulásokat okoztak, a papírhány kényszermegoldásokat szült, amelyek adott helyzetben nyilván gazdasági szempontból szükségszerűek voltak,⁷² de történeti szempontból károkat eredményeztek. A földigénylő bizottságok például a községi előjáróságok irattárából vagy az uradalmi levéltárakból kiemelt iratok tiszta hátlapjait használták fel.⁷³ (A selejtiratok ilyen jellegű felhasználása ekkor gyakorlat volt, de itt nem csak értéktelen iratokat használtak fel.) Ezek az események iratpusztulásnak és nem iratselejtezésnek tekinthetőek, így e történéseket nem is részletezem.

Az iratselejtezés jogi megítélése, szabályozása 1945 után nem változott. A megjelent fenntartói rendelkezések a korábbiakhoz hasonlóan szabályozták a selejtezéseket, azaz a levéltár bevonásán kívüli területként. Például a mezőgazdasági középiskolák rendtartásáról szóló 118 szakaszból álló rendelet⁷⁴ 52. §-a foglalkozik az irattározással, iratselejtezéssel. Általánosságban előírja az iratok tíz év után történő selejtezését, ha az irat az iskola történetének vagy a tanulmányok igazolásának szempontjából nem fontos, de nem említi a levéltár bárminő szerepét. Egy másik példa: a szabadalmi iratok selejtezéséről szóló iparügyi miniszteri rendelet⁷⁵ 1. § h) pontja előírta ugyan, ha a selejtezés során olyan ügyiratokat találnak, amelyek tartalmuknál fogva irodalmi, tudományos vagy történeti értékűek, arról az Országos Levéltárat értesíteni kell, de a selejtezés folyamatába a levéltárat nem vonták be.

A papírhány miatti, válogatás nélküli iratbegyűjtések megakadályozására valamit tenni kellett, ezért az Országos Levéltár felhívására a Belügyminisztérium körlevelet intézett a törvényhatóságok főispánjaihoz a törvényhatósági levéltárakban őrzött iratok további pusztulásának megakadályozására. Előírta, hogy mihamarabb töltsék be a főlevéltárnoki álláshelyeket, mégpedig szakképzett személyekkel, „hogy az elhanyagolt, és részben elpusztult törvényhatósági levéltárak gondozása kellő szakképzettségű főlevéltárnokok kezébe kerüljön”.⁷⁶

⁷² Egy példa a kínzó papírhányra: 1945 decemberében a SZEB tájékoztatást kért az iskolák tankönyvvel, füzetekkel történő ellátásáról. A VKM miniszterének válaszában jelentős tankönyv- és füzethiányról számolt be, csak utóbbiból 12–14 vagonnyira lett volna szükség. Ld.: A vallás- és közoktatásügyi miniszter levele a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökéhez a magyar iskolák taneszközökkel való ellátottságáról. Budapest, 1945. december 5. Közli: Dancs, 1979: 262–263.

⁷³ Jenei, 1970: 141.

⁷⁴ Magyar Közlöny 1945.

⁷⁵ Magyar Közlöny 1946.

⁷⁶ A törvényhatósági levéltárak gondozása, 1945. június 13. 91799.IV/1945. BM szám https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_01_LeveltarugyAltalaban_4/?pg=0&layout=s (A letöltés ideje: 2023. május 23.)

Minderre nagy szükség is volt, hiszen a háború után az iratok fennmaradását a különféle papírbegyűjtési kampányok veszélyeztették leginkább. Budapest Székesfőváros Polgármestere már 1945. április 24-én rendeletet adott ki a főváros hivatalainál, intézményeinél és üzemeinél fellelhető papírhulladék összegyűjtésére. A nemzetgazdasági érdekből összegyűjtendő selejtanyagról szóló rendelkezés a levéltár felé intézkedést nem tett, ugyanakkor előírta, ha „valamely hivatalnál egy kosárra való hulladékpapíros összegyűlik”, azt már a begyűjtést végző gondnoki hivatalnak át kellett adni.⁷⁷ A polgármesteri ügyosztályoknak papírosgazdálkodási előadót kellett kijelölni.⁷⁸ A hulladék-papír összegyűjtésére a 22.614/1945-I. sz. polgármesteri rendelettel közmunkások segítségének igénybevételét is elrendelték.⁷⁹

A papírbegyűjtési kampány nem hozta meg a várt eredményt, így Vas Zoltán polgármester 26.690/1945-I. sz., október 17-én kelt rendeletében 48 órán belüli teljesítést rendelt el és előírta az 1934. évi irattári anyagok selejtezésének végrehajtását.⁸⁰ A rendelet a levéltár közreműködésének szükségességét nem említi. Kovács Lajos főlevéltáros⁸¹ ezt már nem hagyhatta annyiban, október 31-én kelt levelében így írt: a „fennforgó közigazgatási és tudományos érdekek megvédése céljából az irattárak selejtezésével az ügykörökben teljesen tájékozott előadókat, az általuk kiselejtezett anyag felülvizsgálatával pedig a levéltárak megbízni szíveskedjék”.⁸² A levélre válasz nem érkezett, de Kovács november 6-i pro domojában feljegyezte, hogy a főváros az 1934. évi iratok rohamselejtezésének tervét feladta, ám nem szakmai érvek hatására, hanem azért, mert a „selejtezési munkadíjak következtében olcsóbb a piacon megszerzett papír, mint a kiselejtezett papírból nyert új papír.”⁸³ A selejt- és hulladékpapír értékesítésére vonatkozóan 1946-ban született fővárosi szabályozások a levéltár szerepét továbbra sem említették.⁸⁴

⁷⁷ 235.881/1945-XII. polgármesteri rendelet a székesfőváros hivatalainál, intézeteinél és intézményeinél és üzemeinél fellelhető papíroshulladék összegyűjtése és elszállítása tárgyában. BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 158/1945. Ltsz.

⁷⁸ 21.107/1945-I. sz. polgármesteri rendelet „takarékos gazdálkodás a papírossal” tárgyban, 1945. április 24., BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 762/1945. Ltsz. A Fővárosi Levéltárban erre a tisztre dr. Rokken Zoltán levéltárost, helyettesének dr. Horváth Gyula allelvéltárost jelölték ki.

⁷⁹ Rokken Zoltán levéltárnok jelentése szerint maga a levéltár 5 kg, tartalmában meg nem nevezett hulladékpapírt gyűjtött össze. (BFL VIII 3801.a. 47. tétel 784/1945 Ltsz.)

⁸⁰ Budapest Székesfőváros Polgármestere 26.690/1945. I. sz. rendelete hulladék papíros bejelentése tárgyában, BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 951/1945. Ltsz.

⁸¹ Kovács Lajos (1890–1971): történész, levéltáros, lepidológus. 1927-től a Fővárosi Levéltár allelvéltárosa, 1936-tól levéltárosa. 1944. jún. 21-én főlevéltárnoki kinevezéssel megbízták a levéltár vezetésével, 1948 végén kényszernyugdíjazták, majd a Természettudományi Múzeum osztályvezetője lett.

⁸² Kovács Lajos levele Budapest Székesfőváros Polgármesterének, 1945. október 31., BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 986/1945. Ltsz.

⁸³ Budapest Székesfőváros Polgármestere 1945. október 27-én kelt 27.869/1945-I. sz. rendelete, hátoldali p. d., BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 997/1945 Ltsz.

⁸⁴ 237.655/1946-XII.sz., 1946. május 15-én kelt polgármesteri rendelet selejt- és hulladékpapíryanagok gyűjtése tárgyában (BFL VIII.3801.a. 701/1946. Ltsz.) és a 238.264/1946-XII. sz., 1946. július 4-én kelt alpolgármesteri határozat újabb intézkedés a selejt- és hulladékpapíryanagok értékesítésére (BFL VIII.3801.a. 862/1946. Ltsz.).

1947 jelentős év a magyar levéltárügy történetében. Hosszas előkészítés után megszületett a levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tv., amely 1947. július 29-én lépett hatályba⁸⁵. A törvény a selejtezések egyes elemeinek szabályozására is kitért, de átfogó megoldást nem hozott. Az Országos Levéltárról és a kerületi levéltárakról szóló fejezet selejtezésre vagy felügyeleti jogra vonatkozóan előírásokat nem tartalmazott. A tervek szerint a részletszabályokat az Országos Levéltárnak a VKM-mel egyetértésben kiadott ügyviteli szabályzata biztosította volna, amelynek hatályba lépését a későbbi évek politikai változásai elsodorták.

A levéltári törvény 23. §-a előírta, hogy a vármegye és a törvényhatósági jogú város levéltárában főlevéltárnok selejtezze a levéltárban elhelyezett iratokat, s felügyelje mindazoknak az iratoknak a selejtezését, amelyeket a törvény előírása értelmében a levéltár fog átvenni. A felügyeleti jogkör nem volt teljeskörű, csak a levéltári átvételre szóba jöhető ügykörökre terjedt ki, kiterjedt azonban a törvényhatóság, továbbá a törvényhatóság szervei, intézetei, közintézményei, közművei és a törvényhatóság kezelésében lévő alapítványok iratainak selejtezésére, ami a korábbi időszakhoz képest jóval szélesebb kört jelentett. Gondot jelentett, hogy a felügyeleti jog mértékét a törvény nem fejtette ki.

A bevett és törvényesen elismert egyházak, illetve a vallásfelekezetek irataik kezelésére, beleértve azok selejtezését is, saját hatáskörben készíthettek ügyviteli szabályzatot, de azt a VKM-nek kötelesek voltak bemutatni. A törvény a közérdekű levéltárnak nyilvánított magánlevéltárakban végzett selejtezéseket a Levéltárak Országos Felügyelőjének⁸⁶ (LOF) engedélyéhez kötötte. A megyei városokban és községekben keletkezett iratok selejtezésére a jogszabály nem tér ki. A már levéltárakban lévő iratanyaggal kapcsolatos szakmai munkák esetében – beleértve azok selejtezését – a tv. 42. §-ában megfogalmazottak szerint a VKM a LOF útján gyakorolt felügyeletet.

Összességében a levéltárügy rendezéséről szóló törvény a selejtezési eljárások területén csak a vármegyei levéltárak vonatkozásában fogalmazott meg intézkedéseket, a jogszabály rendelkezései nem lehettek elégségesek a kontrollálatlan selejtezések megakadályozására.

A levéltári törvény említett hiányossága országos szinten jelentkező károkat okozott. A papirostakarékossággal és az irattári selejtezés végrehajtásával kapcsolatos kérdések tárgyában hozott, 1947. december 10-én megjelent 14.527/1947. M.E. határozat⁸⁷ komoly veszélyt jelentett és nagy iratpusztítással járt. A háború utáni papírhiány addig sem kedvezett az iratok megőrzésének, de ez a határozat előírta „a közhivataloknál és közintézményeknél, mind egyéb intézményeknél a törvényes kereteken belüli és az ezen

⁸⁵ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> Ezer év törvényei. (A letöltés ideje: 2023. május 23.)

⁸⁶ A levéltári törvény 40. § (1) alapján a vármegyei, továbbá a törvényhatósági jogú városi, a megyei városi és a községi levéltárak felett a szakirányú felügyeletet – a belügyminiszter intézkedési jogának érintése nélkül – a vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvény által létrehozni rendelt új hivatal, a levéltárak országos főfelügyelője útján gyakorolta.

⁸⁷ 14.527/1947. M.E. határozat a papírtakarékosság és irattári selejtezés végrehajtásával kapcsolatos kérdések tárgyában. Magyar Közlöny, 1947. december 10. 3166.

felül lehetséges irattári selejtezések” nyolc napon belül történő megkezdését és négy hónapon belüli végrehajtását. A selejtezési munkák előrehaladásáról, a kiselejtezett papírmennyiségről az Anyag- és Árhivatalnak havonta kellett jelentést tenni. Az Országos Levéltár három héttel a határozat megjelenése után annak lehetséges következményeitől tartva – eredménytelenül – tiltakozást nyújtott be a VKM-hez.⁸⁸

Az Országos Levéltár tényleges jogkör hiányában annyit tehetett, hogy figyelemfelhívásként és segítségképpen a Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósága által készített, 1948. január 9-én jóváhagyott selejtezési szabályzatot és a községek részére készített útmutatót a többi megye alispánjának elküldte, azzal a kéréssel, hogy a selejtezések ellenőrzését bízják a vármegye főlevéltárnokaira, továbbá kérte annak elrendelését is, hogy a selejtezés elvégzéséről és a felmerülő kérdésekről az Országos Levéltárat tájékoztassák.⁸⁹ A törvényhatósági jogú és a megyei városok polgármesterei részére a fővárosi levéltár által összeállított útmutatót küldték meg. A selejtezés alapvetően az 1867–1937 közt keletkezett iratokat érintette, az útmutatók szerint 1867 előtti iratok selejtezése nem volt lehetséges. A szakmai anyag jogi háttér hiányában alapvetően kéréseket fogalmazott meg. A selejtezések teljes tételekre irányultak és a visszamaradó iratanyag esetében sem volt egyértelmű elvárás annak levéltárba adása, ami a községek esetében – illetékesség hiányában – fel sem merült.

A papírgyűjtési akció az állami szerveknél nem vezethetett kellő eredményre, mivel a Gazdasági Főtanács 286/1948. G.F. számú határozata minden 20 munkavállalónál többet foglalkoztató magánvállalkozásnál papirostakarékossági megbízott kijelölését írta elő. A megbízott feladata volt „a törvényes kereteken belül és szükséghez képest ezen felül is lehetséges irattári selejtezések” haladéktalan végrehajtásának négy hónapon belüli megvalósítása. A jogszabály lehetővé tette az amúgy is – jogszabályi háttértámogatás hiányában – gyenge lábon álló iratmegőrzési idők áttekintését és „szükséghez képesti” felülvizsgálatát. Utóbbi fogalmát a határozat nem fejt ki, de nyilvánvaló, hogy a mennyiségi mutatók teljesítését értették alatta, amit a megőrzési idők csökkentésével kívántak elérni. A szervek a mennyiségi elvárásokat bizonyosan nem a jogbiztosító értékkel rendelkező iratokból elégítették ki, hanem a korábbi évekből fennmaradt, de számukra ügyviteli szempontból értéktelen iratokkal, melyeknek másfajta pl. történeti értéke lehetett. Sajnálatos módon a határozatot hozókat nem érintette meg a múlt öröksége.

A selejtezési kampányt az Anyag- és Árhivatalban létrehozott bizottság fogta össze, amely a végrehajtás ellenőrzésére repülőbizottságokat küldhetett ki. A kiselejtezett iratokért kapott pénzbeli ellenérték a vállalatok szakszervezeti jóléti alapjainak javára volt elszámolható, illetve ösztönzéseképp az összeg 2/3-át a selejtezést végrehajtó dolgozók között a kiselejtezett mennyiség (kg) arányában kellett elosztani. Ez a „motiválás” többször előfordult a korszakban, még az 1980-as években is. A levéltár sem értesítést, sem véleményezési jogot nem kapott a selejtezésekkel kapcsolatban.

⁸⁸ Borsa, 1954: 32.

⁸⁹ Tájékoztató szétküldése a vármegyéknek az iratsejtezés tárgyában, 50/1948. OL sz. (11/1948. alapszám) MNL OL Y.7.a.

A törvényes kereteken felül, szükséges mértékben, a levéltár tájékoztatása nélkül végzett, az 1947. július 29-től hatályos levéltári törvénnyel ellentétes selejtezések ellen a VKM tiltakozást nyújtott be, melynek eredményeképp 1948 májusában (a decemberi rendelet négy hónapos végrehajtást írt elő!) a belügyminiszter 5.411/1948. eln. B.M. számú körrendeletével⁹⁰ módosította a selejtezés szabályait. A következő – a törvényhatóságokra, a városokra és a községekre hatályos – intézkedéseket hozták:

1. A selejtezés az érvényben lévő jogszabályok által megadott kereteken túl nem terjedhet.
2. A selejtezés végrehajtása és ellenőrzése a vonatkozó jogszabályok által előírt módon történjék. (Selejtezési jegyzőkönyv, selejtezési bizottság stb.)
3. Az 1867. év előtti iratot kiselejtezni tilos.
4. Az iratokat kiselejtezés előtt egyenként át kell vizsgálni, a selejtezésre szánt iratállagokat átnézés nélkül egészükben megsemmisíteni nem szabad.
5. A háborús cselekmények vagy bármely más ok következtében széthullott, összekeveredett, esetleg megrongálódott iratanyagok — átvizsgálás nélküli — egészében való megsemmisítése tilos. Az iratanyagot először szét kell válogatni és az egyes iratállagokat darabról-darabra át kell vizsgálni, s csak azt követően kerülhet sor a kiselejtezésre.
6. A levéltárügy rendezéséről szóló 1947: XXI. tc. 23. §-a értelmében a törvényhatóságok irattárában történő selejtezést a főlevéltárnok felügyelete alatt kell elvégezni.”

Az intézkedés megkésettsége és az M.E. határozat „alapján hanyatt-homlok végrehajtott, ellenőrzés nélküli selejtezések (...) mindenesetre jobban megtizedelték irattárainkat, mint a magyar történelem pusztító háborús eseményei és ekkor került selejtbe pl. a községi irattárak túlnyomóan nagy része”.⁹¹ A levéltárakban őrzött levéltári iratanyagot az irattári selejtezési kampány kisebb mértékben sújtotta.

A 14.527/1947. M.E. sz. minisztertanácsi határozat a vármegyei közigazgatásban is érezte hatását, így például Somogy vármegye alispánja a határozat takarékosági rendszabályaira hivatkozva R 670/2/1948. I. sz. alispáni rendelkezésében a járások főjegyzőit is rohamszerű selejtezésre buzdította. Az intézkedések eredményéről tudósít a tabi járási főjegyző jelentése 1948. április 10-ről: „Jelentem, hogy a selejtezés alá kerülő régi irattár elpusztult, és így azt mint hulladékpapírt adtuk el.”⁹²

A fővárosi levéltár vezetői több esetben felszólaltak a szakmai szempontokat figyelmen kívül hagyó akciók ellen. 1948. január 22-én írt levelében Kovács Lajos főlevéltáros Ditrói József segédhivatali főigazgató selejtezési előterjesztését több pontban kifogásolta. „Hosszú időre terjedő levéltári tapasztalatok szerint egyes iratkategóriáknak válogatás nélkül, tisztán mechanikus eljárás útján való kiselejtezése a történeti múlt kutatásának

⁹⁰ A belügyminiszter 5411/1948. eln. B.M. számú körrendelete a selejtezés végrehajtása során irányadó egyes szempontok tárgyában. Magyar Közlöny. Rendeletek Tára. 1948. május 22., 1127–1128.

⁹¹ Szedő, 1959: 5

⁹² G. Jáger, 1993: 43

helyrehozhatatlan károkat okozhat”, ezért kérte, hogy a kiselejtezendő iratokat a levéltár átnézhesse. Hat ügykört határozott meg, amelyeket nem selejtezhetőnek jelölt, és elvárta, hogy a selejtezés alapvető szabályait a segédhivatal tartsa be.⁹³ 1948. január 29-i feljegyzésében felhívta a polgármester figyelmét, hogy az 1947. évi XXI. tc. szerint a törvényhatóság már nem használt ügyiratait levéltári őrizetbe kell átadni, és mivel a főváros 466/1943. kgy. sz. szabályrendelete 32 év irattári őrzés után előírta az ebbe a körbe tartozó iratok levéltári átadását, ezért kérte a polgármestert, hogy „azokat addig is, amíg tényleges átadásukra sor nem kerül, a jelenleg folyó irattári selejtezés alól mentesíteni szíveskedjék”⁹⁴

1948. április 27-én (Kovács Lajos főlevéltáros nevében írt) levelében Bánrévy György⁹⁵ levéltáros a Vízművek 1867–1916-ig terjedő iratanyagának selejtezés alóli kivonását kérte, hivatkozva az 1947. évi XXI. tc. 20. §-ának (2). bekezdésére: „a törvényhatósági jogú városi levéltárban kell elhelyezni azokat a köziratokat és egyéb iratokat, amelyeket a törvényhatóság, (...) közművei (...) rendszeresen már nem használnak”⁹⁶ A polgármesteri hivatal válaszelevelében az 1867-es év előtt keletkezett iratok esetében hozzájárult azok selejtezés alóli kivonásához, de az 1873–1916 közt keletkezettekre vonatkozóan csupán azt tette lehetővé, hogy a levéltár „fokozott ellenőrzéssel védje meg a levéltári szempontokat és érdekeket”⁹⁷

A levéltár győzelme „pirrhuzsi” győzelemnek bizonyult, hiszen a küzdelemben mind Kovács Lajos, mind Bánrévy György „belebukott”. Előbbbitől 1948 tavaszán megvonták főlevéltárnoki megbízását, majd év végével kényszernyugdíjazták, utóbbit elhelyezték a levéltárból. Mindkét szakember sokat (ez esetben a fenntartó értelmezése szerint túl sokat) foglalkozott a selejtezés elméleti és gyakorlati kérdéseivel, munkásságuk ugyanakkor szakmai szempontból máig megkerülhetetlen.⁹⁸

Az ország minden területén igyekezettel folyt a papír (csupán levéltári szempontból irat) begyűjtése. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánja 1948. október 8-án jelentette a belügyminiszternek, hogy a vármegyénél naponta egy mázsa iratot selejteztek, aminek köszönhetően kb. másfél vagon papír gyűlt már össze.⁹⁹ Az egyetemeknél

⁹³ Kovács Lajos főlevéltáros levele Budapest Székesfőváros Polgármesteréhez 1948. január 22-én, BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 71/1948. Ltsz.

⁹⁴ Kovács Lajos főlevéltáros levele Budapest Székesfőváros Polgármesteréhez 1948. január 29-én, BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 101/1948. Ltsz.

⁹⁵ Bánrévy György (1905–1956): levéltáros, 1931-től 1949-ig a Fővárosi Levéltárban teljesített szolgálatot. 1945-től a levéltár helyettes igazgatója volt. 1949-ben áthelyezték a Vármúzeumba, majd a Művészettörténeti Dokumentációs Központban dolgozott, ahol 1953-tól haláláig a levéltári csoportot vezette.

⁹⁶ Budapest Székesfőváros Polgármestere 223072/1948-XI. sz. határozata vízművek irattárának levéltári anyaggá való nyilváníttása, BFL VIII 3801.a. 47. tétel, 406/1948. Ltsz.,

⁹⁷ Budapest Székesfőváros polgármestere 223.072/1948-XII. sz. határozata 1948. május 26., BFL VIII.3801.a. 47. tétel, 406/1948. Ltsz.

⁹⁸ Bánrévy, 1939.; Kovács, 1942–1945.

⁹⁹ MNL JNSZVL IV.407. 6374/1949. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai. Idézi: Mucsi, 2020: 8.

az új tankönyvek, jegyzetek mind papíralapanyagot igényeltek, így ezek az intézmények sem maradtak ki a selejtezési rohammunkákból. Az ELTE-n 1948. április 14-én lezárult selejtezés 5330 kg papírnyersanyagot eredményezett. Jellemző a szabályozatlanságra, hogy az már 1954-ben sem volt rekonstruálható, mit semmisítettek meg, de feltehetően 19. század eleji iratokat is.¹⁰⁰

A legjelentősebb iratpusztulásokat a levéltárak látókörébe ekkor még éppen csak bekerült vállalati iratanyagban okozták a papírgyűjtési célú selejtezések. Például az 1894-ben alapított Magyar Rádió és Telefonhírmondó irataiban 1945 előtt számottevő selejtezést nem végeztek, majd a kampányselejtezéseknek a legrégebbi iratok is áldozatul estek. A megmaradtakról még az irrattartókat is leszédtek, így amikor azok 1952-ben végül az Országos Levéltárba kerültek, áttekinthetetlen, ömlesztett irattömeget képeztek.¹⁰¹ A Magyar Államvasutak irataiban is nagy pusztítást okoztak és a selejtezők a MÁV Igazgatóság 1934-ben kibocsátott selejtezési szabályzatában foglaltakra sem voltak tekintettel.¹⁰²

Fügedi Erik¹⁰³ szerint az 1948-ban végrehajtott rohamselejtezések, amelyeket levéltári szakemberek közreműködése nélkül bonyolítottak le, a történeti forrásanyag egy „részének súlyos és soha helyre nem hozható pusztulását” okozták, nagyobb, mint amekkorát a II. világháború! Mindezt a levéltári törvény azon hiányosságának tudta be, hogy bár a vármegyei levéltárnoknak a levéltári tv. 23. §-a alapján a törvényhatóság és annak szervei iratselejtezése tekintetében felügyeleti jogköre volt, ám annak mértékét nem határozták meg. E keskeny mezsgyén mozgó felügyeleti jog amúgy sem terjedt ki a megyei városi, községi, vállalati és uradalmi iratok selejtezésére, amelyek közt így a papírgyűjtési kampány még jelentősebb károkat okozott. A selejtezések felügyelete már csak azért sem lehetett hatékony, mert a megyei levéltárnoki állások egy része betöltetlen volt, másutt pedig nem volt megfelelő szakember.¹⁰⁴

1958-ban Szedő Antal¹⁰⁵ szintén úgy fogalmazott, hogy a „hanyatt-homlok végrehajtott ellenőrzés nélküli” selejtezések nagyobb károkat okoztak az iratanyagban, mint a világháború eseményei. A korszaknak megfelelő, sajátos szemléletmódjával ezt még kiegészítette azzal, hogy a rohamselejtezést „az államapparátusban ekkor még megbúvó ellenséges elemek is a rájuk nézve kompromittáló iratok elpusztítására használták”,¹⁰⁶ magyarázva ezzel a magyarázhatatlant: a gazdasági céloknak alárendelt iratpusztítást.

¹⁰⁰Tóth, 2022: 13.

¹⁰¹Bekény, 1964: 106.

¹⁰²Tökölyi, 1964: 35-36.

¹⁰³Fügedi Erik (1916–1992): történész, 1947 júliusában elfoglalta a kulturális emlékek további pusztulásának megakadályozása és felmérése érdekében létrehozott hivatalt. Ezt a posztot 1949 végéig töltötte be, amikor megszüntették azt, és a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába helyezték át, majd innen került át 1950 őszén a Levéltárak Országos Központjához osztályvezetőnek.

¹⁰⁴Fügedi, 1951: 36.

¹⁰⁵Szedő Antal (1903–1975): 1946. november 20-tól Szolnok vármegye főlevéltárnoka. 1951-ben a Magyar Országos Levéltárba került a II. osztály vezetőjeként, majd főigazgató-helyettesévé lépett elő. 1957-ben helyezték a Levéltári Igazgatóság élére, 1968-ban vonult nyugállományba.

¹⁰⁶Szedő, 1959: 5.

A papíripar igényének kiszolgálására hivatott 14.527/1947. M.E. sz. határozat a már levéltárakban őrzött irategyűttesekre nézve komolyabb következményekkel nem járt, mivel a határozat hatálya csak az irattári selejtezésekre terjedt ki, de Sopron vármegye levéltárának sorsa mutatja a háború és az utána következő idők szabályozatlan gyakorlatát. A levéltárban 1946–1949 közt a levéltárosi állás betöltetlen maradt. A főispáni titkár 1949. december eleji levéltárról szóló jelentésében törött üvegű, polc nélküli szekrényekben összehányt iratokról tudósította a vármegyét. A jelentés ellenőrzésére a Belügyminisztérium és a VKM Sinkovics István főlevéltárnokot küldte ki, aki összegzését 1950. január 21-én el is készítette. A levéltár kezelőjeként 1949 októbere óta Holló Lajos francia–német–olasz szakos középiskolai tanár mint „behelyettesített főlevéltárnok” teljesített szolgálatot, levéltári szakképesítés és gyakorlat nélkül. Az iratok selejtezését 1948-tól két nyugdíjas tisztviselő folyamatosan végezte, 1949 októberétől a behelyettesített főlevéltárnok irányításával. A selejtezést végző tisztviselők elmondása alapján a járási iratok általában 98–100%-át kisejtejték, az alispáni iratokból – saját bevallásuk szerint – többet hagytak meg.

A vármegye saját selejtezési szabályrendeletet nem alkotott, Pest vármegye az Országos Levéltár által megküldött szabályrendeletét használhatták volna, de a selejtezések során sem selejtezési bizottság nem alakult, sem selejtezési jegyzőkönyv nem készült. Az országos főlevéltárnok a selejtezések azonnali leállítását kérte, mivel addigra már az 1867 utáni anyag nagyobb részének megsemmisült. A LOF azonnal felszólította Sopron vármegye alispánját a selejtezés leállítására.¹⁰⁷ „Tudomásomra jutott, hogy a vármegye levéltárban levéltári szakember bevonása nélkül olyan barbár selejtezés folyik, hogy az anyagnak alig 1 %-a marad meg a megőrzendők között.” – írta.¹⁰⁸ Érdekes az azonnali leállítás melletti indoklás, amely nem jogszabályi előírásokra hivatkozik, hanem inkább politikai indoklást választott, mintegy ráijeszteni kívánva az alispánra: „az öt éves történettudományi munkaterv végrehajtása és ezáltal a burzsoá ideológiai maradványok kiküszöbölése elé az anyag megsemmisítése elháríthatatlan akadályokat gördít.”

Az alispán a selejtezés szabályosságát azzal támasztotta alá, hogy közölte: a belügyminisztérium 172.339/1947.III./1. és 202.847/1948.III/5. sz. utasításai, valamint az Országos Levéltár 50-1948. OL. sz. átirata alapján járt el, valamint a selejtezést a levéltárnok felügyeletével háromtagú bizottság (megyei főjegyző, árvaszéki elnök, tisztí főügyész) végezte.¹⁰⁹

Az alispáni levélre adott LOF válaszban már előkerülnek a szikár jogszabályi hivatkozások. Az alispáni szerint a háromtagú bizottság kiküldése 1950 februárjában történt meg, ami nyilvánvalóan nem lehet szabályos egy 1948 óta folyamatban lévő selejtezésnél. Az Országos Levéltár 1948-ban 50/1948. OL. sz. alatt megküldte Pest Vármegye Szabályzatát, abból a célból, hogy Sopronban is használják. (Ha már a megyének saját rendelkezése selejtezés ügyében nem született.) A szabályzat előírta selejtezési bizottság, terv készítését,

¹⁰⁷ MNL OL Y.7.a. 27/1950. OL. sz.

¹⁰⁸ A LOF levele Sopron Vármegye Alispánjának. 1950. január 19. MNL OL XIX.I.17. 5/1950. LOF sz.

¹⁰⁹ Sopron Vármegye Alispánjának levele a LOF-hoz, a megyei levéltárban elhelyezett iratok selejtezése tárgyában. 1950. február 4., MNL OL XIX.I.17. 5/1950. LOF sz.

jegyzőkönyv felvételét stb., amiből Sopronban semmi nem valósult meg. Mérei Gyula hivatkozott az 5.411/1948. eln. BM. sz. körrendeletre is, amely a selejtezés végrehajtásakor a vonatkozó szabályok figyelembevételét előírta, valamint az 1947. évi XXI. tc. 23. §-ra, amely a törvényhatóságok irattárában történt selejtezést főlevéltárnok felügyeletéhez kötötte. Miután Sopron vármegyének ekkor nem volt képzett főlevéltárnoka, a képesítés nélküli, behelyettesített főlevéltárnok nem felelt meg a törvényi előírásnak.¹¹⁰

A jogszabályi hivatkozásokkal megtűzdelte levél hatott, az alispán a selejtezést beszüntető határozatot hozott,¹¹¹ de a rendkívül nagymérvű szabálytalan selejtezés okozta károkat a döntés már csak mérsékelni tudta. Sopron vármegye esete egyedi, de rávilágít a levéltárügy korabeli legnagyobb problémáira.

A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi tv. 23. §-a vármegye és a törvényhatósági jogú város levéltára élére főlevéltárnokot rendelt, akinek feladatákként – egyebek közt – a levéltárban elhelyezett iratok selejtezését szabta, és jogot adott mindazon iratok selejtezésének felügyeletére, amelyek átvételére a törvény illetékességet állapított meg. A felügyelet gyakorlati megvalósítására részletszabályokat a törvény nem állapított meg, de mint a fenti példa is alátámasztja, a végrehajtás hatékony nem lehetett, már csak azért sem, mert a levéltári munkatársak száma a korábban nem végzett feladatok elvégzésére még inkább elégtelen volt.

A levéltári törvény 21. §-ának (1). bekezdése értelmében a vármegyei és városi levéltárak kezelését és ügyvitelét a belügyminiszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben levéltári szabályzat kiadása útján kellett volna szabályoznia. Az Országos Levéltár elkészítette és 1949. november 3-án a Belügyminisztérium felé jóváhagyás végett felterjesztette a vármegyei és thj. városi levéltárak kezelési és ügyviteli szabályzatának tervezetét,¹¹² amely kitért a selejtezés kérdésre is. A 29. § alapján „a főlevéltárnok intézkedik és közreműködik a levéltári selejtezés ügyében, továbbá intézkedési joggal felügyeletet gyakorol minden olyan iratanyag selejtezésére, mely később levéltárba kerül”. A 38. § alapján: „Az iratokat a levéltárba való elhelyezés előtt rendezni és selejtezni kell.” Majd egy teljes fejezetet, tíz szakaszt szentelve példás részletességgel taglalja a levéltári és a levéltár által ellenőrzött selejtezés szabályait.

Az 1920 előtt keletkezett, levéltárban lévő iratok körében selejtezési tilalmat rendeltek volna el. A tervezet a selejtezések elvégzéséhez elvi útmutatásokat is tartalmazott, így pl. megengedte a nyilvánvaló selejtanyagok közül (számlák stb.) egyéb szempontok alapján történő válogatást (mintavételt), így a művészi ábrázolást tartalmazó levélpapírok, a nevezetes személyek aláírásával ellátott iratok kiemelését. A selejtezés irányítása, a munkatársak kijelölése, a selejtezési utasítás elkészítése a főlevéltárnok feladata lett volna, s az általa elkészített, a kiselejtezni kívánt és a meghagyandó iratok felsorolását tartalmazó selejtezés-tervezetet a levéltár fenntartójának kellett volna elküldeni jóváhagyásra.

¹¹⁰ A LOF levele Sopron Vármegye Alispánjának a vármegyei levéltár iratanyagának selejtezése tárgyában. 1950. február 13., MNL OL XIX.I.17. 5/1950. LOF sz.

¹¹¹ 161-2/1950. sz. alispáni határozat a megyei levéltárban elhelyezett iratok selejtezése tárgyában. 1950. február 23., MNL OL XIX.I.17. 5/1950. LOF sz.

¹¹² MNL OL XIX.I.1.h. 1612-22/1949. VKM szám (A tervezettel kapcsolatos idézetek az ügyiratból.)

A tervezet tartalmazta azon tételeket, amelyek nem lehettek volna selejtezhetők, felsorolva a vármegyénél és a thj. városoknál keletkező, megőrzendő iratcsoportokat, külön csoportosítva a központi és a járási (kerületi) közigazgatás iratanyagát, a főispáni, a számvevőségi, a járási, a gyámhatósági iratokat és egyes külön iratsorozatokot. A tervezet kitért azokra az iratfajtákra (ügycsoportokra) is, amelyeket külön tervezet nélkül ki lehetett selejtezni (főképpen az adó- és számvevőségi iratok). Ügy- és iratkezelési minták megőrzése végett a selejtiratokból néhány példányt minden esetben kiemelni rendelték.

A tervezet 74. §-a precízen előírta az iratselejtezési jegyzőkönyv tartalmi elemeit, a hazai irattári-levéltári selejteztörténetben jogszabályi szinten először, amely így – megvalósulása esetén – nagy előrelépést jelentett volna:

„A selejtezési jegyzőkönyvnek a következő adatokat kell tartalmaznia:

- a/ Az iratot létrehozó hatóság, a selejtezésre kerülő iratok megnevezése stb.
- b/ Az irattári rendszer, az iratok és segédkönyvek állapotának leírása, a hiányok pontos megjelölésével s hogy a segédkönyvek hiánya miatt mely évekről kell selejtezési jegyzéket vagy új iktatókönyvet készíteni.
- c/ Az iratsorozatból kiszedett nem odatartozó iratok és egyéb anyag (nyomtatott könyvek, feljegyzések, rajzok, stb.) jelzete és mennyisége.
- d/ A selejtezés kezdetének és befejezésének időpontja, az esetleges megszakítások feltüntetésével.
- e/ A selejtezés tanulságai, újabb selejtezésnél való figyelembevétel céljából.
- f/ Megjegyzések.”

A mellékletet képező selejtezési jegyzék kötelező adatai:

- „a/ A selejtezett ügyszerű jelzete.
- b/ Az ügyszerűből kiselejtezett irat iktatószáma.
- c/ Az ügyszerűből kiselejtezett irat darabszáma.
- d/ Az ügyszerűből megtartott irat darabszáma.
- e/ Megjegyzés.”

A selejtezés előkészítése során a tervezet a főlevéltárnok részére erős ellenőrzési kötelezettséget írt elő, csak ellenőrzése és egyetértése után lehetett volna felterjeszteni a fenntartóhoz végső jóváhagyásra a jegyzékeket. A dokumentum minden során érződik, hogy a készítők a selejtezések során a lehető leggondosabban szerettek volna eljárni a megőrzés szempontjainak mindenre kiterjedő figyelembevételével.

Csak sajnálni lehet, hogy a tervezetet sem a belügyminiszter, sem a VKM nem tárgyalta, mivel – amint azt a vonatkozó ügyszerűben feljegyezték – a már előkészítés alatt álló, más szellemű törvényerejű rendelet a „levéltárak kérdését alapvetően eltérő módon fogja szabályozni”. Ugyanakkor a tervezetben foglaltakat megközelítő részletes szabályozás a következő években nem született.

Így nem meglepő, hogy a – jog határain kívül eső kampányselejtezések mellett – még a többé-kevésbé szabályozottnak tekinthető iratselejtezések során is minden bizonnyal történeti értékű iratok mentek veszendőbe. A legfőbb államügyészség (koronaügyészség)

iratainak selejtezése tárgyában 1948 áprilisában közzétett hirdetményből¹¹³ megállapítható, hogy kiselejtezték az 1900–1921 közti bűnügyi iratok, az 1908–1921 közt keletkezett jogegységi iratok, és ami talán a legmeglepőbb, az 1900–1936 közt keletkezett elnöki iratok teljes sorozatát.¹¹⁴

A fővárosi levéltárnál polgármesteri rendelettel¹¹⁵ szabályozták az iratselejteztést, a korábban kiadott rendelkezések figyelembevételével. Az eljárás ez esetben nagyobb részt az 1938-ban keletkezett és befejezett ügyiratokra terjedt ki. A selejtezés előtt az iratok rendezését, a téves helyen lévő iratok reponálását is elrendelték. „A történeti szempontból számba jövő dokumentumokat meg kell őrizni” – áll a rendeletben, ám ezek körét pontosabban nem határozta meg. A kiselejtezendő iratokról részletes kimutatás elkészítését írta elő, meghatározta a főlevéltáros felügyeleti jogkörét mindazon iratok tekintetében, amelyeket a levéltár vesz majd át. A folyamat szabályozása ez esetben a levéltári törvény előírásaival összhangban állt, a hivatal részéről a selejtezésért a segédhivatali főigazgató felelt,¹¹⁶ a selejteztést végzők és a főlevéltáros együttműködése a rendeleti szabályozás szintjén biztosított volt.

Eközben a szabályozatlan selejtezések a Levéltárak Országos Felügyelőjének állandó tiltakozását vonták maguk után, kisebb-nagyobb sikerekkel. Mérei Gyula¹¹⁷ magánlevelben fordult Kardos Lászlóhoz,¹¹⁸ amelyben leírta, hogy az egyes minisztériumok irattárának selejtezése közben fontos iratanyag megy veszendőbe. A VKM a levél hatására 1950 januárjában felszólította a társmisztériumokat, hogy az iratanyag selejtezéséhez levéltári szakértőt vegyenek igénybe. Az igazságügyminiszter a VKM hatására 1950 februárjában felszólította a bíróságokat, „hogy a jövőben az iratanyag selejtezéséhez minden esetben levéltári szakértőt vonjanak be, akinek ellenőrzése alatt folyják a selejtezési munka”. Szakértőt a Levéltárak Országos Felügyelőjétől kellett kérni, kiküldésének költségei a felügyelőt terhelték. A rendelkezés a VKM közlése alapján az új levéltári törvény hatályba lépéséig maradt érvényben.¹¹⁹

A LOF közreműködésével több családi irattárat sikerült az Országos Levéltárba beementeni. A Pénzintézeti Központ selejtezése elől menekítették meg a Hangya, a Futura és más szövetkezetek anyagát, elérve, hogy a 40 vagonnyi iratanyagot levéltári szakértő felügyelete alatt selejtezzék. A Pénzügyminisztériumban végzett durva selejtezésből 136 csomónyi iratot sikerült kimenteni,¹²⁰ szintúgy megakadályozták a Földművelésügyi

¹¹³ Fővárosi Közlöny LIX. évf., 14. sz., 1948. április 3., 106.

¹¹⁴ A Koronaügyészség levéltárba került iratainak másik, jelentős része az 1956-os tűzvészben semmisült meg.

¹¹⁵ BFL IV.1409.c. 6220/1949.i.

¹¹⁶ Novotny Sándor

¹¹⁷ Mérei Gyula (1911–2002): történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (1979), 1948–1951 között a Magyar Országos Levéltár munkatársa, 1949. szeptember 12-től 1950. július 19-ig a levéltárak országos felügyelője.

¹¹⁸ Kardos László (1898–1987): József Attila- és Kossuth-díjas irodalomtörténész, kritikus, műfordító, 1947–1950-ban a VKM minisztériumi osztályfőnökeként dolgozott.

¹¹⁹ MNL OL XIX.I.1.h. 1612-4/1950. VKM sz.

¹²⁰ A Pénzügyminisztérium – mely iratainak egy része már a világháborúban elpusztult – 1949-ig

Minisztériumban zajló kampányselejtezt. A sikerek mellett kudarcokat is el kellett könyvelni, nem hozott eredményt az a Könnyűipari Minisztérium felé intézett átirat, amelyben olyan rendelet kiadását szorgalmazták, amelynek előírása szerint a Papír-hulladékfeldolgozó Nemzeti Vállalat felé átadott történeti értékű iratokat a megsemmisítés előtt levéltári szakértő átvizsgálhatta volna.¹²¹

A Levéltárak Országos Felügyelőjének küzdelme a durva selejtezések ellen jól példázza, hogy hiába volt a levéltári törvény, a selejtezéseket a konkrét szabályozás hiányában nem a szakszerűség, hanem a gazdasági szükségszerűség határozta meg. A Levéltárak Országos Felügyelőjének egy emberként¹²², háttértámogatás hiányában, illetve a levéltárak saját területükön elért eredményei nem becsülendőek le, de kellő hatáskör és szakképzett levéltárosi háttér hiányában csak az ügyek elenyésző részét jelentették.

A levéltárügy teljes átalakítását és központosítását a levéltárakról szóló 1950. évi 29. törvényerejű rendelet hozta el, amely új fejezetet nyitott az iratselejtezések történetében is.

Fővárosi Napló, 1949. március 3.

50-60 mázsa köziratot selejtezett ki levéltári véleményezés nélkül. A megsemmisítés előtt sikerült Niklai Péter és Bánrévi György ny. levéltárosoknak 46 nap munkájával 136 csomónyi iratot kiválogatni. MNL OL XIX.I.17. 105/1950 LOF. sz.

¹²¹Jelentés a Levéltárak Országos Főfelügyelőjének működéséről. (1949. szeptember 12.–1950. július 7.) MNL OL XIX.I.1.h. 1612-24/1950. VKM sz.

¹²²Mérei Gyula egy rövid levelét megőrizte a LOF iratanyaga, melyben így írt: „a LOF hivatal nincs, csak én vagyok.” Mérei Gyula levele Havasi Zoltánhoz, a VKM előadójához. 1950. április 20., MNL OL XIX.I.17. 62/1950. LOF. sz.

Források és szakirodalom

BFL = Budapest Főváros Levéltára

IV.1403.a. = Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.

VI.1409.c. = Budapest Székesfőváros Polgármesterének iratai. Polgármesteri Ügyosztályok Központi irattára.

VIII.3801.a. = Budapest Főváros Levéltára iratai. Sorszámosan iktatott, tárgykörönként, tételszámosan irattározott iratok (1945–1951) 47. tétel, selejtezés, papírtakarékosság.

MNL FVL = Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára

VIII.701. Fejér megyei levéltár iratai.

MNL GYMSVSL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára

XIV.44. Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai.

MNL JNSZVL = Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára

IV.407. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai.

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Y.1.a. Magyar Nemzeti Levéltár levéltára, Országos Levéltár, Általános iratok, 1875–1944, a) iratok, a levéltári törvény vitája

Y.7.a. Magyar Nemzeti Levéltár levéltára, Országos Levéltár, Általános iratok, 1945–2011, a) iratok

XIX.I.17. Levéltárak Országos Felügyelője.

XIX.1.h. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály.

Budapesti Közlöny 1934 = Póthirdetmény a Váci kir. Járásbíróság elnökétől, 1933. El. XVII. F. 68/33. sz. Vác, 1934. szeptember 5. Budapesti Közlöny, 1934. 206. sz. 2.

Fővárosi Közlöny 1930 (I.) = Versenytárgyalási hirdetmény, 1930. El. XVI J. 2. Közp. Jbg. Fővárosi Közlöny. 1930. 26. sz. 821.

Fővárosi Közlöny 1930 (II.) = Kerületi elöljárósági irattárak selejtezése. Fővárosi Közlöny, 1930. 83. sz. 2319.

Fővárosi Közlöny 1941 = Kihágási iratok selejtezése - Belügyminisztérium 8400/1940. kih. sz. rendelete. Fővárosi Közlöny, 1941. 10. sz. 196.

Fővárosi Közlöny 1948 = 1948. El. 12. D. 4. szám. Hirdetmény a legfőbb államügyészség (korábbi elnevezés: koronaügyészség) iratainak selejtezése tárgyában. 1948. március 31. Fővárosi Közlöny, 1948. 14. sz. 106.

Magyar Közlöny 1945 = A Földművelésügyi Miniszter, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 53.709/1345. F.M. sz. rendelete a Mezőgazdasági középiskolák rendtartásának megállapításáról. Magyar Közlöny, 1945. 138. sz. 3–16.

- Magyar Közlöny 1946 = Az iparügyi miniszter 50.029/1940. Ip. M. számú rendelete a szabadalmi bírósági iratok selejtezése tárgyában. Magyar Közlöny, 1946. 164. sz. 3–4.
- Jelentés, 1928 = Jelentés az Országos Levéltár 1927. évi állapotáról és működéséről. Levéltári Közlemények, 1928. 6. sz. 1–4.
- Balázs I. 1988 = Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. I. rész. Levéltári Szemle, 1988. 3. sz. 44–58.
- Balázs II. 1988 = Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. II. rész. Levéltári Szemle, 1988. 4. sz. 34–47.
- Bánrévy, 1939 = Bánrévy György: A selejtezés általános elvei. Levéltári Közlemények, 1939. 158–171.
- Bekény, 1964 = Bekény István: Sajtó Levéltár (1897) 1920–1944 (1950). Repertórium. Levéltári leltárak 23. Bp., 1964.
- Bélay, 1963 = Bélay Vilmos: Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár (1867) 1916–1945 (1949). Repertórium. Levéltári leltárak 18. Bp., 1963.
- Bélay, 1960 = Bélay Vilmos: A Pénzügyminisztérium Levéltára 1967–1944. Repertórium. Levéltári leltárak 10. Bp., 1960.
- Berlász, 1940–41 = Berlász Jenő: A községi levéltárak állapotáról. Levéltári Közlemények, 1940–1941. 18–19. sz. 526–537.
- Borsa, 1954 = Borsa Iván: A magyar levéltárügy helyzete a Horthy-korszakban és a felszabadulás után. Levéltári Közlemények, 1954. 14–55.
- Bottló, 1933 = Dr. Bottló Béla: A varsói levéltárnoki tanfolyam. Levéltári Közlemények, 1933. 3–4. sz. 294–298.
- Dancs, 1979 = Dancs Istvánné: Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948. Források a magyar népi demokrácia történetéhez III. Bp., 1979.
- Fára, 1953 = Fára József: A magyar iratselejtezés. Levéltári dolgozók szakmai továbbképzése. Levéltár-tan. Középfok. Bp., 1953. 1–18.
- Föglein, 1930 = Föglein Antal: Pest vármegye levéltárának rendezése. Levéltári Közlemények, 1930. 271–284.
- Fügedi, 1951 = Fügedi Erik: Levéltáraink sorsa a felszabadulás után. Levéltári Híradó, 1951. 1. sz. 34–37.
- Gál, 1929 = Gál István: Szabolcsvármegyei községek iratai. Levéltári Közlemények, 1929. 117–121.
- G. Jáger, 1993 = G. Jáger Márta: A Somogy Megyei Levéltár gyűjtőterületi tevékenysége. Levéltári Szemle, 1993. 1. sz. 43–48.
- Haraszi, 2022 = Haraszi Viktor: A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig. Az ügyviteli szabályzatok kora. Levéltári Szemle, 2022. 3. sz. 5–34.
- Házi, 1932 = Házi Jenő: A magyar levéltárvédelem kérdéséhez. Levéltári Közlemények, 1932. 3–4. sz. 319–323.
- Horváth J., 1996 = Horváth J. András: Budapest Főváros Levéltárának története – Levéltár ismertető 1. Bp., 1996.

- Jenei, 1970 = Jenei Károly: A földigénylő bizottságok, 1945–1947. Levéltári Közlemények, 1970. 1. sz. 133–166.
- Juhász, 1939 = Juhász Viktor: A városi levéltár selejtezése. Levéltári Közlemények, 1939. 180–193.
- Kiss, 1961 = Kiss Dezső: Földművelésügyi Minisztériumi Levéltár 1889–1945. I. Repertórium. Levéltári leltárak 14. Bp., 1961.
- Klein, 1939 = Klein Gáspár: A vármegyei levéltár selejtezése. Levéltári Közlemények, 1939. 172–180.
- Kovács, 1942–1945 = Kovács Lajos: A selejtezés Budapest székesfőváros levéltárában. Levéltári Közlemények, 1942–1945. 66–85.
- Lukcsics, 1931 = Lukcsics Pál: Veszprém vármegye levéltárügye. Levéltári Közlemények, 1931. 126–129.
- Monus, 1943 = Monus Ferenc: A levélszekrények történetéből. Magyar Posta, 1943. 3. sz. 95–104.
- Mucsi, 2020 = Mucsi László: „A letűnt világ bürokratáinak porlepte bűnjeljei...” Selejtezés és iratmentés Szolnok megyében, az 1950-es években. Régió kutatás Szemle, 2020 2. sz. 6–14.
- Nagymihályi, 1938 = Nagymihályi István: Az új olasz selejtezési szabályok. Levéltári Közlemények, 1938. 45–57.
- Paulinyi, 1926 = Paulinyi Oszkár: A levéltárügy Bajorországban és nálunk. Levéltári Közlemények, 1926. 4. sz. 158–176.
- Pleidell, 1930 = Pleidell Ambrus: Gazdasági levéltárak. Levéltári Közlemények, 1930. 3–4. sz. 182–189.
- RIP 1. = Requiescat in pace. Levéltáros nekrológok 1923–2011. Szerk.: Feiszt György. Székesfehérvár, 2012.
- RIP 2. = Requiescat in pace 2. Levéltáros nekrológok, gyász hírek és gyászjelentések (1833–2021). Szerk.: Feiszt György. Székesfehérvár, 2022.
- Schneider, 1980 = Schneider Miklós: Néhány adalék a Fejér Megyei Levéltár történetéhez. Levéltári Szemle, 1980. 1–2. sz. 195–209.
- Szabó, 1931 = Szabó István: A magyar levéltárvédelem kérdése. Levéltári Közlemények, 1931. 3–4. sz. 151–225.
- Szabó, 1939 = A levéltár válsága. Levéltári Közlemények, 1939. 7–18.
- Szedő, 1959 = Szedő Antal: A magyar levéltárügy jelenlegi helyzete. Levéltári Közlemények, 1959. 5. sz. 3–15.
- Sz. Simon, 2023 = Sz. Simon Éva (szerk.): Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára. Repertórium. Kézirat. Bp., 2023.
- Tóth, 2022 = Tóth Krisztina: „A múltat végképp eltörölni ...”? Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem iratainak sorsa az 1950-es években. Gerundium, 2022. 3–4. sz. 160–188.
- Tökölyi, 1964 = Tökölyi István: Magyar Államvasutak Igazgatósága. Repertórium. Levéltári leltárak 26. Bp., 1964.

Zámbó, 2015 = Zámbó István: A budapesti jogszolgáltatási szervek iratselejtezési gyakorlatának változásai. Levéltári Szemle, 2015. 4. sz. 50–63.

Törvények, jogszabályok, szabályrendeletek

1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. Ld: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92200019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (A letöltés ideje: 2023. május 26.)
1929. évi XI. törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről. Ld: <https://net.jogtar.hu/ezev-torveny?docid=92900011.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D40> (A letöltés ideje: 2023. május 26.)
1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról. Ld: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41> (A letöltés ideje: 2023. május 26.)
1947. évi XXI. törvénycikk a levéltárügy rendezéséről. Ld: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (A letöltés ideje: 2023. május 26.)
- 14.527/1947. ME. számú minisztertanácsi határozat a papírtakarékossággal és az irattári selejtezés végrehajtásával kapcsolatos kérdések tárgyában. Magyar Közlöny. Rendeletk Tára. 279. sz. 1947. december 10. 3166.
- Szabályrendelet 1901 = 1901. június 12-i rendes közgyűlés jegyzőkönyve, 35. kötet, 710. szám. Szabályrendelet a székesfővárosi levéltár és a tanácsi segédhivatal szervezetéről. Fővárosi Közlöny, 1901. XII. évf. 47. sz., 872–873.
- Fejérvármegye szabályrendelete 1912 = Kivonat Fejérvár megye törvényhatósági bizottságának Székesfehérvárott 1912. július hó 29 én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből. Szám: 4431/1912. A vármegyei levéltár és az árvaszéki irattár selejtezéséről szóló szabályrendelet. Fejérvármegye Hivatalos Lapja, 1912. 33. sz. 189–192.
- Fejérvármegye szabályrendelete 1921 = Kivonat Fejérvármegye törvényhatósági bizottságának Székesfehérvárott 1921. évi október hó 3-án tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből. 13897/1921.sz. Alispán előterjesztés a vármegyei levéltár selejtezése tárgyában. Fejérvármegye Hivatalos Lapja, 1921. 46. sz. 295–298.
- Fejérvármegye szabályrendelete 1927 = Kivonat Fejérvármegye törvényhatósági bizottságának Székesfehérvárott, 1927. évi október hó 3. napján tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből. 11090/1927. szám. A vármegye levéltárában és árvaszéki irattárában őrzött iratok selejtezéséről alkotott 13897/1921. számú szabályrendelet módosítása. Fejérvármegye Hivatalos Lapja, 1927. 42. sz. 301–306.
- Szabályrendelet 1943 = 1943. december 17-ei közgyűlés jegyzőkönyve, 466/1943. kgy. szám. Szabályrendelet Budapest székesfőváros központi közigazgatásának szervezetéről, a közigazgatási tisztii alkalmazottak létszámáról és szolgálati jogviszonyáról. Fővárosi Közlöny 1944. április 14., LV. évf., 18. sz., melléklet.

Csatári Bence

A könnyűzenei műsorszervezés árnyoldalai az új gazdasági mechanizmusban¹

A pártállami rendszerben a könnyűzenei élet minden szegmensét monopolszervezetek uralták, ez volt jellemző a populáris élőzenei produkciók belföldi szervezésére is, amit hivatalosan az Országos Rendező Iroda (ORI)² hajtott végre. A különbség mindössze annyi volt a többi egyeduralkodó állami céggel szemben, hogy Magyarország mintegy 3200 településére lehetetlen volt mindenhová koncertet szervezni egy, az idők folyamán változó létszámú, de még 1988-ban is mindössze 58 fővel – előtte pedig még ennél is jóval kevesebb munkatárssal – működő szervezettel.³ Ezért kialakult egy hallgatólagos megállapodás, amely szerint az ebben a műfajban tevékenykedő művészek maguknak is szervezettek fellépéseket, illetve igénybe vehették olyan kollégáik szolgáltatásait, akik elsősorban nem a muzsikusi, hanem a szervezői erőnyeiket csillogtathatták meg. Kizárólag ennek eredményeként valósulhatott meg, hogy országsszerte viszonylag elegendő koncert jutott a közönségnek, s ennek a „szürke zónának” köszönhetően jutottak el az országos sztárok is a kisebb falvak művelődési otthonaiba.

Az ORI a hatvanas évek közepén több mint 3000 műsorengedélyt adott ki évente, de alig változó létszámmal ezt a teljesítményt nem tudta növelni. Ugyanakkor az ORI-nak gondoskodnia kellett „az engedélyezett műsorok tartalmi vonatkozású figyelemmel kíséréséről”, azaz a cenzúráról is, ami kihatással volt a működési engedélyek kiadására, valamint a fellépések jóváhagyására is. Az 500 főnél kevesebb embert befogadni képes művelődési házakban azonban 1975. január 1-től már nem kellett külön az adott alkalomra rendezési engedélyt kérni, ugyanis a 3/1974. (XII. 14.) KM rendelet alapján ezt a szerepet a helyi tanácsok művelődésügyi osztályai vették át.⁴ Az engedélyezési illetéket, amelyet az ORI szedett be a játszási helyekről, az idők folyamán egységesebbé igyekeztek

¹ Az új gazdasági mechanizmusról lásd: Rainer M., 2013: 40–44.; Varga, 2018.

² Az Országos Rendező Iroda (ORI) 1958 és 1991 között működött belföldi koncertszervező monopólcég volt, az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság jogutódjaként jött létre. Kronológiai sorrendben Lakatos Éva, Keszler Pál, Bali György, Bulányi László és Gál Iván igazgatóként, majd a rendszerváltáskor Gödöllői Lajos kormánybiztosként állt az élén. Mint cenzurális intézmény kiadta a működési engedélyeket, amennyiben az ORI-vizsgákon megfelelték a művészek, illetve megállapította a fellépti díjukat. A zenészeket tudásuk alapján A, B, C és D kategóriákba sorolta, amely egyúttal meghatározta fizetésüket is. A koncerteket egyrészt az ORI maga szervezte a vele szerződésben álló zenészeknek, másrészt a muzikusok által lekötött koncerteket előzetesen jóvá kellett hagynia. A témáról lásd bővebben: Csatári, 2013: 31–44., Csatári, 2021a: 843–883., Csatári, 2021b: 46–55., Jávorszky–Sebők, 2005: 107–108., Szőnyei, 2018.

³ MNL OL XXVI-I-67 39. d. Beszámoló az ORI 1988. áprilisi személyzeti-munkaügyi tevékenységéről.

⁴ Művelődésügyi Közlöny. XIV. évf. 23. sz. 1975. december 4. 827.

tenni: a műsor látogatottságához igazodóan három-négyféle összeget helyezett kilátásba 1966-ban a Művelődésügyi Minisztérium.⁵ Ezek a momentumok azonban nem befolyásolták azt a tényt, hogy az ORI a Kádár-rendszer egészében kimondva-kimondatlanul rá volt szorulva a magánszervezésű könnyűzenei műsorokra, ha azt akarta, hogy országos lefedettségű produkciók jöjjenek létre, s emiatt kénytelen volt egyfajta kompromisszumot kötni monopóliumát illetően.

Az ORI levéltári iratanyaga

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) található az ORI által 1960 és 1991 között keletkeztetett irategyüttes, összesen 35,85 iratfolyóméter mennyiségben, amelyből 4,65 iratfolyóméter (93 kötet) a segédkönyv. Maguk az iratok 31,2 iratfolyómétert tesznek ki és 260 kisdobozban helyezték el őket a HU-MNL-OL-XXVI-I-67 jelzet alatt a kulturális intézmények iratai között. 2018 januárjáig a levéltár Hess András téri épületében voltak kutathatók, jelenleg (2023) a XI. kerület Daróczi utca 3. szám alatti kutatóteremben hozzáférhetőek. Az iratanyag korlátozás nélkül kutatható.⁶ A forráscsoport többféle szisztéma szerint is megközelíthető, egyrészt évkörök, másrészt tárgyi csoportok rendjében, amelyek nagyrészt rávilágítanak az ORI kultúrpolitikában betöltött szerepére, valamint a mindenkori kulturális kormányzattal folytatott kapcsolatára. Természetesen fellelhető köztük egyebek mellett az ORI alapító okirata, illetve szervezeti és működési szabályzata is, de az igazgatói és a gazdasági utasítások ugyanúgy, mint a jogi és titkársági anyagok, a létszám- és alpbér-nyilvántartás, az Igazgatási Osztály levelezése, rendőrségi vizsgálati anyagok, ideiglenes játszási engedélyek, SZOT és SZTK adatszolgáltatási nyilvántartások, az ORI-vizsgák iratai, de még a szintén cenzúra alá vetett konferanszié szövegblokkok is. Ugyancsak szerepelnek az ORI-dokumentumok között a működési engedélyek nyilvántartásai, a letiltásokkal kapcsolatos levelezések, a fellépti díjak változásairól szóló értesítések, a nyugati határsáv használatához szükséges adatok bizalmas iratai, statisztikai beszámolók és kimutatások, mérlegbeszámolók, költségvetések, peres ügyek, a budapesti, a vidéki, továbbá a balatoni és az elmaradt előadások iratai, de még a Táncdal- és Sanzonbizottság⁷ ide vonatkozó jegyzőkönyveinek

⁵ MNL OL XIX-I-4-c 129082/b-VI-1966.

⁶ <https://www.elevertar.hu/kereses?&selectedTab=structure> (A megtekintés ideje: 2022. december 16.)

⁷ A Táncdal- és Sanzonbizottságban hivatalból helyet foglalt az ORI egyik küldöttje, jellemzően az igazgatója, ha ő nem ért rá, akkor a gazdasági igazgatója vagy a művészeti, valamint igazgatási osztályának vezetője, de ugyanígy szerepet kapott benne a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, a Zene-műkiadó, a Nemzetközi Koncert Igazgatóság, az Országos Szórakoztatózenei Központ, a Szerzői Jogvédő Hivatal, illetve a Magyar Rádió és Televízió, valamint a Magyar Írószövetség delegáltja. A plénumot 1959. június 1-én hozta létre a Művelődésügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó Színházi és Zenei Főigazgatóság utasítása. Tagjait a kormányzat által felügyelt zenei intézmények esetében a művelődésügyi miniszter, a rádió és a televízió esetében pedig a Magyar Rádió és Televízió elnöke nevezte ki. A bizottságot eredetileg az Állami Hangverseny Igazgatóság alá rendelték. MNL OL XIX-I-4-ff 50. d. 49936/1959. A sanzonbizottságba 1959. szeptember 1-től a zenei szak-szervezet delegáltja is bekerült, ekkortól a tagok tiszteletdíját a Művészeti Szakszervezetek Szövet-

egy része és – főleg a rendszerváltás felé haladva időben – az egyes, kiemelten kezelt együttésekre vonatkozó iratok is.⁸

Az ORI dokumentumainak levéltári átvétele több lépésben történt. A Művelődési és Köznevelési Minisztérium elsőként 1996-ben adta át az 1961–1991 évkörű, 9,85 iratfolyóméter terjedelmű iratanyagot, ezt követte 2005-ben, illetve 2011-ben egy-egy újabb átadás.⁹ A legelső – akkor még sikertelen – lépések az iratanyag levéltárba adására azonban már a cég megszűntetése körüli időkben megtörténtek. Erről tanúskodik az az 1991. június 28-án kelt feljegyzés, amely szerint a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Levéltári Osztálya részéről Molnár József azt írta Berecz Aranka főosztályvezetőnek, hogy az ORI-iratok levéltári elhelyezésére „sem lehetőséget, sem indokot” nem láttak. A kormányzat részéről való merev elzárkózást megelőzte, illetve megalapozta az a szakértői vélemény, amelyet az Új Magyar Központi Levéltár egyik levéltárosa jegyzett 1991. június 21-én. Ebben leírta, hogy kollégájával, 1991. június 18-án látogatást tettek az akkor még éppen létező ORI-nál (az egykori monopolvállalat hivatalosan 12 nappal később szűnt meg),¹⁰ hogy áttekintsék az iratátadás kérdését. Itt Turcsányi Bálintnéval tárgyaltak, akit Andrásfalvy Bertalan művelődési és köznevelési miniszter bízott meg az ORI megszűntetése körüli minden teendő koordinálásával.¹¹

A kiküldött levéltáros szakértők megállapították, hogy az ORI irattárosa jóvoltából folyamatosan zajlottak az iratselejtezések, amelyek azon a napon 1986-ig bezárólag meg is történtek (jó eséllyel a következő napokban eljutottak egészen 1991-ig ebben a munkában). A levéltárosok által ekkor mintegy 50-60 iratfolyóméternyire becsült iratmennyiség javarésze gazdasági és személyzeti jellegű volt, amelyek megítélésük szerint selejtezhetőek voltak, mert nem bírtak történeti értékkel (kivéve az éves mérlegbeszámolókat és költségvetéseket). Azt is rögzítették, hogy a történeti értékű iratok – mintegy 5 iratfolyóméter – a korábbi igazgatói szobában voltak, amelyeket Turcsányi Bálintné rendszerez és selejtez majd, mert ő a tervek szerint még 1991. szeptemberig ott lesz az akkorra már nem is létező ORI épületében. Ami a legnagyobb fejtörést okozta a végelszámolás során, az a mintegy 20 iratfolyóméternyi működési engedély, amelyekért akár napi szinten is folyamodhattak az érintett művészek, ugyanis ezek birtokában akkoriban adókedvezményben részesültek. Jól jellemzi a helyzetet, hogy ekkor még fel sem merült a felszámolók részéről, hogy ezeket az iratokat beszállítsák a levéltárba, sokkal inkább azon hezitáltak, hogy azokat a művészeti szakszervezetnek vagy az akkor már működési engedélyeket is kiállító utódszervezeteknek (például az Artistaképző Intézet vagy

sége fedezte. MNL OL XIX-I-4-ff 12. d. 49962/1959. A sanzonbizottságot végül utolsó főtítkára, Zongor Árpád oszlatta fel 1985-ben az érintetteknek – így az ORI-nak is – küldött levelében, miután belátták, hogy a könnyűzenei intézmények amúgy is elvégzik cenzurális tevékenységüket. Zongor Árpád személyes közlése a tanulmány szerzőjének adott interjújában 2005. május 9-én.

⁸ MNL OL Országos Rendező Iroda – jegyzék.

⁹ Keresztes Csaba főlevéltáros, a MNL OL 1945 utáni kulturális iratai referensének 2022. november 29-i szíves közlése alapján.

¹⁰ Az ORI hivatalosan 1991. június 30-án szűnt meg. AI Jogi Főosztály. ORI dosszié.

¹¹ Ezt közvetlenül megelőzően Gödöllői Lajos állt 1989 tavaszán miniszteri biztosként az ORI élén, aki 1990 májusában már mint igazgató írta alá az ORI hivatalos leveleit. Csatári, 2021a: 843–883.

a Nemzeti Filharmónia) adják át. Turcsányiné az iratok sorsáról beszélt a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közművelődési Főosztályának illetékesével, Tóth Bélával, aki tanácsalanságában a tárca Levéltári Osztályához fordult. A két levéltáros ugyanakkor megállapította, hogy a társadalombiztosítás felé az ORI átadta a munkajogi jellegű iratokat, amelyekről jegyzék is készült. Tovább bonyolította azonban a helyzetet, hogy mintegy 10 iratfolyóméternyi, 1987-től datált irat a Pesti Központi Kerületi Bíróságnál volt megtalálható az ORI-ban elkövetett gazdasági bűncselekmények nyomozása miatt. Mindezen körülményeket alaposan mérlegelve a szakértők arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az ORI-iratok levéltári elhelyezését, illetve átvételét az Új Magyar Központi Levéltár nem vállalhatja magára.¹² E véleményt minden bizonnyal magáévá tette a tárca Levéltári Osztálya, ennél fogva az egész kulturális kormányzat, aminek következtében az ORI-iratok egyelőre – egészen 1996-ig, akkor is csak részlegesen, ahogy az a fentiekből kiderül – nem kerültek levéltári őrizetbe, csupán azt követően történt meg átadásuk.

Retorziók sokasága a magánszervezők ellen

Az ORI többféle jogcímen alkalmazhatott retorziót a különböző művészek ellen az új gazdasági mechanizmus éveiben is, így ebből a szempontból a helyzet nem változott a korábbi évekhez képest. Az indokok közül kiemelkedik a nem jogszerű műsorszervezés, mai nyelven szólva a menedzseri tevékenység, ami egyenesen tabunak számított a pártállami rendszerben, emellett pedig megfigyelhető volt a szocialista erkölccsel össze nem egyeztethető viselkedés büntetése is. A következőkben ezt a kétféle szankcionálási módot vizsgáljuk meg közelebbről, illetve azt, hogy vajon az új gazdasági mechanizmus mennyiben befolyásolta az ORI és társintézményei eljárásrendjét, enyhült-e a szigor az egyébként mindössze a gazdasági lehetőségeket jobban kihasználó menedzseri szemlélet ellen.

Az ORI készített egy kimutatást az 1970–1971-ben ideig-óráig eltiltott művészekről. A statisztikák és konkrét esetek felsorolása mellett ebből az adatsorból az is jól kivehető, hogy milyen metódust követve tiltották el az egyes művészeket a színpadtól. Ez alapján elmondható, hogy az Országos Filharmónia (OF)¹³ az ORI első körben hozott retorziós javaslatait, határozatait felülbírálhatta, illetve ezen túlmenően a Művelődésügyi Minisztérium mindkét szervezet döntését megvívózhatta és megváltoztathatta. Azt is érdemes tudni ezekről az eltiltásokról, hogy a művészek tovább tevékenykedhettek addig, amíg nem született jogerős határozat az eltiltásukról. Ezek a művészeti tevékenységet mindenképpen akadályozó verdiktek érinthették a szakmában vagy a szélesebb közönség előtt is ismert személyeket, de az úgynevezett háttérembereket vagy kevéssé híres előadókat is.

¹² MNL OL XIX-I-9-rr 82. d. 60245-1991. Az iratokra Keresztes Csaba főlevéltáros hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök neki.

¹³ Az Országos Filharmónia (OF) a komolyzenészek impresszálásáért felelős pártállami intézmény volt, szoros együttműködésben állt az ORI-val és a Nemzetközi Koncert Igazgatósággal. A Kádár-rendszer kezdeti időszakában azonban a hatáskörök nem kellőképpen körültekintő meghatározása miatt az OF sokszor adott működési engedélyeket könnyűzenészeknek is. Első igazgatója, Lakatos Éva egyben az ORI-t is vezette az első években.

Brichta János esete tipikusan a műsorszervezők kiskapukat fellelni igyekvő ügyeskedéseire adott pártállami válasz állatorvosi lova, ami megmutatja, hogyan tudtak a szigorú elszámolási rend ellenére is némi fizetéskiegészítéshez jutni az énekesek, zenekarok.¹⁴ Az 1970. október 13–16. közötti négy napban hat fellépést szervezett (eredetileg nyolc előadás volt beütemezve, de kettő elmaradt) a műsorszervező a Neoton együttesnek, Nagy Évának, Koós Jánosnak, Fenyvesi Gabinak, Angyal Jánosnak, a Vidám Fiúknak és Havasi Viktornak a Vas megyei Répcelakon, Kenyeriben, Celldömölkön, Vépen, Sárvaron és Egyházásrádócon. A szervező a szombathelyi Isis hotelben szállásolta el a művészeket, innen mentek mintegy csillagtúraszerűen a megadott helyszínekre. A kiskaput ott használta ki Brichta János, hogy az egyes helyszíneken külön-külön számolt el – egyébként így is kellett volna eljárnia – szállásköltségeket. Ráadásul a két zenekaron kívül a szólóénekesek nem fizettek a szombathelyi szállásért, mert ők felléptek a hotel bárjában, sőt még esténként fejenként száz-száz forintot is kaptak. Így keletkezett 713 forint többletbevétel a szervezőnél a szállásköltségek elszámolásakor, ami szabálytalan volt, mert számlákat mindezekben a Vas megyei helyszíneken a szállásköltségekről nem mutatott be. Az egyébként reálisan elkérhető 5130 forintos útiköltség helyett pedig 5862 forintot igényelt, de végül a különbözetet szintén vissza kellett fizetnie utanként az adott fellépési helyeken, hiszen nem Budapestről érkeztek, hanem a vasi megyeszékhelyről. Az ORI kijelentette, hogy nem óhajtának büntetőeljárást kezdeményezni az összeg kicsinysege miatt, de a színpadtól való eltiltást mindenképpen jogosnak tartották, és ha figyelembe vesszük a korabeli jogszabályokat, igazuk is volt. Ennek megfelelően Brichta Jánosra 1970. december 19-én az ORI három hónapos eltiltást szabott ki, amit az OF 1971. március 12-én egy hónapra mérsékel, viszont kötelezte az érintettet, hogy 715 forintot fizessen vissza, majd a határozatot a kulturális tárca is jóváhagyta.

Liliom Károly műsorszervező, hasonlóan kollégáihoz, „bújtatót zenész” volt, ami azt jelentette, hogy hivatalosan belépett a Vidám Fiúk elnevezésű együttesbe, és onnan szervezte a fellépéseket. Ő is az együttesrel ment fellépni vidékre, de Liliom „művészete” csak névleges volt, a zenét nem ő szolgáltatta. Mentek velük más művészek is, akiket voltaképpen menedzselte, de ezt a kifejezést nem lehetett használni. Ráadásul 1970 áprilisában olyan helyekre is szervezett műsorokat, ahol nem lett volna szabad, mert azokat nem az ORI, hanem a Szövetkezetek Kereskedelmi, Ipari és Szolgáltató Közös Vállalata (VOSZK) engedélyezte (amely szerv viszont csak a földműves-szövetkezeti vendéglátóhelyek rendezvényeinek művészközvetítését láthatta el), sőt előfordult olyan koncertjük is, ahol egyáltalán nem volt meg semmiféle engedély. Az 1970. áprilisi nyolc fellépésből csak kettőt engedélyezett az ORI, hetet a VOSZK, egyet pedig engedély nélkül bonyolítottak le.

¹⁴ Brichta Jánosnak a későbbiekben is meggyűlt a baja az ORI-val. 1972. október 27-én Keszler Pál azért kereste meg levélben Marton Károly OF-főtisztát, hogy ideiglenes működési engedélyt bevonják, ugyanis nehezményezte, hogy Brichta János a Szabolcs-Szatmár Megyei Vendéglátóipari Vállalatnál műsorszervezői munkaviszonyt létesített, és e minőségében számos fővárosi művészt prezentált nagy sikerrel, holott konferálási feladatát állítólag mélyen színvonal alatt teljesítette jó pénzért, alkalmanként 300 forintért, ami arra ösztönözte, hogy naponta legalább két ilyen programot szervezzen, holott zenélni, énekelni nem tudott. MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 3884/1972.

Liliom Károly a visszaéléseket tárgyaló, első ORI-ban tartott meghallgatásán elhallgatta, hogy Szanyban is felléptek, és nem véletlenül titkolta, mivel erre egyáltalán nem volt engedélyük. Ezt a szabálytalanságot a Győr-Sopron Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság is feltárta. Az is felmerült, hogy az eredetileg 1970. április 28-án tartandó téti előadást azért nem tartották meg eredeti időpontban, mert a művészek az árpási Rába-híd lezárása miatt több mint kétórás késéssel érkeztek meg a helyszínre, és már nem látták értelmét elkezdni a műsort este tíz után (akkoriban ez egyáltalán nem volt szokás, sőt este tízre általában minden koncertnek vége kellett, hogy legyen), így azt másnapra halasztották.

Keszler Pál ORI-igazgató 1971. január 8-án az OF-nek írt feljegyzésében leírta, hogy Liliom Károlyék műsornaptára eleve túlszűfolt volt, így nem a hídlezárás okozta első-sorban a koncert elmaradását. Hivatkozott Búza Béla bogoyoszlói kultúrotthon-igazgató tanúvallomására is, amely szerint a művészek hozzájuk is nagy késéssel érkeztek, ráadásul csak fele létszámban, a többiek csak még később, ami azt jelentette, hogy előtte másik helyeken is játszottak, ráadásul úgy, hogy az előző két helyszínen helycserével léptek fel. Ahogy Keszler fogalmazott: „Liliom Károly a már úgysis három előadással zsűfolt programot az utolsó pillanatban kezdeményezett szabálytalan és rosszhiszemű szervezéssel egy további előadás beiktatásával úgy növelte, hogy egyrészt biztos tudomása volt arról, hogy a szanyi előadásra engedély nem lesz beszerezhető, másrészt az előadás 19 órára vállalt kezdési időpontját egyéb érvényesen vállalt kötelezettségei figyelmen kívül hagyásával kötötte le. A minél nagyobb kereseti lehetőség érdekében vállalt programot ugyanis a legkedvezőbb útviszonyok és egyéb körülmények mellett sem lehetett volna lebonyolítani szerződés szerint.” Az összegzésben kitért arra, hogy Liliom és szervező-társa, Bakacsi Béla is a két turnusban érkező és szállított művészek mellett foglaltak állást, s szerintük tartani lehetett volna a sorrendet és az időrendet. Keszler azonban nem értett egyet ezzel: szerinte lehetetlenné vált a pontos műsorkezdés a szanyi plusz fellépés miatt, s ez felelőtlenség volt a szervezők részéről, akik nem adták meg a vidéki közönségnek a kellő tiszteletet, illetve lenézték őket, hiszen hevenyészett műsorral tudtak csak előállni. A téti művelődési ház – amely nem volt teljesen tisztában a fennálló helyzettel – egyébként egyenesen az ORI-t hibáztatta, amiért ilyen rendezetlen műsort kaptak, illetve amiért egy nappal később kezdődött egyáltalán a program. Alapvetően tévedtek, hiszen Liliom Károly szervezte a haknit, az ORI legfeljebb a nevét adta hozzá azzal, hogy engedélyezte, de Szany esetében még erről sem volt szó.

Keszler abba is belekötött – hivatkozva egy 1967. november 8-án kelt ORI-körlevélre –, hogy Liliom az egyes helyszíneken egy összegben egyedül vette át mindenki gázsiját, ami szabálytalan és tiltott volt, és hosszasan ecsetelte, hogy melyik művészt mennyivel rövidítette meg. A realitás azonban az volt, hogy a zenészek kifejezetten az impresszáriójukat látták benne, akihez abszolút bizalommal fordultak, miközben ő intézte minden ügyes-bajos dolgukat, éppen ezért jogosnak tartották, hogy egyfajta jutalékot vegyen fel a honoráriumuk után. Ezeknek az összegeknek a megalapozottságát azonban Keszler nem ismerte el, mert munka nélkül szerzett jövedelemnek tartotta, hiszen érvelése szerint Liliom és a hozzá hasonló impresszáriók nem csináltak egyebet, „csak” megszervezték a fellépéseket. Történtek azonban valós visszaélések: amikor például Bakacsi Béla beug-

Az Illés második (1969),
a Metro és az Omega első
nagylemeze (1969, 1968)

rott Bogyozlón Hegedűs János helyére, 400 forint helyett csak 280-at adott neki Liliom Károly, vagy amikor Ostffyasszonyfán Liliom átvette Bakacsi Béla és Szécsi Pál honoráriumait, annak ellenére, hogy nevezettek meg sem jelentek az előadáson – végül a 300, illetve 350 forintot vissza kellett fizetnie a rendező szervezeteknek. Ténen ennél is ravaszabb lépésre szánt el magát: egy működési engedély nélküli zongoristát, bizonyos Szilas Imrét léptette fel az énekesekkel, mivel Havasi Viktor nem jelent meg. Az engedély nélküli zongorista hivatalosan nem is vehetett volna fel pénzt, így ahhoz folyamodott – ffordorlatos módon, ahogy Keszler fogalmazott –, hogy a pénzátvételi nyilatkozaton Szilas nevét a Vidám Fiúkéval egy sorba íratta, így azt a sort ennek a zenekarnak az egyik tagja írta alá a beugró zongorista helyett – a végén az ő gázsiját is vissza kellett fizetni. El lehet képzelni, hogy ha ennyiféle trükköt bevetettek a szervezők, akkor e példák csak a lelepleződött esetek voltak, és joggal feltételezhetjük, hogy ennél sokkal több ügyeskedés húzódott meg a háttérben, amelyek leleményes alkalmazásával valóban tudtak magukon és kollégáikon segíteni.

Az ORI igazgatója Liliom Károllyal kapcsolatban is felhozta az útiköltség elszámolásának visszasságait, így abból is kellett visszafizetnie a rendező szervezeteknek. Ennél is ravaszabb lépés volt a menedzser részéről, amikor Hegedűs Jánost azzal kereste meg, hogy legyen a fellépések konferansziéja, de Keszler Pál szerint tudatosan addig húzta az időt a műsorra való állítólagos előzetes felkészüléssel, amíg Hegedűs – nem akarván bizonytalanságban maradni – inkább más produkciók konferálását vállalta el. Ezáltal viszont Liliomnak lehetősége adódott arra, hogy olcsóbb konferansziékat szerezzen, s így a különbözetet maga tegye zsebre, hiszen arról már nem értesítette az ORI-t, hogy

Hegedűs kimaradt a szereposztásból. Azt azonban Keszler is elismerte az OF-nek küldött levelében, hogy ez a részéről csak bizonyíthatatlan feltételezés. Drákói szigorúságú ítéletet várt és kért az OF-től, mert Liliom visszaeső volt: hat hónap eltiltást és az összegek visszafizetését, ráadásul a Vidám Fiúk működésének felfüggesztését is, hacsak nem találnak maguknak újabb zenészt erre az időszakra Liliom helyére. Barna Andrásné, a Művelődésügyi Minisztérium Zene- és Táncművészeti Főosztályának vezetője 1971. április 22-i, Keszler Pálnak írt levelében – amely egyúttal maga volt a minisztérium határozata – aránytalanul súlyosnak, túlzottnak találta a hat hónapos eltiltást, mert a felelősség nem kizárólag Liliom Károlyt terhelte, hanem az egész művészközösséget, hiszen együtt késtek el. Ezt az OF-nek el kellett fogadnia, és mielőtt végleges döntést hoztak volna, már előre értesítették az ORI-t, hogy ennek fényében fognak dönteni (nem is tehettek mást). Lakatos Éva OF-igazgató 1971. május 27-én végül két hónapra mérsékelte Liliom Károly eltiltását. Ezt még kiegészítette azzal 1971. augusztus 9-én, hogy felhívta a figyelmet: az ORI-nak sem lett volna szabad ennyi előadást engedélyezni, amikor előzetesen már látták a műsortervet. Így arra kérte Keszlert, hogy a jövőben a rendezési engedélykérélmek elbírálásakor vegyék figyelembe, hogy a művészek ne vállaljanak irreálisan sok előadást, mert az a színvonal rovására megy, és szabálytalanságok elkövetésére sarkallja a produkció résztvevőit.¹⁵

Egy másik, könnyűzenei berkekben közismert szervező, Darás István ellen ugyan csak eljárást kezdeményezett az ORI, amikor a böcsi ÁFÉSZ-nak jogszerűtlenül ajánlotta ki öt nappal a dátum előtt a Telitalálat című vidám műsorukat, erre ugyanis minimum 15 nappal előtte kellett volna sort keríteni. Ennek ellenére létrejött a kontraktus, de a koncert mégis elmaradt, mert ugyanezen a napon két órával korábban a Bóccstól kilencven kilométerre lévő Geszteréden is felléptek, és onnan fizikai lehetetlenség lett volna időben átérni. Még súlyosabb volt a vád vele szemben, amikor Keszler megállapította, hogy Darás nem is lépett fel a csorvási és nagyrédei művelődési otthonokban, ahol a Metro együttesen kívül Pataki Ferenc fejszámolóművész, Vanek Béla bűvész és Bodor Zoltán konferanszié működött közre. Ezt az információt a helyi intézményvezetők panaszaiból tudta meg, joggal feltételezhetjük azonban, hogy Darásnak a fellépéstől való távolmaradásával nem érte hátrány a műsorokat, tehát itt rosszindulatú feljelentésekről lehetett szó. Ennek ellenére Darás kimerítette a magánszemély által végzett szervezési tevékenység fogalmát, hiszen a produkcióban részt nem vevő művész mind a rendező szerv, mind a művészek oldaláról nézve magánszemély – érvelt Keszler. Azt már csak mi tesszük hozzá, hogy nehéz belátni, miért sérül egy adott műsor színvonala azáltal, ha magánszemély szervezi, miközben általában meglehetősen mondvacsinált módon tudták magukat ezek a művészek a színpadra varázsolni: konferáltak vagy – a későbbi időszakban – technikusként jelentették be magukat. Ugyanakkor ha a zenészek közül konferált valaki, az cseppet sem vont le a műsor értékéből. Persze itt a „munka nélkül szerzett jövedelemmel” volt baja a pártállamnak, csak azt nem látták be, hogy a szervezési tevékenység ugyanúgy munka, mint maga a zenélés.

¹⁵ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié.

Keszler Pál mindenesetre az 1971. április 14-i OF-nek írt levelében felhozta, hogy az már büntetőjogi kategória, hogy – bár a rendezési engedélyeken nem szerepelt a neve – Darás István sokszor kikényszerítette magának a 200 forintos gázsit. Ezt néha azzal érte el, hogy a bevezető szignált játszotta el, ami néhány akkordot jelentett csupán, máskor a műsor félbeszakításával fenyegetőzött, de az is előfordult, hogy az ORI-t hibáztatta, amiért nem szerepelt a fellépők között. Ezekkel a módszerekkel legtöbbször elérte a célját. Két helyen – Nyíribronyban és Tiszanagyfaluban – csak egy egyösszegű elszámolással felérő „ideiglenes nyugtát” adott, azt ígérve, 48 órán belül küldi a részletes számlát, ám az soha nem érkezett meg. Nyíribronyban a Bessenyei György Művelődési Otthon igazgatója, Cservényás Miklós egyenesen odáig jutott, hogy nyíltan megfogalmazta az ORI-nak 1971. március 1-én írt levelében: csalódtak Darás Istvánban, mert tudomása szerint aznap, amikor náluk felléptek, még másik két helyen is szerepeltek, és mindenütt elszámolták a Budapestről adható útiköltséget, holott csak egyszer utaztak le a fővárosból, és utána körbejárták a falvakat. A demecseri Erkel Ferenc Kultúrotthon ugyan csak zaklatott hangvételű levelet írt Darás Istvánnak – ennek másodpéldánya bekerült az ORI irattárába –, amelyben azt ecsetelték, mennyire erkölcstelen eljárás az, hogy még csak fel sem lép, mégis felszámolja saját magának is a fellépti díjat és az útiköltséget. A kultúrotthon igazgatója perrel fenyegette meg, ha a túlfizetést nem adja vissza intézményüknek, egyúttal megjegyezte, hogy az ORI-t is meg fogja kérni, hogy jobban ellenőrizze a műsoraikat.¹⁶ Barna Andrásné fősztályvezető végül úgy határozott az OF-nek írt levelében 1972. február 16-án, hogy eltekint a működési engedély megvonásától, hiszen a felelősségre vonást szabálysértési eljárásban kellett volna megoldani, ugyanakkor a pénzbírságot helyben hagyta, mert az véleménye szerint is megalapozott volt, mivel Darás – ahogy fogalmazott – művész-etikailag kifogásolható, anyagias magatartást tanúsított. 1972. április 10-én aztán Barna Andrásné Keszler Pálnak is írt többek között ebben az ügyben, kiemelve, hogy ez egy egyszeri, egyedi eset volt, abból nem vonható le általános következtetés a műsoros előadásokra vonatkozó rendelkezések figyelmen kívül hagyásáról. (Ezt megelőzően Keszler méltatlankodott, miért nem vették el Darás Istvántól a működési engedélyt, ugyanis attól még a büntetőeljárást is meg lehetett volna ellene indítani, a kettő nem zárta ki egymást. Az ORI-igazgató attól is tartott, hogy Darás majd elújságolja „menedzsértársainak”, hogy milyen enyhe büntetést kapott, majd ugyanúgy fogja folytatni tevékenységét, mint a retorzió előtt.)¹⁷

¹⁶ Mielőtt elküldte volna a levelet az OF-nek, Keszler Pál érzelmeiktől és felháborodástól sem mentes feljegyzést készített házon belül Bali György gazdasági igazgatónak 1971. március 4-én. Szerepelnek ezenkívül a Darás István-ügy iratai között a csorvási és a nagyrabéi művelődési házak igazgatóinak ORI-hoz írott levelei, amelyekben megrendülten számoltak be csalódottságukról, ami a művészek késése miatt következett be, illetve Darás Istvánnak a túlzott rámenőssége is visszatetszést kellett bennük, ami egyenesen büntetőjogi kategóriát is jelenthetett. A vidéki közönség ezenkívül valójában meg volt alázva azáltal, hogy a Metro nem hat, hanem öt taggal érkezett meg a helyszínre, igaz, a technikusok közül az egyiknek csak útiköltség-térítést kellett fizetniük. Mindenesetre a művelődési házak igazgatói az ORI-tól kértek tanácsot az eljárások jogosságát illetően.

¹⁷ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié.

A zenészként és műsorszervezőként egyaránt ismert Szikora Jenő menedzseri tevékenysége ugyancsak többször is botrányosan alakult a Kádár-rendszerben, a székesfehérvári helyőrségi klubban tartott műsoruk pedig kifejezett vesszőfutást jelentett számára.¹⁸ 1971. június 2-án Keszler Pál a székesfehérvári klubtól kapott információkra alapozva foglalta össze fenntartásait az OF számára Szikora Jenőről. A XVIII. kerület KISZ-lakótelep D/6-os épületében lakó művész 1971. március 5-én kötött szerződést a klubbal egy 1971. április 20-án tartandó műsoros divatbemutatóra, amelynek keretében Kovács Kati, Pálffy Zsuzsa, Rónaszéki András, Balassa Tamás, Koncz Tibor, Aradszky László, Dévényi Tibor és Jancsó Péter mellett ő maga is vállalt fellépést. A vállalásukat a felsoroltak közül senki nem teljesítette, helyettük a kezdés előtt fél órával – valószínűleg „tűzoltó” jelleggel – Idrányi Iván és Berényi Anna jelentkezett a helyszínen, hogy majd ők pótolják hírneves társaikat, ám ezt a helyi rendezőszerv nem engedte meg. Az eredetileg tervezett kezdési időponthoz képes húszperces késéssel érkezett meg Balassa Tamás és Jancsó Péter, akik azért mentegetőztek, mert úgy tudták, egy órával később kezdődik a műsoruk. Keszler azonban, ismerve a korabeli gyakorlatot, erősen valószínűsítette: előre tudták a művészek, hogy késni fognak, hiszen máshol is adtak műsort, s ezt a gyanúját megerősítette Balassa Tamás is. A többiek azonban még este tíz órára sem érkeztek meg (hétkor kezdődött volna a műsor), így a rendezőszerv már korábban úgy döntött, hogy nélkülük tartják meg a divatbemutatót, a közönségnek pedig visszatérítik a belépődíjat. Este tízkor Vay Illus – aki szintén csak beugró volt ezen az estén – már csak a divatbemutató után érkezett meg, a jóval fél tizenegy után befutó Szikora Jenő, Kovács Kati és Koncz Tibor pedig már csak a csupasz falakat és a portást találták a helyszínen, a klub parancsnoka és beosztottjai ugyanis elhagyták az objektumot.

Az ORI-vizsgálat megállapította, hogy Rónaszéki András egyáltalán nem vállalta már korábban sem a fellépést, míg Dévényi Tibor és Aradszky László nyolc nappal a dátum előtt lemondták a szereplést, mert az ORI központi rendezvényén vettek részt éppen azon a napon. A rendező szervvel csak Aradszky László visszalépését közölte Szikora, amit Keszler Pál szerint az is bizonyított, hogy a szórólapokon még szerepelt a másik két név. Rajtuk kívül még Pálffy Zsuzsa fellépésének elmaradása volt úgy-ahogy indokolható: ő rosszulre hivatkozva maradt távol. Ahogy Keszler írta: „A többi művészek távolmaradását Szikora Jenő felelőtlen, a reális lehetőségekkel és intézményünk rendelkezéseivel szembehelyezkedő szervezési tevékenysége okozta.”¹⁹ Ezt a megállapítását azzal támasztotta alá, hogy Szikora ugyanerre a napra a Tabi Járási Művelődési Házzal szintén kötött egy megállapodást két órával a székesfehérvári előtti időpontra, majdnem ugyanazokkal a művészekkel (a Székesfehérvárra bejelentettekén kívül Moonyók Ildikó, Auth Ede, Kozák Péter és Szalay Gábor szerepeltek a tabi műsorban, amire az ORI az 1728/1971. számon rendezési engedélyt is adott. Keszler megállapítása szerint Szikora Jenőnek előre kellett tudnia, hogy Székesfehérváron a 75 kilométeres távolság miatt optimális útviszonyokkal és a tabi előadás műsoridejének beszámításával is mini-

¹⁸ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 2199/1971.

¹⁹ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 2199/1971. 2.

mum másfél órás késéssel kezdhető meg a fellépés, ezért felelőtlen magatartást tanúsított. Ez sem volt elegendő azonban, Szikora 1971. április 20-ra még egy fellépést vállalt Szabadegyházára a klubkönyvtárba, ahol eredetileg négy nappal korábban szerepeltek volna, de akkor elmaradt a műsoruk (a klubkönyvtár Kovács Katihoz ragaszkodott, és akkor még úgy tudták, a művész nő Ausztriában szerepel, így visszaléptek az igényüktől, de Szikora erőszakosságának köszönhetően négy nappal később mégis létrejött a műsor). Így aztán ugyanazon a napon 18 órakor Tabon, 18,30-kor Szabadegyházán, 19 órakor pedig Székesfehérváron kellett volna szerepelnie ugyanannak a csapatnak, ami nem volt megoldható – Szabadegyházán például még fellépett Máté Péter, de Székesfehérvárra már ő is késve érkezett. Már a szabadegyházi előadás is két és fél órás késéssel kezdődött, s ez előrevetítette a székesfehérvári kezdés kudarcát. Keszler utalt arra az ORI-rendelkezésre, amely szerint egyazon napon ugyanaz a szereplőgárda csak két helyen léphet fel, és ezt szegte meg Szikora ebben az esetben. Emellett kihasználta azt, hogy a székesfehérvári helyőrségi klubnak nem volt bejelentési és engedélykérési kötelezettsége az ORI felé – nyilvánvalóan a Magyar Néphadsereg égisze alatt való működése miatt –, továbbá abban is reménykedhetett, hogy az ORI a harmadik koncertről nem szerez tudomást. A helyzetet az is bonyolította, hogy Szikora – Keszler Pál elmondása szerint – a szabadegyházaiakra szinte ráerőltette a fellépőket 1971. április 16-ról április 20-ra (eredetileg a rendezőszerv mondta le a műsort), mondván, hogy ennyi idő alatt már úgysem érkezik meg a szükséges ORI-engedély, így gyakorlatilag anélkül léptek ott fel Kovács Katiék. Ezzel persze elsősorban a rendezőszerv vétett hibát, de ehhez hozzájárult Szikora szervezői rámenőssége is. Keszler úgy látta, Szikora jogtalanul vette fel Szabadegyházán a fellépti díját, és téríttette meg saját maga számára az útiköltséget, mert nem lépett fel ott. Igaz ugyan, hogy azt mindenki nagyjából jól tudta, ő itt elsősorban nem fellépő művész, hanem impresszárió, és ezzel Keszler is tisztában volt, noha levelében megjátszotta a tájékoztatlant, és rosszhiszeműen azt sejtette, hogy Szikora mindössze azért nem lépett fel Szabadegyházán, mert nem volt rá ideje, mivel sietnie kellett Székesfehérvárra.

Szikora Jenőt annak rendje és módja szerint behívták az ORI-székházba, ahol jegyzőkönyvi meghallgatása során kitért a válaszadás elől, mondván, hogy ügyében nem az ORI az illetékes (másodfokon valóban nem, ebben igaza volt), s ezzel kapcsolatban a székesfehérváriakkal megkötött szerződés szövegét hozta fel, amely szerint nem az ORI-val, hanem Szikora Jenővel került jogviszonyba a művelődési ház, valamint vitás esetekben a Pest Megyei Bíróság az illetékes. Ez a két tény önmagában akár igaz is lehetett, azt azonban mindkét szerződő fél elfelejtette, hogy voltak bizonyos törvényi megkötöttségek, amelyek miatt az ORI-t nem lehetett kihagyni a szerződéskötés folyamatából és a műsor megvalósításának ellenőrzéséből, ugyanakkor a jegyzőkönyvben is rögzítették, hogy Szikora nem tartotta illetékesnek ebben az ügyben az ORI-t. Keszler így az eljárásrendnek megfelelően háromhavi szüneteltetést követően eltiltást kezdeményezett az OF-nél Szikora ellen felelőtlen szervezés miatt azzal az indokkal, hogy túlságosan nagy nyereségre törekedett, és tudta, művészei képtelenek lesznek megérkezni a megbeszélte időpontokban az adott helyszínekre. Ezenkívül a szabadegyházi klubkönyvtár számára fellépti díjának visszafizetésére is kötelezni akarták. A többi művész felelősségét is fel-

vetette Keszler, ugyanis Balassa Tamást és Jancsó Pétert semmi nem akadályozta abban, hogy pontosan megérkezzenek Székesfehérvárra, hiszen ők Budapestről utaztak úgy, hogy előtte nem volt más fellépésük. Kovács Kati és Koncz Tibor felelősségéről is szót ejtett, mert szerinte nem volt megfelelő a védekezésük, hogy az „ügyintézőjük” – azaz a menedzserük – kellett, hogy viselje a felelősséget, mivel az ő kezében futottak össze a szervezés szálai. Keszler érvelése szerint minden művésznak saját magának kell eldöntenie, hogy el tudja-e vállalni az adott fellépést vagy sem, így nem hárítható Szikora Jenőre a felelősség. Azt is megemlítette, hogy Pálffy Zsuzsa betegsége történetére hivatkozása orvosi igazolás hiányában nem tekinthető megalapozottnak.

Keszler Pál azt kezdeményezte az OF-nél, hogy Szikora Jenőn kívül a többi művészek adjanak írásbeli figyelmeztetést, hogy érzékeltessék velük, nem jártak el helyesen – miközben addig is számos ehhez hasonló módszerrel szervezett koncertet láthatott a nagyérdemű –, ugyanakkor ne vonják be még csak ideiglenesen se a működési engedélyüket.²⁰ Az ORI azért az OF-nek javasolta mindezt, mert az OF volt a működési engedély tekintetében a hatósági jogkört gyakorló szerv. Szikora azonban Keszler megítélése szerint más kategóriába esett, mivel őt korábban már három alkalommal részécsítették írásbeli figyelmeztetésben, ám nem vonták be a működési engedélyét egyszer sem, ugyanakkor megállapítható, hogy ezek a szankciók nem vezettek eredményre, tehát visszaesőnek minősült. Ahogy Keszler fogalmazott: „mások nevében vállalt fellépési kötelezettség nem teljesítése, helycserés előadások lebonyolításának mellőzése²¹ és színvonalatlan, összecsapott műsor szervezése miatt” vonható felelősségre.²²

Keszler az OF-nek írt levelét Győrik Anikó ORI-alkalmazott 1971. május 28-i öszszefoglaló jelentésére alapozta, olyannyira, hogy hallgatott az ügyintézőre a szilencium időtartamának meghatározását illetően is.²³ Ebből a dokumentumból olyan érdekességek is kiderülnek, mint hogy az ominózus napon a tabi fellépés azért kezdődött később, mert két művész (Vay Ilus és Szalai Gábor) Tab helyett Dad nevű községbe ment, továbbá, hogy az eredetileg 1971. április 16-ra tervezett szabadegyházi koncert rendezési engedély iránti kérelme nem volt lepecsételve, s amikor az ORI kérte, hogy ezt pótolják, nem tették meg. Ez az irat is rögzítette, hogy Szikora Jenő önhibájából nem tudta teljesíteni a vállalásait, ami kimerítette a szerződészegés fogalmát. Győrik Anikó röviden áttekintette Szikora addigi „bűnlajstromát” is. Először 1969. november 21-én részési-

²⁰ Végül az ORI nem ragaszkodott az írásbeli figyelmeztetések kiadásához, erről született döntés házon belül egy lapszéli feljegyzés erejéig 1971. augusztus 23-án: „Bali elvtárral megbeszélve. Mellőzzük a figyelmeztető levelek kiadását.” Mindez annak ellenére történt, hogy 1971. augusztus 18-án Lakatos Éva még azt kérte az ORI-tól, adjanak ki ilyen tartalmú feddő dokumentumokat. MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 6317/1971.

²¹ A helycserés előadások azt jelentették, hogy két településen lépett fel egyszerre a haknibrigád két része, és miután mindkettő leadta a nagyjából azonos hosszúságú műsorát, elutaztak a másik településre. Ez bevett szokás volt, így legálisnak, de legalább féllegálisnak volt tekinthető, ugyanakkor, ha ezt a módszert nem vagy rosszul alkalmazták, könnyen felborulhatott a rend, és nagyobb késések alakulhattak ki a művészek részéről.

²² MNL OL XXVI-I-67 139. d. 2199/1971. 4.

²³ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 2199/1971.

tették írásbeli figyelmeztetésben, mert fellépési kötelezettséget vállalt Németh Marika nevében a garai művelődési házban, de a művésznő sem 1969. augusztus 23-án, sem augusztus 26-án nem jelent meg az előadáson. Másodszor 1970. június 29-én kapott írásbeli figyelmeztetést az ORI-tól a naszályi művelődési ház bejelentése alapján, mivel kiderült, hogy úgynevezett helycserés megoldású előadásokat bonyolított le, amelyek ugyancsak megvolt az a veszélye, hogy a művészek nem jelennek meg időben a rendezvényeken. Ekkor az ORI szigorúan felszólította, hogy ezzel a tevékenységével hagyjon fel. Nem így lett, s 1970. szeptember 23-án újra írásbeli figyelmeztetést kapott. A Borsodi Bányász 1970. június 17-i számában megjelent Mindennek van határa! című cikkben leírtak alapján a közvélemény is tájékoztatást kapott erről. Ebből is az látszik, hogy a monopolintézmény nem kapkodta el az intézkedés foganatosítását, talán az ügy kisebb fajsúlya vagy egész egyszerűen a „slendrián diktatúra” működési – vagy éppen működésképtelenségi – mechanizmusa miatt. Még az is előfordulhat, hogy ilyen sok időnek kellett eltelnie, míg tudomásukra jutottak az ottani visszasságok. Az utóbbi lehetőség azonban mégis kevésbé valószínűsíthető, mert akár az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályára, akár a Művelődésügyi Minisztérium Zene- és Táncművészeti Főosztályára a tapasztalatok szerint sokkal gyorsabban elértek az információk, s ők általában idejében cselekedtek, ha úgy látták célravezetőnek, és utasításokat adtak a hierarchiában alattuk lévő intézményeknek. Az ORI utánajárása és az említett tudósítás alapján is bebizonyosodott, hogy Szikora Jenőt terhelte a felelősség az összezapott, színvonaltalan műsor miatt. Ha lehet hinni az ORI-feljegyzésnek, még a szereplők biztosítása terén is akadtak hiányosságok. Az ORI ügyintézője azt is javasolta Keszler Pálnak, hogy a szabadegyházi alkalmi rendező szervezet is vonják felelősségre, mert nekik még utólag is kérniük kellett volna a rendezési engedélyt, amit nem tettek meg. Ez ügyben azonban a Fejér Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályának kellett eljárnia.²⁴

Ezenkívül a székesfehérvári ügygel kapcsolatban az összes érintett művészt (Jancsó Péter, Balassa Tamás, Rónaszéki András, Idrányi Iván, Vay Ilus, Kovács Kati, Koncz Tibor, Pálffy Zsuzsa) is becitálták meghallgatásra az ORI Műsorengedélyezési és Ellenőrzési Osztályára, ahol érthető módon mindenki védte a maga becsületét, a fentebb már ismertetett érvekkel. Érdekesség, hogy még Máté Pétert is beidéztek (a meghallgatások nem ugyanazon a napon voltak, hanem egy hétre elosztva), aki a szabadegyházi fellépést teljesítette, de Székesfehérvárra ő is jelentős késéssel, már a divatbemutató után érkezett.²⁵ Az ügy végkimenetele az lett, hogy Szikora Jenő nem a három hónapos ORI

²⁴ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 2199/971. A Sárbogárdi Járási Tanács VB Művelődésügyi Osztályának levele az ORI részére. 1971. május 26. Összefoglaló jelentés. A Sárbogárdi Járási Tanács VB Művelődésügyi Osztályának vezetője, Várhelyi László 1971. május 26-án arról tájékoztatta a megyei felettes szervezet, hogy a szabadegyházi klubkönyvtár valóban nem kérte még utólag sem az engedélyt tőlük az 1971. április 20-i előadásra, amivel szabályt sértettek. Szikora Jenő képes volt annyira agilisan szervezni, hogy amikor 1971. április 16-án megtudta a klubkönyvtár vezetőjétől, Fodor Bélánétól, hogy visszautasítják a fellépésüket, akkor egy négy nap múlva következő időpontra megszervezte ugyanoda ugyanazt a műsort, megígérve, hogy Kovács Kati is a fellépők között lesz.

²⁵ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 2199/971. Jegyzőkönyv.

által javasolt eltiltást kapta, de még csak nem is az OF által határozott két hónapot, hanem mindössze egyet, amiről a Művelődésügyi Minisztérium 115.136/1971. XX. számon határozatot hozott, és amit az OF közölt az ORI-val. Az utolsó csavar az volt a történetben, hogy Szikora kérelmet írt Lakatos Évának, amelyben büntetése egy hónappal való elhalasztását kérte. Ennek az OF igazgatója a „méltánylást érdemlő körülmények miatt” helyt adott, s így Szikora Jenő a szilenciumát 1971. december 14-től 1972. január 14-ig töltötte. A működési engedélyét az OF-nek adta le, amiről Marton Károly, az OF főtitkára értesítette az ORI-t.²⁶

A Gemini együttes esete a szocialista prüdériával

Nem tudta elkerülni a számonkérést a Gemini együttes sem, miután az *Élet és Irodalom* 1971. július 31-i számának 9. oldalán megrovólag számoltak be a Hm... Hm... című cikkben a Budai Ifjúsági Parkban 1971. július 22-én tartott koncertjükéről.²⁷ Úgy látszik, az állambiztonság ifjúságvédelmi és kulturális vonalai nem dolgoztak túl hatékonyan ez esetben, mert a médiából kellett az ORI-nak értesülnie arról, hogy a Gemini együttes – ahogy Keszler Pál fogalmazott az OF-nek 1971. augusztus 6-án írt levelében – „megengedhetetlen, a szocialista erkölcsbe és a művészi etikába ütköző és közbotrányt okozó magatartást” tanúsított. Nem volt vita az előadóművészek és az ORI között a tekintetben, hogy az Ifiparkban a jóízlésbe ütköző szövegeket mondtak be a mikrofonba a zeneszámok között. Keszler Pál egy teljes évre szóló eltiltást (!) követelt, mivel éppen az ifjúság egyik legfontosabb, a kulturált szórakoztatást célul kitűző helyén hangoztak el ezek a mondatok, amelyek igen nagy mértékben alkalmasak voltak az ifjúság erkölcsének rombolására. Keszler semmit nem szeretett volna a véletlenre bízni, és felsorolta az együttes tagjait, akiknek tettét meg kell torolni: Várszegi Gábor zenekarvezető, illetve a tagok: Szabó György, Markó András, Bardóczi Gyula és Kékes Zoltán. Keszler még arra is felhívta az OF figyelmét, hogy a terhelő adatokat úgy hozzák az együttes tudtára, hogy ne tudják meg, azok kiktől származnak, valamint azt is nyomatékossította, hogy a Művelődésügyi Minisztérium gyors és hatékony eljárást követelt ez ügyben.²⁸

Az Ifiparkban akkoriban minden csütörtökön fellépő Geminít – Kékes Zoltán kivételével, aki a szinte azonnalra szóló behívás pillanatában vidéken tartózkodott – 1971. augusztus 3-án hallgatta ki az ORI, a monopolszervezetet Gaál Antal jogtanácsos képviselte. A zenészek vallomása szerint a Kovács Kati-féle TV-show-ból ismert Mana-mana című dalt írták át egy kicsit, mégpedig úgy, hogy a betét-dallamocskák helyére szöveg került. Annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy noha pikánsak voltak a szövegeik, de ilyen szinten nagyon sok művészeti ágban megjelent a szexualitás, ahogy a mondókáikat is szinte közhelyszerűen ismerték már az általános iskolások is.

²⁶ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 6317/1971.

²⁷ *Élet és Irodalom*. 1971. július 31. 9. A cikk egyébként utal a korábban lezajlott farmer-vitára, és arról tudósít, hogy már szabad az út farmerban is a Budai Ifiparkba, mindösszesen az erősen koptatott, rongyos és lyukas ruhában nem engedik be a fiatalokat.

²⁸ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 2851/1971.

Felhozott példájukban szerepelt az a kifejezés, hogy „buzi-buzogány”, vagy az a mondóka, miszerint „Sárgarigó, darufészek, X. Y. megint részeg”. A harmadik szövegrészlet így hangzik: „Tengerben egy nő / Kezében egy kő / Miközben mormolja imáját/ A tenger nyaldossa térdét”. Ezek a jóformán infantilizmusszámba menő kiszólások ütötték meg a korabeli erkölcsösöznek felcsapó újságíró fülét, s ezt kapta fel az ORI mint bizonyítékot, amelynek alapján példát kell statuálni, és egy évre el kell tiltani a fellépésektől az együtttest. (Még azzal a gondolattal is eljátszhatunk ennek kapcsán, hogy vajon lehetett-e titkos összekacsintás az ORI-alkalmazott és az együttes tagjai között, vagy a végtelenségig szenvtelenül és álszent módon álltak ehhez a – mai szemmel nézve nyugodtan mondhatjuk – pitiáner ügryhöz.) Korabeli, a helyszínen megjelent fül- és szemtanúkat is meghallgattak az ORI-székházban, közöttük volt Aniot Pál, aki több rigmust is megemlélt pironkodva, illetve kérve, hogy ne jusson az együttes tagjainak tudomására, hogy ő mondta el mindezeket. Saját elmondása szerint amikor ezeket a pikáns versikéket meghallották, egész társaságával együtt elhagyták az Ifiparkot. Ugyanígy a névtelenségbe akart burkolózni Seszták Ágnes újságíró is, mert félt a zenészek bosszújától, sőt ő még jegyzőkönyvi vallomást sem volt hajlandó tenni. Ennek ellenére az ominózus cikket ő írta, és még a monogramja is ott volt az írás alján. Nehéz elképzelni, hogy a zenészek ne tudták volna azonosítani személyét, lévén a könnyűzenészek és a róluk író zszurnalisták köre is meglehetősen belterjes volt.

A szocialista erkölcs prüdériájától bűzlő „ügy” végére Lakatos Éva OF-igazgató tett pontot, aki 1971. szeptember 24-én az ORI-nak (de nem kifejezetten Keszler Pálnak címezve) megírta, hogy a Gemini tagjait figyelmeztetésben részesítette, de a működési engedélyüket nem vonta be a Budai Ifjúsági Parki igazgatójának (Rajnák László) és a KISZ KB Budapesti Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának közös kérésére.²⁹ Utóbbi Gál Iván vezette, és Rajnák Lászlóval egyetértettek abban, hogy ennek a „kisiklásnak” nem szabad azzal járnia, hogy megvonják a működési engedélyt. Ezért együtt írtak levelet 1971. szeptember 3-án Lakatos Évának, amelyben előadták, hogy a Gemini nagyon sikeres zenekar volt a külföldi slágerek kiváló interpretálása és a saját számaik dallamos, újszerű volta miatt (ami persze leginkább azt jelentette, hogy óriási hasznot hajtott a jegybevételekből a pártállamnak), ezért nem kellene őket ellehetetleníteni. Megemlégették azt is, hogy a közönség egyáltalán nem vette véresen komolyan az obszcén kiszólásokat, leginkább nevettek a reklámzenék szövegeinek átíratán. Határozottan állították, hogy „botrányról a jelzett előadás során szó sem volt”, ennek ellenére a Budai Ifipark vezetői felelősségre vonták a zenekart, és felvilágosították őket műsoruk e részének „erkölcsi-etikai hiányosságairól”, illetve megtiltották nekik a dalbetétek későbbi előadását.³⁰

²⁹ Azt azonban megírta minden egyes Gemini-tagnak külön-külön Lakatos Éva, hogy hiába szüntette meg az eljárást ellenük, ha a későbbiekben előfordul hasonló szabályszegés, akkor kénytelen lesz a működési engedélyüket megvonnani. MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 4876–4880/1971.

³⁰ MNL OL XXVI-I-67 139. d. 130. dosszié. 4875/1971.

Táncdalénekesek az ORI hálójában

Korda György sem menekült meg a számonkéréstől, amikor az 1972. augusztus 6-i pécsi Színesz–Újságíró Rangadón (SZÚR) az alig egy hónappal korábban aláírt szerződése ellenére zongorakísérőjének alkalmatlanságára és kottahiányra hivatkozva nem lépett fel a szerződésben vállalt kötelezettsége ellenére (kísérője Schöck Ottó lett volna, de elmondása szerint nem tudta felébredni, ezért maradt otthon).³¹ Az ORI-nak is panaszkodott az énekes, de ettől függetlenül felszólították a szerződésben foglaltak teljesítésére, s megígérte, hogy mégis fellép. Ez azonban mégsem történt meg, ezért kezdeményezte 1972. szeptember 8-án Keszler Pál az OF-nél, hogy az ORI saját szervezésű műsorain kívül más ORI engedélyköteles alkalmakról tiltsák el két hónapra az énekest, de a vendég-látóipari zenélést folytathassa. Az indokolta a felemás megoldást, hogy Korda György már akkor is élvonalbeli előadó volt, akit olyan sokszor hívott az ORI szerepelni saját műsoraiba, hogy már-már alkalmazottjuknak tekintették, emiatt nem volt nélkülözhető, legalábbis Keszler elmondása szerint.³² Az ORI igazgatója felhozta, hogy Korda Györgynek nem ez volt az első esete, amikor indokolatlanul maradt távol saját produkciójától. 1972. március 3-án nem lépett fel a Porkohászati Vállalat MOM Művelődési Házában tartott rendezvényen, 1972. május 1-én pedig a XV. kerületi Czabán Samu téren lévő Csokonai Művelődési Házból maradt el, utóbbi helyszínről televíziós felvétele miatt, ám erről a helyszínt nem értesítette. Keszler azt is közölte az OF-fel, hogy hiába szólították fel Kordát többször is, menjen be ez ügyben meghallgatásra (először szeptember 1-én, majd – mivel ezen a napon nem jelent meg –, szeptember 7-én), de a művész nemcsak, hogy nem jelent meg, de még csak ki sem mentette magát (ugyanígy nem tett eleget el a szeptember 28-i OF-behívónak sem). Ez az attitűd azonban nem valamiféle hősi ellenállásról tanúskodik az utókor számára – hiszen nem lett semmiféle retorziója az ORI részéről –, hanem azt veti fel, hogy bizonyos kiemelt személyekre még a szigorú pártállami szabályrendszer sem volt kötelezően vonatkoztatható, és megtehették, hogy egész egyszerűen figyelmen kívül hagyták azt, amitől más pályatársaik alkalomadtán rettegetek. Keszler azonban felvette a kesztyűt, és javasolta az OF-nek, hogy Korda György hallgatását és távollétét tekintsék beismerő vallomásnak. Lakatos Éva 1972. október 6-án elhárította ezt a javaslatot, mondván, hogy csak ORI-alkalmazottakat lehet letiltani más

³¹ Erről az MSZMP Baranya megyei napilapja, a Dunántúli Napló is tudósított. Dunántúli Napló. 1972. augusztus 8. 5. Az 1972-es pécsi SZÚR-on igazi sztárparádé volt, fellépett többi között a Radics Bélával felálló Taurus együttes, Szécsi Pál, a Záray–Vámosi-házaspár, Aradszky László, Magay Clementina, Majláth Jenő, Koós János, Dékány Sarolta, az Express együttes, Kishonti Ildikó, Sebestyén Ági, valamint a Kék Csillag együttes is.

³² Ez azonban barokkos túlzás volt, hiszen a hivatalnokokon kívül senki nem állt náluk munkaviszonyban, ami azért is volt igazságtalan, mert a zenészek hozták a busás hasznot a cégnek, nélkülük az ORI létjogosultsága is megszűnt volna. Ők a mai napig éppen amiatt nem rendelkeznek megfelelő nyugdíjjal, mert az ORI nem vette fel őket státuszba, s így csak az egyes, rendszertelenül megtartott előadások után vonták tőlük a nyugdíjjárulékot, ami aztán rejtélyes módon sok esetben nem jutott el a nyugdíjbiztosító intézetig.

Egy 1968-as kaposvári és egy 1965-ös tabi zenei rendezvény programja (MNL SVL XV.76. Aprónyomtatványok gyűjteménye)

rendezvényeken való részvételtől, így a szilenciumtól el kell tekinteni, ugyanakkor szigorú figyelmeztetésben részesítette a művészt, amelynek másolatát még aznap elküldte az ORI-ba. Ebben leírta: azon túl, hogy Korda ez ügghöz való viszonyulása súlyosan sértette a művészi etika legalapvetőbb szabályait, de a művészhez teljesen méltatlan magatartás jogi szankció alá is esett. Az efféle viselkedés alkalmas arra, hogy a művészi hivatást lejárassa, ráadásul a sajtó is foglalkozott az ügygel – hangoztatta Lakatos, aki megfenyegette az énekest, hogy ha legközelebb is előfordul ilyen, akkor kénytelen lesz megvonni egy időre a működési engedélyét.³³ Erre azonban később sem volt soha példa.

A másik „nagyágyú”, Aradszky László is kapott az ORI szankcióiból, amikor Keszler Pál figyelmeztetésben részesítette 1972. november 11-én, amiért az ORI-ügyelőre nem feltétlenül jóindulatú megjegyzést tett 1972. október 13-i vásárosnaményi koncertjén. Mielőtt ezt a megrovást kiküldte volna, beszámolt neki az ORI-jogtanácsos is, aki azt javasolta, hogy emiatt ne tiltsák le Aradszkyt, mert sokszor beugrott a műsorukba, kiségitve ezzel őket, és ezért hálásnak kell lenniük, ráadásul az énekes a „meózás” fogalmát használva nem említette meg a két szám közötti összekötő szövegében az ORI nevét, így a közönség számára egyáltalán nem volt érthető, hogy mit is akart valójában mondani.

³³ MNL OL XXVI.I.67. 139. d. 130. dosszié 2552/1972.

Kifejezetten belterjes poénról volt szó tehát, amelynek ezáltal nem volt súlya, így jelentősége sem, de a cég valószínűleg magára vette az egyébként jogos tréfálkozást. 1972. november 9-i meghallgatásán a művész utalt arra, hogy mennyire rosszul esett neki, amikor az ominózus alkalommal a helyszínre kikerkező ORI-alkalmazottak nem álltak vele szóba, kivéve az gépkocsivezetőt. (Ismerve azt, hogy a korabeli monopolcégek apparatcsikjai sokszor úgy viselkedtek, mintha ők tettek volna szívességet, amikor a művészekkel foglalkoztak, hihetőnek hangzik a történet.) Mivel akkor Ambrus Kyri hamar berekedt, és nem tudta végigénekelni a műsorát, Aradszkyknak a tervezettnél előbb kellett felmennie a színpadra, ekkor köszöntötte a „budapesti MEO-brigádöt”, azaz az ORI munkatársait. Később ugyanezen a koncerten a Franciska című számnál pedig megemlítette, hogy az ugyan már elkészült a rádió egyik stúdiójában, de még „meózzák”, ami igazából a Z-sítést, tehát a zenés rádióműsorokba való szerkeszthetőség megállapítását jelentette. Ám ez már egyáltalán nem vonatkozott az ORI-ra. Az ORI-ügyelők borbírátságára mi sem jellemzőbb, mint hogy az „egye fene” kifejezést is szemére vetették az énekesnek, amit a művész vállalt, és – jogosan – nem talált benne semmi kivetnivalót, sőt szakmaiatlannak nevezte az ORI-sok ez irányú megjegyzéseit.³⁴

Összegzés

Az új gazdasági mechanizmus évei a már megszokottá vált működési elveket és módot alapvetően nem változtatták meg sem az ORI, sem a magánszervezésű könnyűzenei műsorok tekintetében. Utóbbiak esetében a felügyeletet továbbra is az ORI gyakorolta, s ennek következtében 1968 és 1972 között is folytatódott az a „Húzd meg, ereszd meg!” játék, amely az impresszáriók és az állami monopolcég között zajlott a pártállami kultúrpolitika kiépítése óta. A magánszervezőket ugyanúgy retorziók alá vetették, ha nem tartották magukat ahhoz a feltételrendszerhez, amelyet a kádári-aczéli kulturális vezetés dolgozott ki, és amelynek betartását a belföldi koncertszervezés esetében az ORI ellenőrizte. A menedzsereknek a pártállami rendszer álságos voltához igazodva muzsikusként vagy más előadóművészként kellett magukat felléptetniük, hogy hozzájussanak jól megérdemelt honoráriumukhoz, illetve az sem volt ritka, hogy jutalékot vontak le az általuk impresszált zenészek gázsijából. Míg azonban az előbbi esetet rendre elnézte nekik a hatalom – bár teljesen egyértelmű volt, hogy ők nem a művészi, hanem a közvetítői teljesítményükért kapták a bérezést, csak ezt nem tették hivatalossá egyik fórumon sem –, addig utóbbi cselekedetüket megbüntették, holott demokratikus viszonyok között teljesen megszokott és normális lett volna, hogy a menedzserei munkájukért a megállapított fellépti díjból vonják le a saját munkadíjukat és rezsiköltségeiket.

A magánszervezők minduntalan megtalálták azokat a kiskapukat, amelyeken keresztül mind saját maguknak, mind az általuk menedzselt művészeknek ki tudták járni a szűkre szabott lehetőségek szerinti legkedvezőbb honoráriumokat. Ezt elérték egyebek mellett a szállítási és útiköltségek hangsúlyosabb elszámolásával, egyebek mellett úgy,

³⁴ MNL OL XXVI.I.67. 139. d. 130. dosszié 4037/1972.

hogy több oda-vissza utat számoltak el, mint ami valójában megtörtént, azáltal, hogy egyetlen, a fellépésekhez közeli szálláson helyezték el a zenészeket, akik onnan jártak ki koncertezni a környéken. A szállásköltségekkel is jól tudtak sáfárkodni, egyrészt azért, mert nagyon kedvezményesen vagy ingyenesen jutottak szálláshoz időnkénti fellépésekért cserébe egy-egy hotelben, másrészt pedig azért, mert a csillagtúraszerűen megszervezett haknik során egy adott központi helyen szálltak meg huzamosabb ideig, így ugyancsak árendedményben részesültek (az is előfordult, hogy térítésmentesen tudtak aludni a saját hétvégi házaikban az ország bizonyos pontjain), de ennél magasabb összeget kaptak hivatalosan költségtérítésként.

A profitorientáltság mindenesetre sokkal jellemzőbb volt a magánszervezésű koncertekre, mint az ORI-turnéokra, ami abból is jól kivehető volt, hogy túl sokat vállaltak a művészek, és a szabályokkal ellentétben nem legfeljebb kettő, hanem ennél több előadást is terveztek egyetlen napra, amit nem mindig tudtak teljesíteni. A teljes igazsághoz azonban hozzátartozik az is, hogy a rigorózus pártállami szabályok nem feltétlenül szolgálták a rugalmas könnyűzenei koncertszervezést, a szervezők egy részének kapzsisága ugyanakkor az elmaradt vagy hiányos előadások révén valós fogyasztói sérelmet jelentett. Utóbbi tényezőből fakadtak a magánszervezők afférjai a hivatalos kultúrpolitikát megtestesítő ORI-val. Ebből következtek aztán a jellemzően a helyi művelődési házak vezetőinek feljelentéseire alapozott retorziók, amelyeknek mértékéről – ahogyan a szocialista erkölccsel szembemenő koncertek esetében is – az ORI-OF-kulturális tárca háromszögben született meg a döntés. Az előadóművészek karrierjének alakulását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy kizárólag az ORI által felajánlott lehetőségek teljesítésével még a legnépszerűbb énekesek sem tudtak volna stabil egzisztenciát kialakítani maguknak, óhatatlanul rá voltak utalva a magánszervezésű haknikra. Ezekkel kiegészítve bevételeiket – a saját költségeik (technikai felszerelések, hangszerek, ruházkodás, szépségipari szolgáltatások igénybevétele) kifizetése után is – már a korabeli társadalom átlagos életszínvonalán felüli életmódra nyílt lehetőségük.

A pápai Utódok zenekar a Budai Ifjúsági Parkban, 1970-es évek (MNL VEVL, Pápa-Beat)

Források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XXVI-I-67 = ORI-iratok

XIX-I-4-c = Művelődésügyi Minisztérium Ellenőrzési Főosztály iratai

XIX-I-4-ff = Művelődésügyi Minisztérium Színházi és Zenei Főigazgatóság iratai

XIX-I-9-rr = Művelődési Minisztérium Levéltári Osztály iratai

AI = Artisjus Jogvédő Iroda Egyesület Irattára. Jogi Főosztály. ORI dosszié.

Dunántúli Napló. 1972. augusztus 8. 5.

Élet és Irodalom. 1971. július 31. 9.

Művelődésügyi Közlöny. XIV. évf. 23. sz. 1975. december 4. 827.

Csatári, 2013 = Csatári Bence: Az Országos Rendezőiroda működése a Kádár-rendszer végén. Levéltári Szemle. 2013. 1. sz. 31–44.

Csatári, 2021a = Csatári Bence: A rendszerváltás és az ahhoz vezető út az Országos Rendező Iroda történetében. Századok. 2021. 4. sz. 843–883.

Csatári, 2021b = Az Országos Rendező Iroda (ORI) útja az 1991-es felszámolásáig. Egy kulturális monopolvállalat végőrái. Rendszerváltó Szemle. 2021. tél. 46–55. <https://retorki.hu/folyoirat/rendszervalto-szemle> (A megtekintés ideje: 2022. december 7.)

Jávorszky–Sebők, 2005 = Jávorszky Béla Szilárd–Sebők János: A magyarrock története 1. Népszabadság könyvek. Bp., 2005. 107–108.

Rainer M., 2013 = Rainer M. János: A Kádár-korszak 1956–1989. Bp., 2013. 40–44.

Szőnyei, 2018 = Szőnyei Tamás: Miheztartás végett – Hogyan készült a pártállami kultúrpolitika 1981-ben a popzenei élet kordában tartására. Archivnet. 18. évf. 2018. 3. sz. <https://www.archivnet.hu/miheztartas-vegett-hogyan-keszult-a-partallami-kulturpolitika-1981-ben-a-popzenei-élet-kordaban> (A megtekintés ideje: 2023. május 2.)

Varga, 2018 = Varga Zsuzsanna: Az Új Gazdasági Mechanizmus elfeledett sikertörténete: a termelőszövetkezeti szektor. Betekintő. 2018/2. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2018_2_varga_zs.pdf (A megtekintés ideje: 2023. május 2.)

Németh László Imre

A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának levéltára 1950–1958

Az 1967-ben felépült római Szent István Ház pincéjében¹ a 2000-es évek elején értékes irathagyatékokat talált Ruppert József piarista atya, aki 1992–2011 között volt a római Szent István Alapítvány elnöke.² Az iratok egy része az Olaszországban élő magyarok között végzett lelkipásztori munkára vonatkozott. Ez az irategyüttes lett az alapja az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió (OMKM) levéltárának, amelyet 2021-ben az esztergomi Prímási Levéltárban (PL) helyeztem el.³

Az iratok másik része is irattartókba és dobozokba került, és elkezdődött a feldolgozásuk, valamint betűrendes mutató készítése. Kiderült, hogy az iratok jelentős része az Actio Catholica in Exteris, azaz a Külföldi Katolikus Akció (A. C. in Exteris) anyaga, amely a Szent István Akadémia létrehozására vonatkozik. Erről készült egy tanulmány,⁴ a mutatókészítés azonban félbemaradt. Évekkel később az iratok között fellelt Küry Bélahagyatékáról – akiről a későbbiekben lesz szó – és a rá vonatkozó dokumentumokból is megjelent egy tanulmány.⁵ E dolgozatokban az iratokat a Szent István Alapítvány Aporgyűjteményeként jelölték meg a szerzők, SzIALt., Apor G. Gyűjt., illetve SZIA–Apor jelzettel, mivel az irattartókon Apor Gábor neve szerepelt. Az volt az elképzelésem, hogy az iratokat a Szent István Alapítvány levéltárába helyezem megőrzésre.

A megkezdett mutató végül 2021-ben készült el.⁶ E munka során vált világossá, hogy az A. C. in Exteris iratai mellett az irathagyatéknak nagyobb része a Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) római irodájának anyaga,⁷ amelyet a hivatal feltételezett működési rendjét figyelembe véve rendeztem.⁸ Tekintettel arra, hogy az iroda elsősorban a II. világháborút, majd az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően hullámokban érkező, menekült magyarokkal foglalkozott, jóval korábban, hogy a Szent István Alapítvány létrejött volna,⁹ az OMKM levéltárának lett része. Ez az iratanyag 2021-ben szintén a Prímási Levéltárba került.

¹ Ruppert, 2007: 324–329.

² Németh, 2015: 17.

³ A levéltár törzsanyagának leírása Németh, 2020a: 147–173.

⁴ Fehér, 2017: 395–407.

⁵ Németh, 2020a: 117–138.

⁶ Németh, 2021.

⁷ Történetéről lásd: Borbándi, 1985.

⁸ Köszönet Bak Borbála ny. docens asszonynak a szakmai útmutatásért.

⁹ Az alapítvány 1965. december 15-én jött létre. Németh, 2015: 14.

A fentebb említett mutató az évekkel korábban elkezdett jegyzék felülvizsgálatával készült, egységesített, nyomtatható formátumban, összesen 129 oldal terjedelemben a hozzávetőlegesen 8500 oldalt kitevő anyagról. Minden irat sorszámot kapott, amit azonban az iratokra nem vezettem rá, így ennek elvégzése még várat magára. A mutatóban feltüntettem az iratok eredeti iktatószámát (ha volt) és terjedelmét. Egy alapos és rendszeres kutatás az anyag rendezéséhez további szempontokkal, pontosításokkal fog szolgálni. Ehhez azonban a kiindulást az elkészült mutató jelenti, amely elektronikus és nyomtatott formában is elérhető.

Az elmúlt években számos tanulmányban foglalkoztam a rendelkezésre álló források alapján a római magyar emigráció II. világháború utáni történetével, elsősorban a lelkipásztorkodás története szempontjából. A most látókörbe került terjedelmes dokumentáció számos eddig ismeretlen adattal szolgál az eseményekre és azok szereplőire vonatkozóan. Jobban feltárulnak általa a római magyar emigráció belső viszonyai, a személyi kapcsolatok, az összefonódások, a belső feszültségek, az illetékességek egyes ügyekben, illetve olyan események, amelyekről a korábban rendelkezésre álló források nem tudósítottak.

Az iratanyag olyan bőséges, hogy tartalmi bemutatása és feldolgozása több tanulmány, sőt akár önálló monográfia témája is lehetne. Jelen írásnak a célja szerényebb: a levéltári anyag ismertetése, az iroda szervezetének és munkatársainak bemutatása, működésének rövid felvázolása.

A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának levéltára

Az iratok előkerülésének körülményei arra utalnak, hogy sorsuk meglehetősen hányattott volt. A Prímási Levéltárba már a mutató készítése során kialakított rendszerben kerültek az alábbiak szerint.:

MNB 1: hivatali iratok (iktató-, pénztár- és postakönyvek);

MNB 2: természetes személyekkel és intézményekkel folytatott levelezés, négy időszakra bontva;

MNB 3: az 1956-os forradalom után érkezettek (akiket „új menekültek”-nek neveztek) vonatkozó iratok 311 számozott dokumentum terjedelemben;

MNB 4: különböző személyek neve alatt, kronologikusan rendezett levélgyűjtemények (az áttekinthetőség és a további kutatás megkönnyítése érdekében látszott hasznosnak ezen kategória kialakítása és az egyes személyek különböző évekből származó anyagának egymás mellé rendezése, megőrizve az eredeti időbeli egységeket, azonban megjegyzendő, hogy ezek a gyűjtemények nem kizárólagosak, mert az egyes személyek levelezése az iratanyagban máshol is fellelhető);

MNB 5: vegyes iratok: minden olyan anyag, ami nem illett az előző és a következő kategóriákba;

MNB 6: sajtóanyag;

MNB 7: rendezetlen számlakötegek.

A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának munkatársai

Az MNB római irodájának munkatársairól biztos információkkal annak pénztárkönyve szolgál.¹⁰ Az irodavezető munkáját egy helyettes, egy titkár, egy-egy menekültügyi és sajtó-előadó, valamint ideiglenes munkatársak segítették. A bejegyzett tételek alapján az eddiginél pontosabb információkhoz lehet jutni a magyar menekültek lelkipásztori ellátásával foglalkozó magyar papokra vonatkozóan is.

Az irodavezető

Az MNB hivatalos közlönyének 1950. október–novemberi száma tette közzé az intézmény képviselőinek listáját, amely szerint Olaszországnál és a Szentszéknél a szervezetet báró Altorjai Apor Gábor képviselte,¹¹ aki szentszéki követként érkezett Rómába, ahol megbízólevelét XII. Pius pápának 1939. január 19-én adta át.¹² Kánonjogi tanácsosa Monsignore Luttor Ferenc volt,¹³ akivel felváltva szervezték a Rómában élő magyar papok rendszeresen találkozóit. E feladat alkalmat kínált neki arra, hogy jó kapcsolatot alakítson ki az érintett papokkal és szerzetesekkel.¹⁴ Magyarország 1944. március 19-i német megszállását követően Horthy Miklós kormányzó – Angelo Rotta pápai nuncius rejtjelezett távirata szerint – 1944 júliusában megszüntette diplomáciai küldetését és utódjául Luttor Ferencet nevezte ki.¹⁵ Apor 1944. június 4-én csatlakozott a Barcza György elnöklete alatt Svájcban megalakult németellenes diplomatákat tömörítő Követi Bizottsághoz,¹⁶ majd június 16-án felvételét kérte a Rómában megalakult Szabad Magyarok Szövetségébe.¹⁷ 1945 júniusában Vajda Ferencsel – akiről még lesz szó – a Collegium Germanicum et Hungaricum végzett növendékével együtt alapítója volt a Róma közelében fekvő San Pastoreban a háborús menekülteket befogadó Magyar Otthonnak.¹⁸ 1948. november 12-én a megalakult A. C. in Exteris első elnökévé választották. 1937-től a Máltai Lovagrendben magisztrális lovag, 1952-től tiszteleti lovag, 1953-tól haláláig nagykeresztes engedelmességi tartománynagy,¹⁹ 1955-től a Máltai Rend nagykancellárja volt.

¹⁰ OMKM–MNB 1.1.

¹¹ BK 1950. 16–17. sz. 6. OMKM–MNB 6.2.

¹² Legeza, 2019:13–14; Pritz, 1994: 445.

¹³ Életrajza: Tóth T., 2021: 245–258. A szerzőnek a személyről alkotott képét árnyalja a viszonya Magyar Gyulával és a Szabad Magyarok Szövetségével, ld. Fejérdy, 2019:66–67. Luttor működéséhez bőséges anyaggal szolgál Csorba, 2010: 29–32. és ott a 152. jegyzet.

¹⁴ PMI levéltár 2–25/1943.

¹⁵ Báró Apor diplomáciai küldetésének vége Mons. Luttor küldetésének kezdete. Angelo Rotta nuncius 222. sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz, Budapest, 1944. július 14. Somorjai, 2022: 196. 111. dokumentum.

¹⁶ A Követi Bizottság formálisan 1944. április 3-án alakult meg. Borbándi, 1985: 18–19.

¹⁷ Németh, 2019: 282.

¹⁸ A San Pastorei Magyar Otthon ünnepe. RMK 1949. augusztus 1. 16. sz. 8.

¹⁹ Vajay, 2002: I. 109.

Az irodavezető-helyettesek

Hlatky Endre az irodavezető-helyettesi tisztelet az MNB megalakulásától kezdve töltötte be. A II. világháború végén mint Horthy utolsó kormányának miniszterelnökségi államtitkárát a németek hurcolták el,²⁰ majd az amerikaiak védőőrizetébe került, amely alól 1945. május 27-én szabadult Capri szigetén.²¹ Ezután Rómában telepedett le. Nyisztor Zoltán, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége is ide költözött emigrálását követően, s Hlatky vele együtt dolgozott a vatikáni rádió magyar adásai és az olasz nyelvű Magyar Kurír szerkesztésén, amelyet azután is végzett, hogy Nyisztor 1947 novemberében Madridba távozott.²² Hlatky az Ara Coeli ferences templomban a harmadrend tagja lett. 1948-ban őt választották meg az A. C. in Exteris főtitkárává.²³ Munkatársa volt továbbá a Pontificia Commissione di Assistenza keretében működő magyar osztálynak (Comitato ungherese).²⁴ Jó kapcsolatot ápolt a római magyar papsággal, amit jól példáz, hogy 1949-ben Szent István ünnepe alkalmából a Santo Stefano Rotondo-templomban tartott szentmise után Szent István királlyal kapcsolatos római emlékekről,²⁵ 1950. február 2-án pedig a Pápai Magyar Intézetben (PMI)²⁶ Péterffy Gedeon rektor meghívására²⁷ a havi papi találkozón (ricevimento) Róma magyar emlékeiről tartott színes előadást.²⁸ A háború alatti megpróbáltatásai vezettek betegségéhez, amelynek következtében 1957. július 11-én hunyt el.²⁹

Utóda 1957 végétől Vásárhelyi András lett,³⁰ aki az 1956-os forradalom után emigrált és érkezett Rómába. Az irodai anyag rendezésében észlelt módosítás – az iratok kategóriák szerinti rendezése – neki köszönhető. 1958-ban kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba.³¹

²⁰ Életrajzi írása: Hlatky, 2003. A történetekről leveleiben is beszámolt barátainak. Hlatky Endre levele Jámbor Miklósnak, Róma, 1953. szeptember 24., Hlatky Endre levele Tarnóczy Tiboldnak, Róma, 1953. október 20. OMKM–MNB 2.5.724.

²¹ OMKM–MNB 5.3.60.

²² Nyisztor életpályája: Adriányi–Csiky, 2005., a római tartózkodása különösen 221–229. és ott 20. jegyzet.

²³ Borbándi, 1985: 196.

²⁴ Apor Gábor levele Schell Péternek, Róma, 1952. október 24. OMKM–MNB 2.5. 653. A pápai segélyszervezetet XII. Pius pápa hozta létre 1945. január 22-én a háború menekültjeinek megsegítésére. A Pontificia Commissione Profughi és a Pontificia Commissione Assistenza Reduci egyesítéséből jött létre. Varisco, 2018: 35.

²⁵ Az ünnepi díszgyűlés. RMK 1949. szeptember 1. 18. sz. 2., Németh, 2020a: 23–24.

²⁶ A PMI történetéről: Csorba, 1998; Tóth T., 2017.

²⁷ Péterffy a PMI vezetését 1947. január 15-én vette át Luttor Ferenctől. Átvételi jegyzőkönyv. PMI levéltár 2/1947. Életrajza Beke, 2008: 581; Csorba, 1998: 76–77; Tóth T., 2017: 48.

²⁸ RMK 1950. február 10. 3. sz.12., Németh, 2020a: 23–24.

²⁹ A háború alatti megpróbáltatások megviselték, 1951-ben szívészélütést kapott, ennek következtében vérnyomása mindig 220 körül volt. OMKM–MNB 2.5.724. A Katolikus Szemlében nekrológ jelent meg róla: Hlatky Endre 1895–1957. Katolikus Szemle 1957. 3. sz. 138.

³⁰ A pénztárkönyv szerint 1957. december, 111. tétel.

³¹ Kállay Kristóf feleségének, Vásárhelyi Verának az édesapja. 1895-ben született és 1981-ben halt meg.

Az iroda titkára

Az iroda titkára, Kállay Kristóf 1946 áprilisában emigrált Magyarországról feleségével, Vásárhelyi Verával együtt. Édesapjával, Kállay Miklóssal (1942–1944 között magyar miniszterelnök)³² Capri szigetén laktak 1949 májusáig, amikor is Castelvandolfóba költöztek.³³ Kállay Kristóf 1951-ben az Európai Állattenyésztési Szövetségnek (AEEP) volt a titkára, majd egy év múlva főtitkára lett 1967-ig. A Máltai Lovagrendnek 1943-tól volt tagja, 1954–1969 között pedig a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének főtitkári posztját töltötte be.³⁴

A sajtóelőadó

A feladatkört Simonfay Ferenc diplomata és újságíró látta el.³⁵ 1945-től élt Rómában, mint a Magyar Vöröskereszt itáliai kiküldötte. 1948-tól adta ki a Bollettino Danubiano című könyvatos értesítőt.³⁶ 1952-ig az Olaszországi Magyar Segélybizottság ügyvezetője volt,³⁷ ezzel párhuzamosan az Olasz Rádió magyar osztályán is dolgozott.³⁸ Miután 1954-ben megházasodott, kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, de rendszeresen hosszabb időkre visszatért Rómába.³⁹ Utolsó tiszteletdíját 1957 végén vette fel,⁴⁰ véglegesen 1963-ban költözött el „az örök városból”.

A menekültügyi előadók

Az első menekültügyi előadó Vajda Ferenc szatmári egyházmegyes pap, egykori germanikus papnövendék volt. Közreműködésével jött létre San Pastoréban a Magyar Otthon a háborús magyar menekültek befogadására.⁴¹ A menekültekkel később, mint a Pontificia Commissione di Assistenza magyar osztályának (Comitato ungherese) vezetője foglalkozott, majd pedig római magyar lelkészként is működött. A magyar iroda vezetését Nyisztor Zoltántól vette át – aki 1947. július 1-től csak novemberig töltötte be

³² Kállay, 1991.

³³ Kállay Miklós Rómában töltött éveiről lásd Kertész, 2020.

³⁴ Vajay, 2002: I. 354.

³⁵ Neve i-vel is olvasható. Nagy, 2000: 875, Simonfay, 1990.

³⁶ A római magyar hívek figyelmébe ajánlotta az RMK 1949. december 15. 24. sz. 12.

³⁷ Életrajzi adataihoz lásd Csorba, 2010: 8–9. és ott a 24. jegyzet.

³⁸ Borbándi, 2004: 993.

³⁹ Simonfay Ferenc levele Hlatky Endrének, New York, 1953. június 22. OMKM–MNB 2.5.663; Hlatky Endre levele Nyisztor Zoltánnak, Róma, 1955. december 12. OMKM–MNB 2.7. 303.

⁴⁰ Pénztárkönyv 1957. 96. tétel 54 000 líra.

⁴¹ A San Pastorei Magyar Otthon ünnepe. RMK 1949. augusztus 1. 16. sz. 8. A legújabbban kutathatóvá vált vatikáni források szerint 1946-ban menekültszálló létrehozását tervezték a Santo Stefano Rotondo melletti kolostorban is, feltehetően Vajda Ferenc közreműködésével. Zombori, 2022: 399–411., különösen 404.

e tisztséget⁴² –, a római lelkeszséget pedig 1948. október 8-i kinevezését követően Mester Istvántól.⁴³ A magyar iroda 1948 végén a szervezet központi irodájában működött,⁴⁴ az ötvenes években pedig a Pápai Magyar Intézetben.⁴⁵

Utóda 1951 júniusától Kada Lajos esztergomi főegyházmegyes pap lett,⁴⁶ akit még Mindszenty bíboros küldött ki tanulni a Collegium Germanicum et Hungaricumba. 1948 októberében szentelték pappá.⁴⁷ Őt Amann Norbert kalocsai egyházmegyes pap váltotta, aki szintén germanikus volt, Kada Lajossal együtt szentelték fel 1948-ban.⁴⁸ Amman 1954 közepén a Német Szövetségi Köztársaságba távozott,⁴⁹ beosztását Boglár Miklós szervita szerzetes vette át,⁵⁰ aki korábban a trieszti menekülttáborban,⁵¹ majd 1954–1959 között egész Olaszországban a menekültek lelkesze volt.⁵² A szervita rend generálisa 1955-ben szerette volna máshová küldeni, de Apor Gábor közbenjárására a rendfőnök hozzájárult megbízatásának meghosszabbításához.⁵³

Őt Rácz Imre szombathelyi egyházmegyes pap, a Pápai Magyar Intézet ösztöndíjasa követte. A Pázmáneum növendékeként szentelték pappá 1954-ben. Rómában 1955-től 1959-ig folytatta tanulmányait.⁵⁴ Az 1956-os forradalom után aktívan részt vett a menekültek lelkipásztori ellátásában.⁵⁵ Az irodában első tiszteletdíját 1957-ben vette fel.⁵⁶ Ő volt az iroda utolsó menekültügyi előadója.

Ideiglenes munkatársak

Az iroda munkatársa volt Küry Béla újságíró, költő, aki 1942-től lakott Rómában.⁵⁷ A Magyar Távirati Iroda (MTI) és a Ceres⁵⁸ munkatársa volt. 1944-ben a Szabad Magyarok Szövetségének titkára lett. Később az olasz rádiónál a külföldi adások figyelésével foglalkozott.

⁴² Galov József piaristától vette át. Adriányi–Csiky, 2005: 225–229.

⁴³ Lelkipásztori működése: Németh, 2020a: 19–28.

⁴⁴ RMK 1948. december 1. 8. A magyar tagozat levelezési címeként Hlatky Endre címét adták meg.

⁴⁵ RMK 1950. 3. február 10. 12.

⁴⁶ Kada Lajos levele Közi Horváth Józsefnek, Róma, 1951. november 7. OMKM–MNB 4.6.13.

⁴⁷ Életrajza: Pajor, 2001; Beke, 2008: 324–325., Németh, 2015: 25–26.

⁴⁸ Pontificium Collegium Germanicum Hungaricum, Katalóg 15. márc 1960, 17.

⁴⁹ Gundelsheimben volt káplán az 1960-as évek elején, majd 1964 körül Oberkirchenbergben működött. 1984. december 9-én hunyt el. Diós, 2015: 17. Hlatky Endre levele Horányi Tibornak, Róma, 1954.június 30. OMKM–MNB 4.4.31.

⁵⁰ Boglár Miklós szervita életrajzi adatai alig ismertek. Masamiklósváron született 1922. március 6-án. 1947. március 25-én szentelték pappá. Az 1960-as évek közepén Afrikában (Stegi, Szváziföld) volt misszióban, majd 1964–1965-ben Montreálban, 1965–1969 között pedig Ottawában. Dudás, 2020: 444.

⁵¹ A trieszti működésére vonatkozó levelezése: OMKM 5.

⁵² Németh, 2020: 202–203.

⁵³ Apor Gábor levele a szervita generálisnak, Róma, 1955. február 12. OMKM–MNB 2.6.66.

⁵⁴ Tóth T., 2017: 87.

⁵⁵ Németh, 2020: 34.

⁵⁶ Pénztárkönyv, 1957. április 38. tétel: 18 000 líra.

⁵⁷ Életrajza: Németh, 2020.

⁵⁸ Rómában, a Via Aurorán működő amerikai segélyszervezet. Németh, 2019: 129. és ott 106. jegyzet.

Apor Gábor járt közbe 1955-ben azért, hogy munkaviszonyát meghosszabbítsák. Küry 1956. március 17-én 42 éves korában hunyt el.⁵⁹

Az iroda munkáját adminisztrátor is segítette, 1951-ben rövid ideig Bárány Istvánné Oberschall Magda.⁶⁰ Miután kivándorolt az USA-ba, 1951 áprilisától Mazó Pálné vette át a munkát.⁶¹ A római magyarok 1946. május 22-én készült névsora szerint Rómában a magyar követségen dolgozott. Később az olasz Actio Catholicánál volt tisztségviselő.⁶² 1957 augusztusában, a Hlatky halálát követő hónapban csak ő kapott tiszteletdíjat, feltehetően ekkor egyedül végezte a feladatokat, az év végén pedig végkielégítéssel zárult munkaviszonya.⁶³

A pénztárkönyv szerint más nem kapott rendszeres juttatást, még a római iroda vezetője, Apor Gábor sem.

A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodája működésének vázlatos áttekintése

Az MNB római irodájának székhelye a Via della Conciliazione 44. sz. alatt volt, amelyet a Propaganda Fidéltől – a Hitterjesztési Kongregációtól – béreltek. 1950 februárjában ide költözött az A. C. in Exteris is.⁶⁴ Folyóiratának, a Katolikus Szemlének is itt volt a szerkesztősége.⁶⁵ Pontosán nem tudni, hogy az MNB római irodája mikor kezdte meg működését, mindenesetre Varga Béla 1949. július 21-én jelentette be New Yorkban, hogy a bizottmány ténylegesen megalakult. A római iroda első iktatókönyvét 1950-tól kezdték vezetni.⁶⁶

Képviselés és kapcsolattartás

Az iroda elsődleges feladata az MNB képvisellete volt Rómában az olasz kormány és a Szentzsék mellett, illetve a kapcsolattartás a központtal és annak informálása. A képviselőhöz Apor Gábor szentszéki követként kialakított kapcsolataira építhetett, vatikáni ismeretségeinek nagy hasznát vette. A központ informálását a sajtószemle rendszeres megküldése szolgálta. A sajtójelentéseket Hlatky Endre gépelte, amelyekhez kivágott újságcikkeket mellékel. E feladat végrehajtásában segítségére volt Simonfay Ferenc,

⁵⁹ Hlatky Endre levele özv. Csermák Vilmosnénak, Róma, 1957. március 18. OMKM–MNB 2.10.149. A szentmiséről: Németh, 2020a: 117–138.

⁶⁰ Pénztárkönyv, 1951. február 24. tétel: 20 000 líra. Művészettörténész volt, 1943–1946 között a Magyar Nemzeti Múzeumban a történeti osztályt vezette. 1946-ban emigrált, életrajzai szerint az Egyesült Államokba. Római tartózkodásáról egyik sem tesz említést.

⁶¹ Pénztárkönyv, 1951. április 54. tétel: 20 000 líra. A római magyarok 1946. május 22-én készült névsora. OMKM–MNB 4.7.16.

⁶² Hlatky Endre levele Walter Emilnek, Róma, 1956. június 8. OMKM–MNB 2.9.361.

⁶³ Pénztárkönyv, 1957. 95. tétel: 175 000 líra.

⁶⁴ Római magyar lelkészség hírei. RMK, 1950. február 20. 4. sz. 12.

⁶⁵ RMK, 1949. július 15. 15. sz. 4–5. A folyóirat története: Németh, 2020a: 22., és ott a 86. jegyzet.

⁶⁶ OMKM–MNB 1.1.

a sajtóelőadó. Az iroda havi jelentéseket készített működéséről, a menekültek helyzetéről és alkalmanként összefoglaló helyzetjelentéseket is összeállított.⁶⁷ A levelezést Hlatky intézte, az Apor Gábor részére írott levelek többségére is ő válaszolt. A levelekre általában rávezette az iktatószámot, az irat előszámát és azt, hogy milyen név alatt kell archiválni, illetve olykor a szükséges intézkedést is. A levelezőpartnerek között első helyen az MNB vezetősége állt (MNB 4.2. - Bakách-Bessenyei György, 4.4. - Horányi Tibor, 4.6. - Közi Horváth József, 4.10. - Varga Béla).⁶⁸ A teljesség igénye nélkül említünk még további néhány fontos levelezőpartnert a politikai emigráció, az egyházi kapcsolatok és az olaszországi magyar emigráció részéről: Auer Pál (1885–1978) újságíró, diplomata, párizsi magyar nagykövetség, majd Párizsban a MNB képviselője;⁶⁹ Barcza György (1888–1961) diplomata, máltai lovag, a Követi Bizottság alapítója;⁷⁰ Csopey Dénes (1907–1986) diplomata, máltai lovag, a milánói A. C. in Exteris helyi szervezetének elnöke;⁷¹ Gácsér (Gácsér) Imre József (1915–1997) bencés szerzetes pap, egyetemi tanár, újságíró, 1946–1959 között a párizsi Magyar Katolikus Misszió vezetője és a menekültügyi iroda igazgatója;⁷² Henyey Gusztáv (1888–1977) vitéz, altábornagy, politikus, az MNB müncheni képviselője, a menekültügyi iroda vezetője, johannita lovag;⁷³ Ternay Kálmán (1903–1985) nyelvész, egyetemi tanár, 1932–1938 között Triesztben a magyar tanszék előadója, az ottani menekülttábor magyar iskolájának tanára;⁷⁴ Tóth László (1910–1982) irodalomtörténész, a Római Magyar Akadémia egykori titkára, nápolyi és római egyetemi tanár, 1952–1953 között az A. C. in Exteris főtitkára.⁷⁵

A felsorolt nevek jól mutatják, hogy az iroda széleskörű kapcsolatokat tartott fenn, elsősorban az MNB-nek Nyugat-Európa országaiban működő képviselőivel. Az intézmények közül is megemlítenek néhány jellemző kapcsolatot: Amerikai Katolikus Liga, a Triesztben működő menekülttábor, a Pápai Magyar Intézet (Papi Intézet néven), a Corvin Mátvás Társaság, amelyet 1952-ben Pálincás László Firenzében alapított újra⁷⁶ és egyéb szabadságharcos szervezetek.

⁶⁷ Havi jelentések a levéltárban 1956-ból vannak meg, lásd: OMKM–MNB 5.2.25-37.

⁶⁸ A végrehajtó bizottság tagjainak rövid életrajza: BK 1949. 6. sz. 10–11.

⁶⁹ Nagy, 2000: 40.

⁷⁰ Barcza, 1994; Pritz, 1994: 446.

⁷¹ 1945-ben emigrált. Életrajzi adatai: Németh, 2020a: 157. és ott az 50. jegyzet, Vajay, 2002: I. 204, Pritz, 1994: 475.

⁷² Somorjai, 2021: 28., Nagy, 2000: 303.

⁷³ Nagy, 2000: 391.

⁷⁴ Németh 2020a, 155 és ott a 42. jegyzet. A Trieszti iskola levelezése. OMKM 5. Németh, 2020a: 155.

⁷⁵ A II. világháborút követően, 1946. október 31-én érkezett Rómába. Tóth L., 2010: 194. Életrajza és publikációs listája Róma, 1951. szeptember 28. OMKM–MNB 2.5.764.

⁷⁶ Pálincás László (1910–1974) nyelvész, irodalomtörténész, műfordító. 1947-ben emigrált, Firenzében az egyetemen a magyar nyelv lektora volt. 1952-ben alapította meg a Korvin Mátvás Társaságot, amelynek titkára is volt. Nagy, 2000: 766. Elenco dei soci della „Mattia Corvino” 1954. gennaio. OMKM–MNB 2.6.198.

Menekültek segítése

Az Olaszországba menekült magyarokkal való törődés, a kivándorlás segítése, a menekültek ügyeinek intézése az iroda egyik fontos tevékenysége volt. Példaként említhető Kerékgyártó János fraschettei internált esete, aki József főhercegnek is írt Regensburgba. A főherceg érdeklődő levelére⁷⁷ Apor Gábor válaszolt, jelezve neki, hogy hasonló ügyek a trieszti táborban százával előfordulnak, nincs szükség a közbelépésére.⁷⁸ A táborokban élő magyarokat a menekültügyi előadó látogatta, olykor az iroda titkára, Kállay Kristóf is.⁷⁹ A látogatásokról összefoglaló jelentések készültek, amelyek a menekültek helyzetéről adnak értékes információkat, mint például Vajda Ferenc 1951. április 1-én kelt jelentése⁸⁰ vagy Kada Lajosé, amelyet 1952-ben állított össze Vázlatos kép az olaszországi magyar menekültek helyzetéről címmel,⁸¹ valamint Amann Norberté 1953-ból a trieszti táborokról.⁸² Vajda Ferenc lelkipásztori értesítőjében arról számolt be, hogy 1949 karácsonyán a római magyar papokkal végiglátogatták a táborokat.⁸³ Az MNB római irodája a pénztárkönyv szerint a Pápai Magyar Intézet egyik ösztöndíjasának, Fábián Károlynak az útját anyagilag támogatta.⁸⁴ Érdekes, hogy Vajda a menekültekkel kapcsolatos lelkipásztori munkájáról az értesítőjében írt beszámolóiban sohasem tesz említést arról, hogy ő a menekültügyi előadó is.

Záró gondolatok

1955-re a menekültek száma megfogyatkozott, nagy többségük kivándorolt.⁸⁵ Fordulatot az 1956-os forradalmat követő menekülthullám hozott.⁸⁶ Ennek és a forradalom után az MNB átalakulásának, valamint a római iroda megszűnésének bemutatása azonban már meghaladja e tanulmány kereteit.⁸⁷

Az iroda levéltára feltehetően az MNB megszűnését követően is a helyén maradt, mert a többi intézmény továbbra is ott működött egészen 1988-ig.⁸⁸ Ekkor a Propaganda

⁷⁷ József főherceg levele Apor Gábornak, Regensburg, 1952. október 5. OMKM–MNB 2.3.310.

⁷⁸ Apor Gábor levele József főhercegnek, Róma, 1952. október 16. OMKM–MNB 2.3.311.

⁷⁹ Vajda és Kállay útja Bagnoliba. Pénztárkönyv. 1951. január 9. tétel: 10 000 líra.

⁸⁰ OMKM–MNB 4.6.3.

⁸¹ OMKM–MNB 2.5.651.

⁸² Amann Norbert levele Horányi Tibornak, Róma, 1953. május 30. OMKM–MNB 2.4.5.504.

⁸³ A következő táborokban jártak: trieszti két tábor, Sanigallia, Fermo, Jesi, Trani, Capus, Aversa, Bagnoli, Cinecittà, Fraschetto, Salerno, Villa Alba, S. Antonio, Pagani. Római magyar lelkészség hírei. RMK, 1950. január 10. 1. sz. 14. A táborokban szerzett tapasztalatok Triesztől Bariig... Beszámoló az olaszországi magyar menekült táborokról. RMK, 1950. január 25. 2. sz. 13.

⁸⁴ Táborlátogatási költség Fábián Károlynak. Pénztárkönyv, 1951. január 10. tétel: 15 000 líra. Fábián Károly gyulafehérvári egyházmegyes pap 1950–1951-ben volt a PMI ösztöndíjasa. Tóth T., 2017: 87.

⁸⁵ Hlatky Endre levele Nyisztor Zoltánnak, Róma, 1955. december 12. OMKM–MNB 2.7.303.

⁸⁶ Az 1956-os menekültek fogadásáról: Walcz, 2001.

⁸⁷ Az MNB 1958. évi postakönyvében az utolsó Kállay Kristófnak címzett iktatott levél sorszáma 61., dátuma december 19. OMKM–MNB 1.4.

⁸⁸ Az iroda bérlésével és fenntartásával kapcsolatos kiadásokat 1954 decemberétől 1965. január végéig

Fide felmondta a bérleti szerződést és a Katolikus Szemle szerkesztősége és kiadóhivatala, amely a legtovább működött ott, az Aventinusra, a ciszterciek generaliciájára költözött, ahol Zakar Ferenc Polikárp ciszterci atya biztosított számára egy helyiséget.⁸⁹ Az MNB római irodájának, az A. C. in Exterisnek és a magyar lelkészségnek a levéltárait jobb híján ekkor helyezhették el a Szent István Ház pincéjébe, ahonnan aztán a 2000-es évek elején előkerültek és pótolhatatlan információkkal szolgálnak a római magyar emigráció életének egy fontos időszakára vonatkozóan.

Források és szakirodalom

OMKM = Olaszországi Magyar Katolikus Misszió Levéltára

MNB = Magyar Nemzeti Bizottmány

1 = Hivatali iratok.

2 = Levelezés.

4 = Levélgyűjtemények.

5 = Vegyes iratok.

6 = Sajtóanyag.

PMI = Pápai Magyar Intézet

BK = Bizottmányi Közlöny

1949. 6. sz.

1950. 16–17. sz.

RMK = Római Magyar Kurír

1948. december 1. 8. sz.

1949. július 15. 15. sz.

1949. augusztus 1. 16. sz.

1949. szeptember 1. 18. sz.

1949. december 15. 24. sz.

1950. január 25. 2. sz.

1950. február 10. 3. sz.

1950. február 20. 4. sz.

Adriányi–Csiky, 2005 = Adriányi Gábor – Csiky Balázs: Nyisztor Zoltán. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XVII.) Bp., 2005.

Bánkúti, 2011 = Bánkúti Gábor: Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társaság Magyarországi Rendtartományának története 1945–1965. Bp., 2011.

Barcza, 1994 = Barcza György: Diplomata-emlékeim 1911–1945 I–II. (Extra Hungariam.) Szerk. Antal László. Bp., 1994.

---

vezették egy pénztárkönyvben. OMKM–MNB 1.1.5.

⁸⁹ A Katolikus Szemle 1988. évi második számán már a kiadó és szerkesztőség új címét tüntették fel. Köszönet az információért a Rómában élő Szabó Zsuzsának, aki a kiadóhivatal utolsó adminisztrátora volt. Zakar Polikárp 1950-től élt a rendi központban. Farkasfalvy, 2014: 287–290.

- Beke, 2008 = Beke Margit: Az Esztergomi (Esztergom–Budapesti) Főegyházmege pap-sága 1892–2008. Bp., 2008.
- Borbándi, 1985 = Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. Bern, 1985.
- Borbándi, 2004 = Borbándi Gyula: Olasz Rádió. Magyar Katolikus Lexikon IX. Szerk.: Diós István – Viczián János. Bp., 2004. 993
- Csorba, 1998 = Csorba László: A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-től nap-jainkig. In: Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995). Szerk.: Csorba László. Bp., 1998. 75–94.
- Csorba, 2010 = Csorba László: A római magyar követ jelenti. A magyar olasz kapcsolatok története 1945–1956. Bp., 2010.
- Dudás, 2020 = Dudás Róbert Gyula: Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. Bp., 2020.
- Diós, 2015 = Diós István: Lelkipásztoraink, 1945–2010 között elhunyt egyházmegyes és szerzetes papjaink. Bp., 2015.
- Farkasfalvy, 2014 = Farkasfalvy Dénes O. Cist.: Zakar Ferenc Polikárp zirci apát (1930–2012). In: Ciszterci arcképek. Szerk.: Kereszty Rókus – Turócziné Pesty Ágnes. Bp., 2014. 287–290.
- Fehér, 2017 = Fehér Lilla: A „klerikális reakció” kísérlete a Szent István Akadémia megalapítására az emigrációban. Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I. vol. 15.) Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma 2017. 395–407.
- Fejérdy, 2019 = „I was Francis Moly”. Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források). Szerk.: Fejérdy András. Bp., 2019.
- Hlatky, 2003 = A halál közelében. Hlatky Endre naplója 1944. október 16.–1945. május 2. Bp., 2003.
- Kállay, 1991 = Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban. 1–2. (Extra Hungariam.) Bp., 1991.
- Kertész, 2020 = Kertész Tünde Fruzsina: Kállay Miklós az amerikai emigrációt megelőző évei Olaszországban 1945–1953 között báró Bakách-Besseney Györggyel való levelezésének tükrében. Történelmi tanulmányok 28. Debrecen, 2020. 239–251.
- Legeza, 2019 = Báró Altorjai Apor Gábor. Életrsorok. In: Magyar máltai lovagok voltak. Szerk.: Legeza László, Bp., 2019. 13–14.
- Molnár, 2022 = Molnár Antal: Kísérlet egy magyar menekültszálló alapítására a római Santo Stefano Rotondo egykori pálos kolostorában (1946). Ecclesiae et Historiae servus infatigabilis. Tanulmányok Somorjai Ádám 70. születésnapjára. Szerk.: Zombori István, Bp., 2022. 399–411.
- Németh, 2015 = Németh László Imre: A római Szent István Alapítvány 50 éve. Bp., 2015.
- Németh, 2020a = Szabad magyarok Rómában. Küry Béla és a Szabad Magyarok Szövetsége. Magyarok Itáliában 1924–2014. Szerk.: Németh László Imre. Bp., 2020. 117–138.

- Németh, 2020b = Németh László Imre: Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára 1952–2006. In: Magyarokról Itáliában 1924–2014. Szerk.: Németh László Imre. Bp., 2020. 147–173.
- Németh, 2020c = Németh László Imre: A milánói magyar katolikus közösség története 1924–1974. In: Magyarokról Itáliában 1924–2014. Szerk.: Németh László Imre. Bp., 2020. 11–115.
- Németh, 2021 = Olaszországi Magyar Katolikus Misszió Levéltár – Magyar Nemzeti Bizottmány és Actio Catholica in Exteris Mutatók. Összeállította: Németh László Imre. Esztergom, 2021.
- Pajor, 2001 = Pajor András: „A te szavadra ...”. Látogatások Kada Lajos érseknél. Kecskemét, 2001.
- Pritz, 1994 = Pritz Pál: Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945. Bp., 1994.
- Ruppert, 2007 = Ruppert József: Casa di Santo Stefano (Szent István Ház) via del Casaletto 481. In: Bánfi Florio et al.: Itáliai magyar emlékek. Bp., 2007. 324–329.
- Simonfay, 1990 = Simonfay Ferenc: Adatok a közelmúlt történetéhez. Dokumentumok 1939–1963. Bp., 1990.
- Somorjai, 2021 = Somorjai Ádám OSB: Magyar bencések Nyugaton 1931–2018. Pannonhalma, 2021.
- Somorjai, 2022 = Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből. II.: 1938–1945. Szerk. Somorjai Ádám OSB. Bp., 2022.
- [Szerző nélkül:] Hlatky Endre 1895–1957. Katolikus Szemle, 1957. 3. sz. 138.
- Tóth L., 2010 = Tóth László: Emlékszöfttes. Egy egyszerű ember emlékiratai. Győr, 2010.
- Tóth T., 2017 = Tóth Tamás: A Pápai Magyar Intézet, Róma. Róma–Bp., 2017.
- Tóth T., 2021 = Tóth Tamás: A Pápai Magyar Intézet alapító rektora: Luttor Ferenc. In: Tóth Tamás: Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből. Bp., 2021. 245–258.
- Vajay, 2002 = Vajay Szabolcs: A Máltai Rend Lovagjai 1530–2000. I–II. Bp., 2002.
- Varisco, 2018 = Varisco, Simone M. : Impronte e Scie. 50 anni di Migrantes e migranti. Immigrati e profughi. Todi, 2018.
- Walcz, 2001 = Walcz, Amarylisz: La rivoluzione ungherese del 1956 e l'Italia. Roma, 2001.

Szálkai Tamás

Egy debreceni levéltári epizód 1924-ből

Dr. Szabó István lemond városi levéltári állásáról

„komolyan igyekezett magát a levéltári munkára minél alkalmasabbá tenni...”
(Csobán Endre)

Szabó István a 20. századi magyar agrártörténetírás egyik kimagasló, iskolateremtő alakja, levéltárosként 1935 és 1943 között a Levéltári Közlemények főszerkesztője volt. Születésének 125. évfordulóján tisztelettel emlékezünk rá egy debreceni levéltári epizód felelevenítésével. A szóban forgó esemény egy helyi „ajtó” bezárultával – mint utóbb kiderült – jóval szélesebb távlatokat nyitott meg előtte.

Az I. világháborút követő gazdasági nehézségek rányomták bélyegüket a közigazgatás és az annak kötelékében működő levéltárak tevékenységére is. Sajnálatos módon a háború megakasztotta a levéltárügyben zajló előremutató folyamatokat, ugyanakkor a növekvő számú feladatok ellátása mellett nem volt lehetőség a munkaerőlétszám emelésére, éppen ellenkezőleg: a levéltári munkatársak még egyéb, nem hatáskörükbe tartozó közigazgatási feladatokat is kaptak.¹ Bár Debrecen város 1923. évi szervezési szabályrendelete szerint a levéltár alapvetően „a város magánjogi, gazdasági, közigazgatási, általános és kultúrtörténeti iratainak, az azokhoz tartozó segédkönyveknek és a tudományos kutatást elősegítő levéltári (történelmi) szakkönyvtárnak megőrzésére szolgál”,² e meghatározás ellenére az itt dolgozók más levéltárak munkatársaihoz hasonlóan számos egyéb feladatot is elláttak.

E közel sem kedvező miliőben indult Szabó István pályája is, aki 1898. július 2-án született Debrecenben, édesapja a nagy múltú debreceni szappanosmesterséget űzte.³ Iskoláit szülővárosában végezte, majd az olasz fronton teljesített katonai szolgálatot. Egyetemistaként már a debreceni állampéntzárnál vállalt állást. Ezután a Csobán Endre⁴

¹ Ld. pl. Schneider, 1980: 197–198. Kifejezetten a debreceni városi levéltárban a levéltáros feladatai: a román megszállás alatt személyazonossági igazolványok kiosztása, az általuk okozott károk összeírása, nemzetgyűlési választási névjegyzék összeállítása, a proletárdiktatúrára vonatkozó adatgyűjtés, a proletárdiktatúra által okozott károk összeírása, népszámlálási munkák, mezőgazdasági bizottsági tagság, valamint a városi statisztikai hivatal vezetése. Gazdag, 1985: 38.

² DSZR, 1923: XVII.

³ MNL HBVL XXXIII. 1. a. 303. k. 1234/1898.

⁴ Csobán Endre országos levéltári kezelői és fogalmazói vizsgával is rendelkezett, 1918 óta állt a városi levéltár élén. Dr. Géresi Kálmán nyugalmazott tankerületi igazgatót 1920-ban tiszteletbeli főlevéltárosnak nevezték ki. Csobán komoly mecénása volt a tudományos, művészeti pályát kezdő fiataloknak, közülük tartozott pl. Tóth Endre költő és Mata János grafikus. Kovács, 2015: 7., 26.; Gazdag, 1985: 15.

által vezetett debreceni városi levéltár alkalmazta 1920. július 24-től ideiglenes napi-díjas írnokként. Az Országos Levéltárban 1921-ben törvényhatósági levéltárosi, segédlevéltárosi állás viselésére képesítő levéltári kezelői vizsgát tett,⁵ „szóval komolyan igyekezett magát a levéltári munkára minél alkalmasabbá tenni” – írta róla Csobán.⁶

Annak ellenére, hogy Szabó sikeresen bekapcsolódott a levéltári munkába, tudományos kutatásokat is végzett, helytörténeti publikációi jelentek meg, Debrecenben ekkor mégsem volt lehetőség állandósítására, ezért 1922-ben pályázatot nyújtott be a Fejér vármegyei levéltár főlevéltárosi állására – sikertelenül.⁷ Mindezek ellenére Szabó is várakozással tekintett a jövőbe, készült a levéltári fogalmazói vizsgára és bizakodva folytatta kutatásait.

Debreceni levéltári álmai 1924-ben foszlottak szét, amikor a földmegváltás kapcsán a földbirtokrendező bizottság jegyzőjének rendelték ki, amely akár hónapokig is távol tarthatta volna hivatalától. Keserűen fogalmazta meg, hogy „jóllehet levéltárnoki vizsgával s egyetemi vizsgával rendelkezem, négy évi városi szolgálat után minimális képzettséggel rendelkező emberekkel teljesítendő munkához osztattam be”. Ráadásul a városi szervezési szabályrendelet⁸ megszüntette a segédlevéltárosi állást is, ami a szakdíjnok továbbbi szakmai előmenetelét végleg meggátolta, ezért állásáról lemondott (a levelet fontosságára tekintettel az 1. számú mellékletben közöljük).⁹ Csobán Endre pártoló hangú levélben jelentette (ld. a 2. számú mellékletben) Magoss György polgármesternek Szabó szándékát, aki határozatában elfogadva a lemondást, 1924. április 15-i dátummal a szakdíjnokot állásából felmentette.¹⁰

Ezután még három évig helyi lapok (Debrecen, Debreceni Újság) írásában, szerkesztésében vett részt. Kapcsolata Csobán Endrével nem szakadt meg, töredékes levelezésük alapján Szabó aktuális szakmai kérdésekben rendszeresen tájékoztatta egykori vezetőjét.¹¹

Szabó István 1928-ban az Országos Levéltár munkatársa lett, ahol fokozatosan lépett előre a ranglétrán: 1929-ben Fekete Nagy Antallal együtt segédtitkárból országos levéltári tisztté, a következő évben országos allelevéltárnokká, 1938-ban országos levéltárnokká nevezték ki.¹² Szülővárosában szerzett újságírói tapasztalatainak hasznát vette, amikor Pleidell Ambrus halála után¹³ a Levéltári Közlemények szerkesztője lett 1943-ig. A mondott esztendőben a debreceni egyetemre nyert tanári kinevezést.¹⁴ Tanári éveit követően nyugdíjba vonulása után életét a tudományos munkának szentelte, összegezte

⁵ Az erről szóló jelentés: MNL HBVL IV. 1406. a. 5617/1921.

⁶ MNL HBVL IV. 1406. a. 2978/1924.

⁷ Mutatókönyvi bejegyzés. MNL HBVL 1406. a. 242. k.

⁸ DSZR, 1923. XVII.

⁹ MNL HBVL IV. 1406. a. 2978/1924.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL HBVL XV. 44. c. 2. d.

¹² Jelentés, 1929: 149., Jelentés, 1930: 148., Kossányi, 1939: 355.

¹³ Az 1935. évi Levéltári Közlemények címlapja és annak belső oldala szerint.

¹⁴ Szerkesztőváltás, 1942–45. 424.

eddig eredményeit. Dr. Szabó István 1969. február 19-én Budapesten hunyt el. Országos levéltári munkásságát Sinkovics István nekrológjában méltatta,¹⁵ történetírói, egyetemi tanári tevékenységéről, munkásságáról tanítványai méltóképp megemlékeztek.¹⁶

1. melléklet

Szabó István lemond debreceni ideiglenes levéltári szakdíjnoki állásáról

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel kérem, méltóztassék tudomásul venni, hogy Debrecen sz. kir. város törvényhatóságánál viselt ideiglenes minőségű levéltári szakdíjnoki állásomból e hó 15-ével eltávoztam.

Közel négy év óta dolgozom a város levéltárában s ez idő alatt jó ismerősöm lett a levéltár nagy történeti értékű anyaga, a hivatalos munkaidőn túl is buzgalommal foglalkoztam vele s ennek eredményeképpen több, a város múltjáról szóló dolgozatom látott napvilágot, nemrégiben is az egyik helybeli könyvkiadóvállalat a város története egyik korszakának monográfikus megírására kért fel. Az, hogy négy év óta előléptetésben nem részesültem s erre nézve a jövőben sem adatott kilátás, nem térített el munkakedvemtől. A mellőzéssel szemben további munkára sarkalt az a meggondolás, hogy azon a téren dolgozhatom, mely munkakedvem kifejtésére speciális képzésemnek és magasabb képzettségemnek megfelelően nyit lehetőséget.

E lehetőséget azonban újabban mindinkább veszélyeztetve kell látnom. Eltekintve attól, hogy ez évre a földbirtok megváltási eljárás lefolytatására alakított bizottság jegyzői tisztségét is viselem, ami a rövidesen meginduló házhely kiosztási-tárgyalásoknál hónapokig is távol tarthatott volna a levéltártól, most újabban a 6623/1924. folyójegyzőkönyvi számú határozattal a központi választmánynál foganatosítandó adminisztratív teendők ellátásához segédmunkaerőül rendeltettem ki. Jóllehet levéltárnoki vizsgával s egyetemi vizsgával rendelkezem, négy évi városi szolgálat után minimális képzettségrel rendelkező emberekkel teljesítendő munkához osztattam be.

S miután ezt a munkát fenti indokaimnál fogva ellátni nem akarom, tisztelettel lemondok állásomról.

Debrecen, 1924. április 14.

Tisztelettel,
Dr. Szabó István
vizsgázott levéltáros

¹⁵ Sinkovics, 1969: 191–192.

¹⁶ Ld. többek között: Für, 1976: 7–30.; Orosz, 1978: 50–56.; Orosz, 1999: 104–108., Rác, 1978: 56–59.; Rác, 1999: 96–103.; Kovács–Rác, 1998. A Bölcsészettudományi Karon betöltött szerepéről ld. Bárony, 2014: 190., 193–194., 212–213. stb. Munkásságáról ld. Bitskey Istvánné, 1982.

2. melléklet

Csobán Endre levele Debrecen város polgármesteréhez Szabó István lemondása ügyében

51/Lt 1924 sz.

Méltóságos Polgármester Úr!

Dr. Szabó István levéltári ideiglenes minőségű szakdíjnok lemondó levelét, melyben bejelenti, hogy állásából f. hó 15.-én távozik, csatoltan tisztelettel beterjesztem.

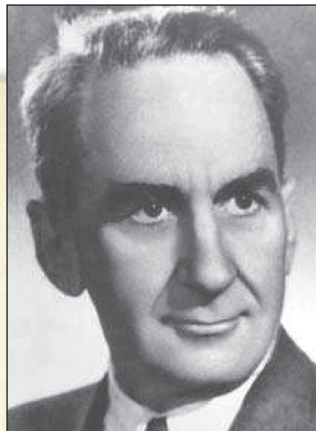
A magam részéről sajnálattal látom dr. Szabó István távozását, mert a levéltárkezelésbe már teljesen betanult s a rendezésben is segítségemre volt. Dolgozatai közül az, amely Debrecen városnak a szabadságharc alatti hírlapirodalmáról szól, komoly forrástanulmányokra támaszkodik. Azon kívül a levéltári kezelői vizsgát is letette 1921-ben, amint ezt annak idején jelentettem s most készült a levéltári fogalmazói vizsgára. Szóval komolyan igyekezett magát a levéltári munkára minél alkalmasabbá tenni.

Ily körülmények között, bár a földbirtokrendezői bírósághoz és a központi választmányi munkálatokhoz való kirendelése engem magamat is súlyos helyzetbe hozott, mégis tudva, hogy a létszámcsökkentés miatt a város is kényszerhelyzetben van, igyekeztem őt elhatározásának megmásítására bírni. Azonban törekvésem sikertelen maradt, főképp azért, mert nem bíztathattam képzettségének megfelelő előmenetellel. A segédlevéltárnoki állást ugyanis megszüntette az új szervezeti szabályrendelet s dr. Szabó István másnemű kineveztetése elé is akadályok gördültek.

A lemondás folytán tisztelettel kérem, hogy dr. Szabó István helyébe oly egyént méltóztassék a történelmi levéltárba kirendelni, aki bizonyos mértékben a latin nyelvet is ismeri, illetve legalább gimnáziumi érettségivel rendelkezik. Amennyiben pedig lehetséges volna, kérném Kecskés Sándor jelenleg a városi adóhivatalnál működőapidíjas kirendelését, aki a levéltárban már szolgálatot teljesített s a szerződéses, leltárak és anyakönyvek kezelésébe be van vezetve.

Debrecen, 1924. április 14.

Csobán Endre
főlevéltárnok

Szabó István
1898–1969

Méltóságos
Polgármester U.!

Tisztelettel kérem, méltótlaságok elmondásául
venni, hogy Debrecen sz. Kir. város közigazgatásában viselt
ideiglenes minőségű levéltári szakbiznisi állásomból e hó
15-ével eltávoztam.

Többel ügy és óla dolgozom a város levéltárában
s ez idő alatt jó ismerősöm lett a levéltár nagy körökben: értékes anyagja,
a hivatalos munkáiban kulcs szereppel fejelek ki magam vele, s ennek
eredményeképpen költ, a város munkáiban szűkebb körökben láttam meg az új
nemzedéket is, az egyik helybeli könyvtárvezetővel a város körében egyik
kötészetek munkáját megismerésére kért fel, az, hogy meg is írtam
előzetesen a városi levéltárban s erre nézve a jövőben sem adok le
nem költöttem el munkakörülményekről. A méltóságos szemlésem tovább
munkáiban szaktudás, hogy azon a körben dolgozok,
mely munkakörülmények kifejezően speciális képzésnek és magasabb képzet-
tségnek megfelelően nyújt lehetőséget.

É lehetőséget azonban inkább vesztés-
tése kell látnom. Előzetesen attól, hogy ez a városi földművelésügyi
feladatok elvégzésére alakított bizottság jegyzői bizottság is vi-
selt, ami a rövidesen meginduló ház helyi közművelődési tanácsoknál
hónapokig is látnom kellett volna a levéltárban, most azonban
a 6. sz. / 1924. j. sz. tan. határozattal a központi választmány által
fogalmazott adminisztratív leendő elöljáróság segédmunka-
erőit rendelgettem ki, jelleget levéltárnoki vizsgálat s egyenkénti
képzéssel rendelkező, meg is írtam a városi polgármesternek a minimális kép-
zettséggel rendelkező emberekkel teljesítendő munkáikat vonatkozóan.
S minthogy ezt a munkát fenti indoklással meg
előtérbe hoztam, tisztelettel lemondok állásomról.

Debrecen, 1924. ápr. 14.

Tisztelettel
Dr. Szabó István
visszaírt levéltárnak

51/24 1924 sz.

Méltóságos Polgármester Úr!

Dr. Szabó István levéltári ideiglenes minőségű szakdj-
nosk lemondó levelét, melyben bejelenti, hogy állását f. hó 15-én
távozik, csatoltan hirtellettel bejleszttem.

A magam részéről sajnálattal látom dr. Szabó István
távozását, mert a levéltárkezelésbe már teljesen beletanult s
a rendszerben is segítségemre volt. Dolgozati közül az, amly
Debrecen városnál a szabadságharc alatti hitlapirodalmáról
szól, komoly forrástanulmányokra támaszkodik. Anélkül a le-
véltári kezelői vizsgát is letette 1921-ben, amint ezt ama ár-
dejen jelentettem s most készült a levéltári fogalmazási
vizsgára. Szóval komolyan ígértem magam a levéltári
működésre mivel alkalmasabbá lenni.

Égy körülményer között, bár a földművelésügyi bíró-
sághoz és a körzeti választmányi munkálathoz való köze-
delése engem magamat is helyes helyre hozott, mégis
tudom, hogy a létszámváltozások miatt a városi községi-
hivatalban van, ígértem át elhatározásommal megma-
nítására bízni. Munkám főképpen sikertelen maradt, fő-
képp azért, mert nem bírtam a képzettségem megfelelő
előmenettel. A segédlevéltárnoki állást ugyanis megszüntette
az új szervezeti szabályrendelet s dr. Szabó István ma-
nemű kivételére elő is akadályt gördített.

A lemondás fölött hirtellettel kérem, hogy dr. Szabó
István helyébe új egént méltóval a köztársasági levél-
tárba kirendelni, aki bizonyos mértékben a lakni nyel-
vet is ismeri, illetve legalább gimnáziumi osztályigiel ren-
delkerül. Munkájában pedig lehetőleges volna, kérem.
Kecskés László, jelenleg a városi adóhivatalnál működő
napidíjas kirendelését, aki a levéltárban már szolgál-
tolt bejlesztett s a szervezési, leltári és anyagügy-
vel kezelésébe be van vezetve.

Debrecen 1924 ápr. 14-én
1 db melléklet.

Csobán Endre
főlevéltárnok

Források és szakirodalom

MNL HBVL = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

IV. 1406. a. = Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai.

IV. 1406. b. = Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok

XV. 44. c. = Csobán Endre iratgyűjteménye. Levéltártudományi, levéltári feljegyzések

- XXXIII. 1. a. = A Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárban őrzött állami anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye. Születési anyakönyvek.
 DSZR, 1923 = Debrecen sz. kir. város törvényhatóságának szervezeti szabályrendelete. Debrecen, 1923. XVII. rész. A levéltár.
- Bársony, 2014 = Bársony István: A Bölcsészettudományi Kar története 1949–1999 között. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története I. Szerk.: Papp Klára. Debrecen, 2014. 189–392.
- Bitskey Istvánné, 1982 = Szabó István 1898–1968. Szerk.: Bitskey Istvánné. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága I.) Debrecen, 1982.
- Für, 1976 = Für Lajos: Szabó István. Szabó István: Jobbágyok-parasztok. Értekezések a magyar parasztság történetéből. Bp., 1976. 7–30.
- Gazdag, 1985 = A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár története. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 21.) Debrecen, 1985.
- Jelentés, 1929 = Jelentés az Országos Levéltár 1929. működéséről. Levéltári Közlemények, 1930. 148–149.
- Jelentés, 1930 = Jelentések az Országos Levéltár 1930. évi működéséről. Levéltári Közlemények, 1931. 148–149.
- Kossányi, 1939 = Kossányi Béla: Az Országos Levéltár 1938-ban. Levéltári Közlemények, 1939. 350–356.
- Kovács–Rácz, 1998 = Szabó István Emlékkönyv. Kovács Ágnes közreműködésével szerkesztette Rácz István. Debrecen, 1998.
- Kovács, 2015 = Kovács Ilona: „Debrecen város levéltárának gondviselőjévé választatván.” Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXIV. Szerk.: Szendiné Orvos Erzsébet. Debrecen, 2015. 7–31.
- Orosz, 1978 = Orosz István: A történetíró Szabó István munkássága. Alföld, 1978. 7. sz. 50–56.
- Orosz, 1999 = Orosz István: Szabó István és Debrecen. Debreceni Szemle, 1999. 1. sz. 104–108.
- Rácz, 1978 = Rácz István: Szabó István tanári munkája. Alföld, 1978. 7. sz. 56–59.
- Rácz, 1999 = Rácz István: Szabó István emlékezete. = Debreceni Szemle, 1999. 1. sz. 96–103.
- Schneider, 1980 = Schneider Miklós: Néhány adalék Fejér megyei levéltár történetéhez. Levéltári Szemle, 1980. 1–2. sz. 197–198.
- Sinkovics, 1969 = Sinkovics István: Szabó István (1898–1969). Levéltári Közlemények, 1969. 1. sz. 191–192.
- Szerkesztőváltozás, 1942–45 = Szerkesztőváltozás [Szerző nélküli szerkesztőségi közlemény a háború miatt összevont évfolyamok utolsó lapján.]. Levéltári Közlemények, 1942–45. 424.

Wencz Balázs

A magyar párt- és kormányküldöttség kelet-berlini útja 1966 júniusában

A mindenkori magyar külkapcsolatok tanulmányozásához nélkülözhetetlen a hungarika anyagok kutatása, amelyek feltártsága, vagy legalábbis az azok meglétéről és adattartalmáról való tájékozottság létfontosságú a magyar levéltárosok és a téma kutatói számára. Jelen tanulmány célja, hogy e források kiaknázásával áttekintést nyújtson a magyar párt- és kormányküldöttség 1966. júniusi kelet-berlini útjáról. A magyar és német levéltári anyag egymást kiegészítő volta jól megmutatkozott a téma feltárásakor, ami egyúttal tanulsággul szolgál a korszak hasonló tárgyköreit kutatók számára is.

A Bundesarchiv (Berlin-Lichterfelde) és a Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (Berlin) őrizetében lévő, a két állampárt kapcsolatára vonatkozó források nemcsak a legfelsőbb szintű találkozókat tartalmazzák, hanem többek között a gazdasági-, kulturális és a tudományos együttműködésre vonatkozó dokumentumokat is. A Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) keletkezett pártiratok rendezési elve a magyar gyakorlattal szinte teljes mértékben megegyezett, így a hazai struktúrát ismerő kutatóknak nem okozhat nehézséget ezekben a fondokban a tájékozódás. A Deutsche Demokratische Republik mit sowjetischer Besatzungszone, illetve a Deutsche Demokratische Republik iratanyagához is online elérhető kutatási segédlet tartozik, amelyen keresztül történik az iratok előjegyzése és kikérése is. A főtítkári találkozók kapcsán keletkezett dokumentumok között sok tükröződő irattal is találkozhatunk, hiszen mind a német, mind a magyar fél irategyütteseiben megtalálhatók az előkészítés iratai, a programok, a közlemények, nyilatkozatok stb.

A vizsgált találkozón Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) első titkára és Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) vezetője között először került sor hivatalos egyeztetésre azóta, hogy 1964 májusában a keletnémet pártküldöttség egy hétig Magyarországon tartózkodott.

Az ötnapos találkozó során a pártvezetők szót ejtettek országaik belső helyzetéről, a nemzetközi politikai helyzet aktualitásairól, majd ezt követően egyeztettek a két ország közötti (gazdasági, tudományos és kulturális) együttműködésről és annak továbbfejlesztési lehetőségeiről is.

A találkozó előkészületei

Az MSZMP Politikai Bizottságának (PB) 1965. december 21-én hozott határozata¹ szerint az 1966-os év során az NSZEP meghívásának eleget téve mindenképpen sort kellett keríteni a magyar párt- és kormányküldöttség látogatására az NDK-ba.² Az MSZMP PB 1966. április 26-i ülésének jegyzőkönyvében ezzel kapcsolatban arról olvashatunk, hogy az NSZEP főtitkára, Walter Ulbricht³ „elvtárs diplomáciai úton közölte, hogy a Német Demokratikus Köztársaságnak a látogatásra a legalkalmasabb idő június első fele lenne”.⁴ Az MSZMP Központi Bizottság (KB) Külügyi Osztálya apparátusának a javaslata az volt, hogy a párt- és kormányküldöttség utazására június 10-e és június 15-e között kerüljön sor.⁵ A magyar pártvezetés ezt elfogadta, válaszuk pedig a magyar nagykövet útján viszonylag hamar el is jutott az NSZEP illetékeseihez. Oskar Fischer 1966. április 29-én kelt levelében tájékoztatta a magyar párt- és kormánydelegáció várható érkezésének és távozásának időpontjáról Rudolf Rostot, az NDK Minisztertanácsának hivatalvezetőjét.⁶

Az MSZMP PB 1966. május 10-én megtartott ülése 7. napirendi pontjában tárgyalták meg az MSZMP KB Külügyi Osztályának 1966. május 5-én kelt „szigorúan titkos” minősítésű javaslatát, amely szerint a Kádár János⁷ vezette küldöttséghez Kállai Gyula, az MSZMP PB tagja, a Minisztertanács elnöke, Nyers Rezső, az MSZMP PB póttagja, a KB titkára, Péter János külügyminiszter és Kárpáti József, a Magyar Népköztársaság berlini nagykövete tartozik.⁸ A szakértői gárdát Darvasi István, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, Hetényi István, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, dr. Gergely Miklós követ, a Külügyminisztérium Protokoll Osztályának vezetője és Forgács Egon, a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumának főosztályvezetője, a delegáció titkára alkotta. Rajtuk kívül a kísérethez csatlakozott még többek között Sebestyén Ferenc vezérőrnagy, Paunoch József százados és Bíró Gerd, a külügyminisztérium sajtóosztályának helyettes vezetője, első tolmács is. A keletnémet küldöttséget Walter Ulbricht, az NSZEP főtitkára vezette, a programokon és a tárgyalásokon részt vett Willi Stoph, a Minisztertanács elnöke, Erich Honecker, a Nemzetvédelmi Tanács titkára, Günter Mittag, az NSZEP KB titkára, Wolfgang Rauchfuß, a Minisztertanács elnökhelyettese, Otto Winzer külügyminiszter, Oskar Fischer külügyminiszter-helyettes és Hermann Grosse, a Német–Magyar Gazdaság Bizottság német

¹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 383. ő. e. 7.

² MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 393. ő. e. 132.

³ Walter Ulbricht (1893. június 30. – 1973. augusztus 1.) az NSZEP főtitkára, az államtanács elnöke. Első titkári tisztségét 1953 júliusától 1971 májusáig töltötte be. Müller-Enbergs et al., 2010: 1345–1346.

⁴ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 393. ő. e. 132.

⁵ Uo.

⁶ SAPMO-BArch DC 20/23585. 16.

⁷ Kádár János politikai pályafutását és életrajzát lásd: <https://www.neb.hu/asset/phpuoKyAw.pdf> (A megtekintés ideje: 2023. május 8.)

⁸ MNL OL M-KS 288. 5. cs. 395. ő. e.173.

szekciójának a vezetője, a külügy szakértőjeként pedig Rudi Helmer nagykövet, Erhard Dechnik és Erich Hüttner.⁹

A magyar pártvezetés az MSZMP PB 1966. május 23-i ülésén foglalkozott alaposabban a június elején esedékes, az NDK-ba teendő úttal. Ekkor került sor annak a külügyminisztériumi előterjesztésnek az ismertetésére is, amelyben arról írtak, hogy az NDK és Magyarország közötti együttműködés kiváló, s mindez szerintük nemcsak a két állampártra, az ifúsági és a különböző társadalmi szervezetekre, hanem a két szocialista ország gazdasági, kulturális és tudományos együttműködésére is igaz.¹⁰ Ez utóbbi elsősorban annak volt köszönhető, hogy Walter Ulbricht és Kádár János 1964. május 6–12. között folytatott budapesti tárgyalásainak fő témája a két ország közötti gazdasági és tudományos-műszaki együttműködés szorosabbá tétele volt, ami elsősorban az ipart és a mezőgazdaságot érintette. Az akkor született megállapodások értelmében a közeljövőben nemcsak az árucserre-forgalom mértékét kellett jelentősen növelni, hanem a gépgyártásban és az elektronikai iparban életbe léptetett szakosítással valamennyire meg kellett akadályozni a párhuzamos termelést is.¹¹ 1964 májusát követően a gazdasági kapcsolatok valóban intenzívebbé váltak, a pártiratok tanúsága szerint – akceptálva az akkor meghozott döntéseket – számos szakosítási együttműködésre került sor a gépiparban, az elektrotechnikában, a vegyiparban és a könnyűiparban is. Ami a kulturális és a tudományos együttműködést illeti, hazánk második legfontosabb partnerévé – az első helyen természetesen továbbra is a Szovjetunió állt – az NDK lépett elő. Ennek megfelelően a társintézmények között létrejött kutatási tervektől – tekintettel az NDK magasabb fejlettségi színvonalára – jelentős intellektuális és anyagi hasznot is várt a magyar fél. A lehetőségeket figyelembe véve ekkor még viszonylag kiaknázatlan területnek számított a két ország közötti turistaforgalom, amit jól illusztrál az, hogy 1965-ben mindössze 59 617 magyar állampolgár utazott az NDK-ba, míg Magyarországra 97 555 keletnémet állampolgár érkezett.¹²

A külügyminisztériumi javaslat szerint a két pártvezető júniusi tárgyalása során Kádárnak Magyarország belpolitikai helyzetéről, a magyar és keletnémet kapcsolatok ismertetéséről, a nemzetközi politikai élet aktualitásairól és a szocialista országok együttműködéséről kellett tájékoztatást adnia az NSZEP vezetőjének. Úgy tűnik, Kádárék az esetleges kényelmetlen kérdésekre is készültek, amelyek elsősorban az árucserre-forgalmat érinthették.¹³ A források szerint ugyanis e területen „két probléma van: egyrészt nem tudjuk szállítani az 1966–70. évi tervegyeztetőben vállalt évi 25 ezer tonna timföldet, másrészt nem tudjuk kielégíteni a német elvtársak teljes lucernavetőmag igényét. Ha e kérdéseket a tárgyalásokon német részről felvetik, korlátozott belső lehetőségeinkre, a másirányú kötelezettségeinkre hivatkozva adjunk megbízást, hogy a szakembe-

⁹ SAPMO-BArch DY 30/67729. 55–56.

¹⁰ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 396. ő. e. 57.

¹¹ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 64. ő. e. 67–68.

¹² MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 396. ő. e. 57–58.

¹³ Uo. 59.

rek ismételten vizsgálják meg a kérdéseket.”¹⁴ A műszaki-tudományos együttműködéssel kapcsolatban pedig azt javasolták, hogy a jövőben a minisztériumok, intézmények és a vállalatok elsősorban a szerződésben rögzített együttműködések részesítsék majd előnyben. Az előzetes tervek alapján a magyar pártvezetés a tárgyalások során kívánta bejelenteni azt is, hogy a „Budapesten létesítendő német kulturális központhoz hasonlóan mi létre kívánjuk hozni Berlinben is a Collegium Hungaricumot. Az intézmény, a magyar kultúra népszerűsítése mellett elsősorban a német nyelven tanuló értelmiségiek továbbképzésével foglalkozna.”¹⁵

Az NSZEP Politikai Bizottságának határozata szerint a program, amelyben a korábbiaktól eltérően immár a június 13. és június 17. közötti időintervallum szerepelt, nemcsak a két pártvezető közötti viszonylag rövid megbeszéléseket – a tervezet szerint ugyanis mindössze két alkalommal terveztek hivatalos egyeztetéseket –, hanem fogadásokat, gyárlátogatást, nagygyűléseket, termelőszövetkezeti látogatást, illetve egy egész napos rostocki programot is tartalmazott. Az előzetes megállapodásoknak megfelelően a magyar delegáció érkezésére június 13-án délelőtt 10 órakor, hazautazására pedig június 17-én délután 4 órakor került sor, de létezett egy második programterv is, amely június 18-i hazautazással számolt.¹⁶ A sajtóközleményekre vonatkozó tervezet szerint a magyar küldöttség megérkezésének napján a Neues Deutschland címlapon közölte Kádár János és Kállai Gyula fényképét, továbbá német, illetve magyar nyelvű üdvözlő szövegeket. Az NSZEP apparátusa fontosnak tartotta, hogy a magyar delegáció érkezését és annak távozását a televízió és a rádió is élőben közvetítse, az NDK lakosságát pedig megfelelően tájékoztassák a találkozó eseményeiről, amiről számos keletnémet sajtóorgánumnak kellett gondoskodnia (ADN, Zentralbild, Berliner Zeitung, Neue Zeit, Der Morgen stb.).¹⁷

A párt- és kormányküldöttség magyarországi búcsúztatására tett, 1966. június 6-án kelt külügyminisztériumi javaslat szerint a delegáció június 13-án hétfőn 8 óra 20 perckor indult különrepülőgéppel az NDK fővárosába. A repülőtéren többek között az MSZMP PB tagjainak és póttagjainak, a KB titkárainak, a kormány tagjainak, az Elnöki Tanács helyettes elnökének és titkárnak, illetve az Országgyűlés elnökének a megjelenésére is számítottak.¹⁸ A tervezet szerint a búcsúztatók 7 óra 50 perckor gyülekeztek a Ferihegyi repülőtér kormányvárótermében. A küldöttség tagjai 7 óra 55 perckor, Kádár János és Kállai Gyula 8 órakor érkezett. Kádár Jánost és a delegáció tagjait a PB tagjai, póttagjai és a KB titkárai a kormányváróteremben fogadták. A repülőtér épületét a magyar zászló mellett az NDK lobogójával, illetve vörös zászlókkal díszítették. A megfelelő kommunikáció érdekében az elutazásnál jelen kellett lennie a magyar rádió, a televízió és a filmhíradó képviselőinek, emellett kommuniké megjelentetését is előírták.¹⁹ A június 14-én

¹⁴ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 396. ő. e. 57–58.

¹⁵ Uo.

¹⁶ SAPMO-BArch DC 20/23584. 33–35.

¹⁷ SAPMO-BArch DY 30/JIV2/2/1058. 63.

¹⁸ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 397. ő. e. 149.

¹⁹ Uo.

megjelent pártsajtó beszámolt az elutazásról, amely szerint a „küldöttség búcsúztatására a Ferihegyi repülőtéren megjelent Apró Antal, Biszku Béla, Fock Jenő, Gáspár Sándor, Komócsin Zoltán, Nemes Dezső, Somogyi Miklós, Szirmai István, az MSZMP Politikai Bizottságának tagjai, Brutyó János és Czinege Lajos, a Politikai Bizottság póttagjai, dr. Korom Mihály és Szurdi István, a Központi Bizottság titkárai, Vass Istvánné, az országgyűlés elnöke, Kiss Károly, az Elnöki Tanács titkára és a kormány tagjai. Jelen volt a búcsúztatásnál Herbert Barth, a Német Demokratikus Köztársaság budapesti nagykövetségének ideiglenes ügyvivője.”²⁰

A párt- és kormányküldöttség Kelet-Berlinben

A június 14-i Népszabadságban megjelent tudósítás szerint a magyar küldöttség IL-18-as különrepülőgépe 10 óra 30 perckor érkezett meg a Berlin-Schönefeld-i reptérre. A két pártvezető üdvözlő beszédének elhangzását követően „a szárazföldi csapatok, a légi-erő és a haditengerészet kivonult alakulatai díszmenetben léptek el a szónoki emelvény előtt, s ezzel véget ért a repülőtéri ünnepség. [...] A repülőtérről a niederschönhauseni kastélyig, küldöttségünk szálláshelyéig mintegy 25 kilométer az út. A berliniek végig barátságos integetéssel köszöntötték az államférfiakat, az utcákat zászlók, magyar és német nyelvű transzparenszek díszítik, és mindenütt láthatók a látogatás alkalmából kiragasztott plakátok Kádár és Ulbricht elvtárs portréjával, a két szocialista testvérállam baráti kapcsolatait méltató felirattal.”²¹ A kora délutáni órákban a magyar küldöttség megkoszorúzta többek között a Berlin-Treptowban található szovjet katonai emlékművet, illetve leróta kegyeletét a Szocialisták Emlékművénel is. Ezután rövid látogatást tettek az NSZEP KB székházában, ahol Walter Ulbricht és Willi Stoph fogadta a delegáció tagjait. A hivatalos tárgyalásokra a délutáni órákban került sor a Kádár János és Walter Ulbricht vezette tárgyalópartnerek között az NSZEP KB épületében. A megbeszélés középpontjában a két ország és állampárt között meglévő kapcsolat elemzése és annak továbbfejlesztése, a nemzetközi politikai életnek az aktualitásai, mindenekelőtt az európai biztonság állt. Ugyanaznap este Walter Ulbricht és felesége, Lotte Ulbricht fogadást adott a magyar vendégek tiszteletére a KB székházában.²² A források szerint másnap reggel a terveknek megfelelően indult el a magyar párt- és kormányküldöttség Magdeburgba, ahol sort kerítettek az Ernst Thälmann Nehézipari Művek meglátogatására.²³ Útközben megálltak a görzigi Marx Károly Termelőszövetkezetenél is, amelynek gazdálkodásáról Fritz Voith tsz-elnök adott tájékoztatást a magyar pártvezetőknek, majd ezt követően „a vendégek megtekintették a gazdaságot: speciális munkagépeket, repülőgéppel végzett növényvédelmi munkát és D-4K típusú magyar traktorokat mutattak be vendégeiknek a szövetkezet vezetői”²⁴ Görzigtől kora délután indultak Magdeburgba, ahol

²⁰ Népszabadság, 1966. június 14.

²¹ Uo.

²² PAAA M1 C260-72. 3.

²³ SAPMO-BArch DC 20/23585. 8.

²⁴ Népszabadság, 1966. június 15.

a Thälmann művekben nagygyűlésre is sor került. Az összegyűlt dolgozók előtt Willi Stoph és Kállai Gyula tartott beszédet, amelyben főleg a két ország és a két állampárt közötti együttműködés szükségességét hangsúlyozták.²⁵ A programot az üzemzetőséggel történt megbeszélés és az üzem II-es csarnokának a megtekintése zárta. Magdeburgból 22 óra 30 perckor különvonattal Rostock-Warnemündébe utazott tovább a párt- és kormányküldöttség, ahová másnap reggel, június 15-én 9 órakor érkeztek meg. A delegáció érkezésekor a pályaudvar előtt nagygyűlésre, majd még a délelőtti folyamán tengerészeti hadgyakorlat megtekintésére és egy tengerészeti csapategységnél tett látogatásra is sort kerítettek. Az ebédet és az Ostseeland nevű jachttal tett hajóutat követően városnézéssel zárták a pártvezetők a szerdai napot.²⁶ A sajtó beszámolója szerint a „forró nyári napfényben fürdő város ezután még forróbb hangulatú üdvözlésben részesítette Kádár és Kállai elvtársat és a küldöttség többi tagját. Megszámlálhatatlanul sokan váraoztak a hosszú útvonal mentén, utcán, ablakokban és erkélyeken, hogy hangos hurrával, nemzetiszínű kendők lobogtatásával, vagy éppen magyar nyelvű üdvözlő feliratokkal fejezzék ki őszinte barátságukat a magyar népet képviselő vendégek iránt. Este a rostock-marienehe-i halkombinát kultúrházába látogattak a delegáció tagjai, ahol hagyományos halászsünnepségen vettek részt.”²⁷ Június 16-án a Rostock-Warnemünde-i pályaudvarról különvonattal indultak vissza Kelet-Berlinbe. A délutáni órákban a delegáció ellátogattott a Brandenburgi kapunál lévő államhatárhoz, majd ezt követően a Magyar Nagykövetség új épületét is megtekintették.²⁸ A csütörtöki nap „kiemelkedő eseménye volt a délutáni órákban a berlini Friedrichstadt-Palastban megtartott nagygyűlés, amelyen Walter Ulbricht és Kádár János elvtárs mondott beszédet. A több ezer embert befogadó Friedrichstadt-Palast a harmincfokos hőség ellenére is zsúfolásig megtelt, s a berliniek a nagygyűlés megkezdése előtt, csakúgy, mint a beszédek elhangzása után, hosszan tartó tapssal köszöntötték és forró üdvözlésben részesítették Kádár János és Kállai Gyula elvtársat, küldöttségünk többi tagját, Walter Ulbricht és Willi Stoph elvtársat.”²⁹ Este pedig a már-már szokásosnak mondható fogadásra került sor, amelyet ez esetben a Magyar Népköztársaság NDK-beli Rendkívüli és Meghatalmazott Nagykövete és felesége adott a magyar küldöttség tiszteletére a Minisztériumok Házának dísztermében. Június 17-én délelőtti folytatták a tárgyalásokat – az ötnapos program során valóban mindössze két alkalommal került sor a pártvezetők közötti eszmecsere – , majd a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság párt- és kormányküldöttségei közös nyilatkozatot írtak alá az Államtanács székhelyén. Az ebédet a Berlin-Schönefeld-i repülőtérré történő indulás követte. A párt- és kormányküldöttség érkezését 16 óra 30 percre várták, s itt a két ország himnuszának eljátszását követően került sor a búcsúztatásra, amely során nemcsak Walter Ulbricht, hanem Kádár János is beszédet mondott.³⁰

²⁵ PAAA M1 C260-72. 4.

²⁶ SAPMO-BArch DY 30/67729. 94.

²⁷ Népszabadság, 1966. június 16.

²⁸ SAPMO-BArch DY 30/67729. 96.

²⁹ Népszabadság, 1966. június 17.

³⁰ SAPMO-BArch DY 30/67729. 97–99.

A találkozó eredményei, kitekintés

Az MSZMP Politikai Bizottságának 1966. június 21-i ülésén Kádár János és Kállai Gyula beszámoltak az NDK-ban tett útjukról. Kádár szerint a két ország és a két állampárt közötti együttműködés megfelelően alakult, a megállapodások pedig lehetővé tették a gazdasági kapcsolatok további fejlődést. Ez utóbbi kapcsán megemlítette, hogy a kelet-németek gazdaságpolitikája jelentős mértékben eltér a magyartól, hiszen az NDK-ban e területen akkoriban főként az automatizálás és a racionalizálás volt a két fő jelszó.³¹ A két párt vezetése közötti tárgyalások kapcsán pedig kifejtette, hogy „sok idő nem maradt a tárgyalásokra, ez igaz. Ha a jövőben ezt a formát alkalmazzuk, akkor a program-egyeztetőknek gondolniuk kell arra is, hogy 10 napos programot 5 nap alatt nem lehet megcsinálni úgy, hogy még tárgyalásra is maradjon idő. A küldöttség tagjainak az volt a benyomása, hogy helyes volt ez az út és politikailag hasznos volt. De így nem lehet tárgyalni. Amit alá kell írni, azt még előtte le is kell írni. A második tárgyalás gyakorlatilag már nem sokat számít. Az első tárgyaláson a kölcsönös tájékoztatásig jutottunk el. Végeredményben az egész út nagyon hasznos volt.”³² A mezőgazdaságra rátérve Kádár kifejtette, hogy véleménye szerint az átlagtermés, a növénytermesztés és az állattenyésztés tekintetében a szocialista országok közül ekkor a keletnémetek álltak az első helyen.³³ A magyarhoz képest az NDK-beli gazdaságok szervezeti felépítésében jelentős különbségek voltak, amit a következőképpen vázolt fel: „Egy bizonyos vidéken levő három szövetkezet egy szövetkezetté alakult, ami nem olyan, mint nálunk, hanem egy-egy célra van hivatva, a három szövetkezet kooperál egymással, megmarad alapvető önállóságuk a szövetkezeten belül, olyan módon specializálják, hogy például a tenyészállatokat az egyik tsz.-ben állítják elő, valamelyikben csak a malacokkal foglalkoznak, a harmadik szarvasmarhával stb. De hizlalni mindhárom termelőszövetkezetben hizlalnak. Azután a gépparkot is közösen használják. Gépeik így két, sőt három műszakban is dolgoznak, nincs állásidő. Nem mondom azt, hogy mi is csináljuk, de ez racionális, ésszerű.”³⁴ Kállai Gyula szintén a racionalizálást és az automatizálást emelte ki. A június 17-i tárgyalásokra visszatekintve arról beszélt, hogy a keletnémetek olyan automatarendszert szeretnének kiépíteni és bevezetni a mezőgazdaságban, amelyen keresztül képesek lennének mindent a termőföldtől az elárusító helyekig szállítani.³⁵

A magyar párt- és koránküldöttség ötnapos útja során hosszú távú szerződésnek, együttműködési megállapodásnak az aláírására nem került sor, mindössze egy közös nyilatkozatot adott ki a két párt vezetése. A látogatás legfőbb célja a két állampárt közötti

³¹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 398. ő. e. 13–14.

³² Uo. 15.

³³ Uo. 16.

³⁴ Uo. 16.

³⁵ Uo. 17.

együttműködés fejlesztése, továbbá a távlati célok egyeztetése volt, amely elsősorban a gazdasági és a tudományos-technikai területeket érintette. A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Német Szocialista Egységpárt vezetői között kevesebb mint egy évvel később, 1967 májusában került sor ismét találkozóra, a Walter Ulbricht és Willi Stoph vezette párt- és kormányküldöttség ekkor érkezett Magyarországra. A látogatás elsődleges célja a magyar–NDK barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés aláírása volt, de a megbeszélések érintették a gazdasági együttműködést és a kulturális kapcsolatok fejlesztését is. Előbbi kapcsán a már korábban többször is említett termelési kooperáció és szakosítás, illetve a kereskedelmi forgalom növelése állt a megbeszélések középpontjában.³⁶ Említésre méltó az is, hogy a következő évben a két ország közötti utasforgalomban is pozitív elmozdulás következett be, 1967-ben ugyanis közel 172 000 fő volt az NDK-ból érkezők száma, míg Magyarországról 68 000-en utaztak az NDK-ba.³⁷

Források és szakirodalom

PAAA = Politisches Archiv des Auswärtigen Amts

M1 C260-72. = Zentralarchiv. Partei- und Regierungsdelegationsaustausch zwischen der DDR und Ungarn

SAPMO-BArch = Bundesarchiv, Stiftung Archiv Parteien und Massenorganisationen in der DDR

DY 30/J IV 2/2/1058. = Politbüro des ZK der SED

DC 20/23584. = Ministerrat der DDR. Besuch einer Partei- und Regierungsdelegation

DC 20/23585. = Ministerrat der DDR. Besuch einer Partei- und Regierungsdelegation

DY 30/67729. = Sozialistische Einheitspartei Deutschlands. Protokollarische Festlegungen, Besucherprogramme, Informationen

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

M-KS 288. f. 5. cs. = MSZMP Központi Szervei. Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) (1956–1989)

M-KS 288. f. 32. cs. = MSZMP Központi Szervei. Külügyi Osztály (Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya) (1957–1989)

Müller-Enbergs et al., 2010 = Müller-Enbergs, Helmut–Wielgoths, Jan – Hoffmann, Dieter–Herbst, Andreas – Kirschey-Feix, Ingrid: Werwarwer in der DDR? Ein Lexikon ostdeutscher Biographien. Berlin, Ch. Links Verlag, 2010.

³⁶ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 425. ő. e. 36, 40.

³⁷ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 53. ő. e.

Új levéltári szakmai területek figyelemmel kísérésére is vállalkozva a közelmúltban már foglalkoztunk a mesterséges intelligencia adta lehetőségekkel kézírásos forrásokkal kapcsolatban.* Az alábbi tudósítás abból a szempontból is fontos, hogy felhívja a figyelmet a fotó- és audiovizuális forrásokra vonatkozó alkalmazhatóságára. A közeljövőben több tanulmányt is szentelünk ennek a témának.

Készen állunk a mesterséges intelligenciára?

Beszámoló a Kép és Kutatás című nemzetközi konferenciáról

2022. november 16. és 19. között rendezték meg a spanyolországi Gironában a fotó- és audiovizuális levéltárosok szakmai konferenciáját. A fényképrestaurálástól a digitalizálási kérdéseken és a fotó mint műtárgy 3D modellezésén keresztül a mesterséges intelligencia gyűjteményi felhasználásáig számos terület kérdéseiről tanácskoztak a résztvevők.

A *Kép és Kutatás (Imatge i Recerca)* elnevezésű konferenciákat 1990-es indulása óta két-évente rendezik meg, a koronavírus-járvány miatti kényszerű szünet után erre 2022-ben nyílt újra lehetőség. A fő szervező a Gironai Városi Tanács intézményeként működő *Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI)* archív hang- és képdokumentumokat feldolgozó és kutatásukat biztosító központ, amelynek hivatalos gyűjtőterülete az önkormányzati dokumentumokon túl a településen élő magánszemélyekre, családi gyűjteményekre, cégek által keletkeztetett anyagokra is kiterjed. A katalán kisváros levéltári intézményének jelentősége azonban messze túlmutat a település középkori eredetű falain, immár tizenhetedik alkalommal rendezik meg az Antoni Varés (1909–1966) gironai születésű fotós, plakátművész és filmes emlékére elnevezett nemzetközi tanácskozást. Az eseményen fotográfiai és audiovizuális örökséggel dolgozó szakemberek vitatják meg ennek a speciális szakterületnek a gyakorlati, technikai, etikai kérdéseit, és mutatják be az újdonságokat. A konferencia kiemelt szempontja a nemzetköziség, így minden alkalommal különböző nemzetiségű szakemberek tartanak előadást. E törekvésében a központ a *Nemzetközi Levéltári Tanács (International Council of Archives – ICA)* és más szervezetek együttműködő támogatását is élvezzi.

A fotógyűjtemények kezelésében az utóbbi évtizedek technikai változásai során keves olyan jelentőségű esemény történt, mint a mesterséges intelligencia (Artificial Intelligence – AI) megjelenése és lehetséges alkalmazása. A nagy mennyiségű képi információ gyors feldolgozására is alkalmas technológia nemcsak felgyorsíthatja a rendszerezési munkát, de felhasználói szempontból is könnyebben elérhetővé teheti a vizuális gyűjte-

* Szerényi Ildikó: Az 1828. évi országos összeírás feldolgozása mesterséges intelligencia támogatásával és önkéntesek segítségével. *Levéltári Szemle* 2022. 2. sz. 73–86.

ményi tartalmakat. „AI is coming!” – említhetnénk parafrázálva az éppen Gironában is számos helyszínen forgatott népszerű Trónok harca sorozat mottóját, de valójában az AI már itt van, elég csak a Google Lens szolgáltatására vagy hazai platformon az ADT arc-felismerő képkeresőjére gondolnunk. Nem véletlen tehát, hogy a konferencia több előadása is ezzel a témával foglalkozott.

Vajon az Ön gyűjteménye készen áll a mesterséges intelligenciára? – tette föl a kérdést nyitó előadásában *Yalemislew Abgaz*, a *Dublin City University* képviselőjében. Az előadó két kísérleti projekten keresztül mutatta be, hogyan áll ma az AI képfeldolgozás egy-egy adott témára specializálva. A klasszikus, gyűjteményi fizikai leírás (physical description) helyett a tartalmi leírás (content description) kerül előtérbe a mesterséges intelligencia használatával, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a kulturális aspektusokat, amelyeket az ember, a gyűjteményért felelős szakember tud hozzáadni e munkához, és ezáltal kontrollálni a feldolgozási folyamatot. *Gustavo Lozano*, a *Mexikói Nemzeti Egyetem Esztétikai Intézetének* fotólevéltárosa is arra hívta fel a figyelmet, hogy az AI egy eszköz, amelynek használatával a kulturális örökség elérhetőségének minőségét tudjuk emelni, de nem szabad figyelmen kívül hagyni az emberi szempontokat és a vizuális tartalmak feldolgozásának több szempontú megközelítését. A mesterséges intelligencia művészeti irányú alkalmazását mutatta be *Daniel Pitarch*, az *Estampa művészeti csoport* tagja, akik a CRDI képgyűjteményét alapul véve készítenek vizuális installációkat. Pitarch érdekes technikai aspektusként mutatott rá az AI korlátaira azzal, hogy a rendszernek nehéz volt a létrehozott képeken emberi fogakat generálni, hiszen a feldolgozott állományban lévő, főleg 19. század végi, 20. század eleji portrékon jellemzően meglehetősen komor arccal szerepeltek a fotók alanyai, így nem voltak mosolygó emberek, ahonnan ezt az információt begyűjthette volna.

Bár abban szakmai egyetértés van, hogy a digitalizálás elengedhetetlen jelentőségű a vizuális kulturális örökség kezelésében, az egyes országok és intézmények eltérő stratégiát alkalmaznak e folyamatnak a lebonyolítására. A belga utat mutatta be *Brecht Declercq*, a *Flamand Levéltári Intézet (Meemoo)* képviselőjében, aki előadása elején „Digitize now!” felkiáltással röviden fel is vázolta a követendő stratégiát. A Meemoo mintegy közvetítőként működik a tartalomszolgáltatók (content partners) és a szolgáltatók (service providers) között: összegyűjti a digitalizálandó anyagokat, és megszervezi a digitalizálási folyamatot. Mintegy tíz év szakmai lobbitevékenység után döntött úgy Belgium, hogy létrehozza és finanszírozza ezt az intézményt. Hatékonyságát jól mutatja, hogy 2022-ig sikerült a belgiumi fotó- és audiovizuális állomány 80%-át digitalizáltatniuk. Az állományokat a szolgáltató intézmények kapják meg, a szervezet a honlapján – szerzői jogi okokból – ezeknek a leírását és hivatkozásait közli.

A konferencia az elméleti rész mellett gyakorlati útmutatókat is nyújtott, hiszen az érdeklődők workshopokon vehettek részt, például az archívumokra leselkedő természeti katasztrófák témájában. Ilyen például a klímaváltozás okozta fenyegetések, az árvizek, az esőzések, a tüzesetek okozta károokra való felkészülés – emlékezzünk csak a kölni levéltár 2009-es tragédiájára vagy hazai példaként a Ráday Gyűjtemény 2019-es tüzesetére.

A vizuális gyűjtemények iránt érdeklődők Girona városában egy további különleges helyszínre látogathatnak el: a Mozgóképek Múzeum (Museu del Cinema) állandó kiállításával, programjaival és kutatható gyűjteményével átfogó és izgalmas képet nyújt a fotó-, a mozgóképek- és a mozitörténet iránt érdeklődők számára.

Dékány Szilveszter

Négy könyv az I. világháborúról

A levéltárak gondozásában több értékes kötet látott napvilágot az utóbbi években az I. világháborúról, amelynek kutatása a százéves évforduló okán is kiünnepelt szerepet töltött be a levéltárak életében. A feltáró munka során a levéltárosok látókörébe került forrásoknak és a kutatási eredményeknek köszönhetően 2020-ban és 2021-ben tovább bővült a termés, ezek közül most négy kötet ismertetésére vállalkozunk. Közülük kettő napló, egy monográfia, egy pedig veszteségkutatás eredményeit összegző munka.*

Sziklay Kálmán első világháborús naplója 1914–1916

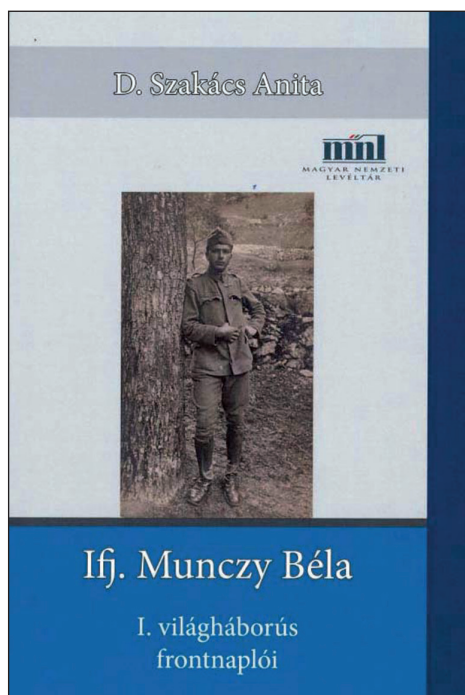
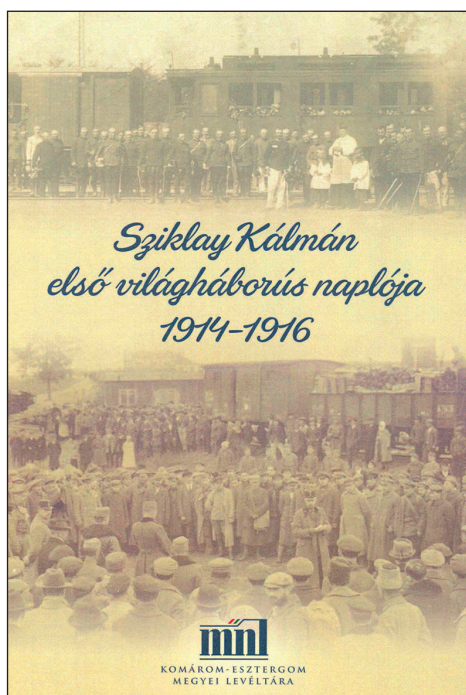
*Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta: Erdélyi Szabolcs – Kládek László.
(Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára évkönyvei 27.)
Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Esztergom, 2020. 171 p.
ISBN 978-963-7234-31-6, ISSN 2559-8082*

Sziklay Kálmán I. világháborús naplója az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára gondozásában jelent meg. A szerző 1868-ban született Budapesten, önkéntesi évét a 8. huszárezrednél töltötte, majd ugyanennél az alakulatnál szolgálva 1891-ben hadnagyi, 1896-ban főhadnagyi, 1905-ben pedig századosi rangot ért el. Századosként került a frontra, őrnagyi kinevezését már a hadifogsága idején kapta. A háborúban az 5. honvéd lovashadosztály 7. huszárezredében szolgált. Naplója 1914. szeptember végétől, a galíciai frontra indulástól kezdődik. Sziklay Kálmán szeptember 28-án csatlakozott az alakulatához Gálszécsen, innen indultak másnap Galíciába. Október 11-én lépték át a határt és érkeztek meg a frontra. Sziklay október 21-én a Mraznica melletti harcokban esett orosz hadifogságba. Innen hosszú, több mint egy hónapos út után jutott el a szibériai Csita közelében fekvő hadifogolytáborba, Pjescsankára, ahonnan 1916. április 25-én Csitába költöztették. A napló egy 1916. május 30-i bejegyzéssel ér véget. Fogsága azonban még hosszú évekig tartott, csak 1921-ben érkezett haza. A mű két részből áll. Az első az 1914. szeptember 25-i frontra indulástól 1916. május 11-ig tart, a második pedig az 1916. május 11-től május 30-ig terjedő időszakot öleli fel. A dátumokból is kitétni, hogy a napló túlnyomórészt a hadifogságban íródott. Főként rövid bejegyzésekből, esetenként csak néhány sorból áll. Sziklay a napi feljegyzések mellett leveleket is írt haza a családjának. Ennek tényét mindig említi. Előfordul, hogy az adott napon, például 1914. december 5-én, csak ennyit jegyzett le: „4-ik levél.” Elképzelhető, hogy a levelek

* A recenziók szövegében a kiadó levéltáraknak a kiadás idején használt hivatalos nevét szerepeltetjük, jöllehet azóta a megyei levéltárak nevében már vármegyei levéltár megnevezés szerepel.

bővebbek és kiegészítik a rövid bejegyzéseket. 1916. május 10-én rögzítette, hogy addig 276 levélkártyát írt a családjának, ő pedig összesen 23 táviratot, valamint 277 levelet és kártyát kapott otthonról. A levelek sorsáról nincs tudomásunk, azok a levelek, amelyeket a családtól kapott Sziklay feltehetően elvesztek a hadifogságban, de ez a kötetből egyértelműen nem derül ki.

Több oldalas naplóbejegyzést ritkán írt, ezek egyike a fogságba esésének napja, amelyről részletesen beszámol. Az ekkor megvívott ütközetről a fogságban írt harci jelentésében is említést tesz. A kötetben ez a dokumentum is helyet kapott. Sziklay mraznicai fogságba esésekor több bajtársa is elesett, köztük gróf Széchenyi Tódor százados, akiről a naplóban elismeréssel emlékezett meg. A hadifogság mostoha körülményeiről főként a rövid, tényszerű bejegyzésekből kaphatunk képet. Sziklay azonban 1916 májusában írt egyszer-egyszer hosszabban is. Ekkoriban számolt be az általa lefordított és a Svéd Vöröskeresztnek eljuttatott jelentésről, amely a hadifogoly katonák kétségbeejtő helyzetére világított rá. Az Urálban, Nagyvezsgyinszkij-Závodban foglalkoztatottak munkaköre favágásból, fuvarozásból, szénégetésből és vasgyári munkából állt, illetve voltak, akiket hadianyaggyártásra kényszerítettek, srapnel és töltényhüvely előállítását végezték. Fizetést a foglyok egyáltalán nem kaptak, az élelmezés és a ruházattal való ellátás a legrosszabb volt. A hiányos gyógykezelés következtében sokan meghaltak, a beteget jelentőket elzárással büntették. A foglyok arra kérték a Vöröskeresztet, hogy helyzetükről személyesen győződjenek meg, és őket is hallgassák meg, ne csak a gyár vezetőségét.

A tiszteknek jobb volt a helyzete, például az élelmezés terén, de előfordult, hogy Sziklay panaszkodott, hogy nem volt fűtés, rosszak a pokrócai, valamint azt is, hogy még a mentéje is takaróul szolgált. Amikor már Csitán volt, leírta például, hogy naponta háromszor ellenőrizték őket, még a „jegyzőkönyvét” (naplóját) is el kellett rejtenie, mert ha megtalálják, elvették volna. Ugyanakkor többször beszámolt arról, hogy a pjescsankai táborban a fogolyszínpad előadásain, kabarékon és cigányzenészek hangversenyein vettek részt.

A szöveget a szerkesztők bőséges lábjegyzettel látták el. Az idegen szavak magyarázatai segítik a helyenként szikár szöveg megértését. A kötet végén képmelléklet található. Különösen érdekesek a pjescsankai táborról készült és a fogolylétet bemutató fotók, amelyek az eredeti naplóból származnak, képaláírásként pedig Sziklaynak a fényképekhez fűzött megjegyzései szolgálnak. A fényképeket térképmelléklet, képeslapok, gyászjelentések és dokumentumok egészítik ki. Összegezve megállapítható, hogy a napló az I. világháborús orosz hadifogság érdekes forrása.

Ifj. Munczy Béla első világháborús frontnapló

A szerzői előszót, bevezető tanulmányt írta, a naplókat sajtó alá rendezte, jegyzetelte és szerkesztette: D. Szakács Anita.

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2020. 195 p. ISBN 978-963-8327-54-3

A napló műfajánál maradva, az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára kiadásában jelent meg az ifj. Munczy Béla I. világháborús frontnaplóit tartalmazó kötet. A naplók szerzője cigányzenész volt, Sopron meghatározó muzsikusként családjának a sarja. Így tehát egy neves muzsikusként cigány történeteit, gondolatait ismerhetjük meg az I. világháborús frontról, ez az – eddig kevésbé ismert – látószög különösen érdekessé teszi a könyvet. A kötet elején egy részletes, alapos bevezető tanulmány kapott helyet a szerkesztő, D. Szakács Anita tollából. Ebben feltárul a Munczy család története a 18. századi kezdetektől, majd a tanulmány második felében a naplókról is képet kapunk. Ugyancsak a bevezető tanulmányban számos, a családdal kapcsolatos fényképet találunk a családtagok személyi irataiból. A naplók Munczy Béla testvére, Lenke irathagyatékában maradtak az utókorra, ezt az MNL GYMSM Soproni Levéltára őrzi.

A naplószerző édesapja, id. Munczy Béla kiváló csellista volt, azonban nem tudott olyan nagyívű zenei pályát befutni, mint a bátyja, Lajos, aki belföldön és külföldön egyaránt nagy sikereket aratott. A családfő felesége korai halála után hét évvel, 1912-ben hunyt el. Négy árván maradt gyermeküket Makkay Béla fogadta örökbe, aki id. Munczy Béla lánytestvérének, Máriának volt a férje. Ő ugyancsak zenész volt, zenekarával számos alkalommal nagy sikerrel lépett fel külföldön. 1913-ban, amikor egy bécsi szórakozóhelyre szerződtek, zenekarának már a tagja volt nevelt fia, ifj. Munczy Béla is, aki hegedűn játszott. A háború azonban megakasztotta a fiatalember zenei pályáját. 1916 májusában besorozták a cs. és kir. soproni 76. gyalogezredhez, de menetszázádat a m. kir.

1. honvéd gyalogezredhez osztották be. Szolgált az olasz fronton 1916-ban és 1917-ben. 1917 februárjában a századát átvezényelték Galíciába, majd szeptemberben visszakerült az olasz frontra. Frontnaplói összesen hat, ceruzával írt noteszban maradtak fenn. A kötetek az 1916. május 24. és az 1917. december 31. közti időszakot ölelik fel. A leírt események 1916. május 24-én kezdődnek az ausztriai Lendben. A következő szűk egy hónap menetgyakorlatokkal, gyakorlatozással telt. 1916. június 22-én indultak el a frontra a lugosi honvéd 8. gyalogezreddel és a 101. cs. és kir. békéscsabai gyalogezreddel együtt. Munczy állomásról állomásra feljegyezte a vonat útvonalát. Másnap 11 órakor érkeztek meg Dutovlje-Skopoba, ahonnan a front már csak 35 kilométerre volt. Július 14-én számolt be arról, hogy a harctéren vannak, „a földbe, jobban mondva kőbe vájt lukakban alszunk és vagyunk, ezek az úgynevezett Cavernák” – áll naplóbejegyzésében. Következő nap megírta a búcsúlevelét, arra az esetre, ha kimennének dolgozni az állásokra, és nem élné túl az éjszakát. Az 1916 augusztusában megindult véres 6. isonzói csatáról részletesen beszámol. „Egész nap tüzel a tüzérség ma is. Sok Reserve jött. A disznó Talián most itt akar áttörni. A szakácsok közé is odalőtt, sok halott és sebesült van, pedig ezek hátul voltak.” – írja a csatáról szóló naplórészletben. Augusztus végén a szakaszt visszavonták, rövid nyugodt időszak következett, azonban szeptember elején visszavezényelték a harctérre. Szeptemberben és októberben részt vett a 7. és 8. isonzói csatában. „Rémes helyzetben voltam, tőlem jobbra, balra halomra dönti az állásokat és már közeledik felém. Épp egy sebesültet kötöztem be, amikor a hátam mögött a dombon vágott be a Csim bumm. A fejemre esett egy darab kő, de csak megdagadt nem tört be. [...] Végre elhatároztam, hogy balra szaladok! Jézusom! Milyen látvány tárult elém. Az állás teljesen összedöntve, halottak halomszám, egyiknek a fejveleje látszik, másik még hörög és itt kell keresztülszaladnom. [...] Leírhatatlan, amit ma kiálltam!” – szól a szeptember 15-i bejegyzése. 1917 februárjában az orosz frontra, Volhíniába vezényelték. Naplója negyedik kötetének végén és ötödik részében az orosz fronton megélt eseményekről számol be. Itt jóval nyugodtabb volt a helyzet, viszont a mostoha körülmények, főként a hideg miatt sokat szenvedtek. Áprilisban bő kéthetes szabadságra hazautazott Sopronba. Visszaérkezésekor lesújtó hír várta, szakaszának fedezékébe becsapott egy nehézgránát, ami hat társának a halálát okozta. Április 30-i bejegyzésében leírta, hogy katonatársai elbeszélése szerint egy-két héttel ezelőtt „nagy komázások mentek végbe a ruszival”, de ez már abbamaradt, mert kiadták a parancsot, hogy orosz támadás várható. A júniusi Kerenszkij-offenzívát előkészítő tüzérségi támadás – amelyről Munczy Béla is ír naplójában – után azonban az offenzíva összeomlott, az orosz hadsereg már nem volt képes átfogó támadásra, ezért a központi hatalmak jelentős erőt csoportosíthattak át az olasz frontra. Így szeptember elején Munczy alakulatát is átvezényelték oda. Szeptember 10-én társai már a frontvonalban harcoltak, neki azonban szerencséje volt, mert a zenekarral lent maradhatott a szerelvénynél. Ezután már nem került a tűzvonalba. Írásában az utolsó frontra vonatkozó bejegyzés a november 1-jétől december 31-ig terjedő időszakról szól. Ebben Görz városába történő bevonulásukról ír, amely a caporettoi áttörés után következett be. A napló mintegy két hónapnyi hallgatás után egy időjárásra vonatkozó egymondatos feljegyzéssel ér véget 1917. február 23-án.

Különösen érdekesek a kötet zenével foglalkozó részei. Munczy számára nagyon fontos volt a muzsika és a zenélés. A harctéren hosszú ideig nélkülözötte hegedűjét, ezt nagy csapásként élte meg. 1916 decemberében panaszkolta, hogy június óta nem volt a hangszer a kezében. A keleti fronton júliusban beválasztották a pótzenekarba, innentől fogva a tiszteknek, a színházban, valamint a moziban is muzsikáltak. A zenekari tagságának köszönhető, hogy amikor visszatértek az olasz frontra, nem került tűzvonalba.

Ifj. Munczy Béla naplója jól megírt, világos szerkezetű, érdekes olvasmány. A kötet jól jegyzetelt, a gyakori német katonai kifejezések magyarázata nagyban segíti a szöveg megértését. A kiadványt rövidítések jegyzéke és helynévmutató egészíti ki. Összegezve kijelenthető, hogy a mű igen érdekes, egyedi dokumentuma egy olyan roma muzsikussal a háborús megpróbáltatásainak, akinek zenei pályája éppen a háború miatt nem teljesíthetett ki.

Batalka Krisztina: A Műegyetem az első világháborúban

(Fejezetek a Műegyetem múltjából 5.)

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 2020. 159 p.
ISBN 978-963-421-840-1, ISSN 1587-2939

Batalka Krisztina *A Műegyetem az első világháborúban* című munkáját a BME levéltára adta ki 2020-ban. Célkitűzése tiszta és világos: bemutatja a Műegyetem tevékenységét az I. világháború alatt; miként alkalmazkodott az oktatás a megváltozott körülményekhez, illetve hogyan kapcsolódott be az egyetem az ország azon törekvéseibe, hogy megnyerje a világháborút. A szerző másik fő ambíciója az egyetemi oktatók, dolgozók és a diákság kollektív és egyéni tevékenységének, valamint a harcokban való részvételének a bemutatása. A „Nagy Háborúként” emlegetett világégésben a magasan iskolázott, főleg műszaki képzettséggel bírók elengedhetetlenek számító ismerettel és tudással rendelkeztek az újonnan kialakuló hadviselési formában. Batalka Krisztina ezt remekül érzékelteti dolgozatában, mind a hadba vonuló egyetemi polgárság, mind az universitas szempontjából.

A szerző logikusan és következetesen építi fel művét. Időrendi sorrendben haladva bemutatja az I. világháború kitörésének az egyetemre és a tanulókra gyakorolt hatásait. Nem feledkezik meg eközben az intézményt körülvevő katonai és törvényi környezet ismertetéséről sem. Munkája első felében követhető és letisztult formában képet ad az egyetem működéséről az I. világháború időszakában, annak különleges kihívásairól és az azokra adott válaszokról. Ezek a körülmények, amelyek a megelőző évtizedekben példanélküliek voltak, újfajta gondolkodásra és rugalmasságra készítették a professzorkart. 1914-ben eközben a diákságban és az oktatókban is tomboltak a hazafias érzelmek. Ennek és a tanítás fenntartásának igénye nyomán meg kellett szervezniük a távollévő óraadók helyettesítését, az oktatásból kieső diákság tanulmányainak folytatását. A háború elhúzódása újabb kihívások elé állította az egyetemet, mivel a tanulmányaikkal,

vizsgálataikkal és szigorlataikkal nem vagy alig haladó hallgatók számára biztosítani kellett a folytatáshoz szükséges képzést. Emiatt az egyetem több különböző engedményt, kivételt és pótszemesztert is meghirdetett a fronton lévő egyetemi tanulók számára. A Műegyetem e tekintetben maximális jóindulattal járt el. Ez a fajta „gondoskodás” nem csak a katonadiákokra terjedt ki. Az oktatók és alkalmazottak esetében is több alkalommal lépett fel az intézmény egyfajta érdekvédőként. Az oktatás továbbvitele mellett az universitas többféleképpen is bekapcsolódott a háború megvívásába. Egyrészt különféle adománygyűjtésekkel és a hallgatók, illetve katonadiákok számára különböző szociális jellegű intézkedésekkel. Ebben élen jártak az professzorok, az egyetemhez kapcsolódó hölgybizottságok és a diákszervezetek. A már előző években is létező Technikusok ebédek révén a tanulmányaikat folytatók és az ott dolgozók élelmézését is igyekeztek az egyre romló gazdaságú hátszágban megszervezni.

A másik kapcsolódási pont az intézmény területén felállítandó hadikórház volt, amely nem csupán szimbolikus jelentőséggel bírt. A megváltozott hadászati és harcászati körülmények között a sérültek és betegek létszáma az előző háborúkéhoz képest sokkal nagyobb volt. Minden elérhető kapacitást igénybe kellett venni ahhoz, hogy a harcokban sebesüléseket szerzett katonákat elláthassák. A szerző ezt nemcsak a forrásokon, hanem számadatokon keresztül is igyekszik bemutatni. A statisztikák alapján a műegyetemi kórházba bekerülők esetében magas volt a gyógyulási arány, míg a halálzási rátát sikerült nagyon alacsonyan tartani. A kórház üzemeltetése komoly kihívást jelentett a háború folyamán egyre romló anyagi helyzetbe kerülő egyetem számára. A szerző említi azt is, hogy az intézmény, amikor tudomást szerzett róla, igyekezett saját kórházában elhelyezni sebesült polgárait.

A háborúban folytatott hátszágbeli erőfeszítések másik szegmense az oktatók és a tanulók tudományos és műszaki hozzájárulása volt. Az I. világháborúra jellemző gyors technikai fejlődés, és annak csataterekre való bevezetése éppen olyan terep volt, amelyen a Műegyetem igazán otthon érezhette magát. A kötetből nem derül ki egyértelműen, hogy ezt testületileg tették-e. A szerző ezen a ponton jelezte, hogy e témában kevés forrás áll a rendelkezésére. Annyi bizonyos, hogy maguk az oktatók különböző projektek vitelével, hadiipari szereplőkkel való együttműködésekkel adtak lendületet az Osztrák–Magyar Monarchia hadigépezetének, annak technikai fejlesztésének. Nem kisebb személyek vettek ebben részt (a teljesség igénye nélkül), mint Podsztrelen Mátyás, Zempléni Géza, Schuller Alajos, Wittmann Ferenc, Putnoky József vagy a később világhírűvé vált Kármán Tódor. Mindannyian tudásukat hozzáadva, saját szakterületükön igyekeztek a legjobb eszközöket biztosítani a hadban álló Monarchia számára.

A munka egyik fő érdeme nem az intézménytörténeti vonal – minimálisan se levonva annak értékéből –, hanem a hadba vonult oktatók és diákok bemutatására tett erőfeszítés. A kötet visszaemlékezések, naplók és levelezések segítségével járja körül, hogyan látták, miként élték meg a kortársak az eseményeket, diákok és tanárok egyaránt. A háború jellegéből adódóan és az eltelt időszak hossza miatt ma már nehéz rekonstruálni a részt vevő műegyetemi polgárok sorsát. A szerző ennek ellenére a fellelhető források alapján igyekszik bemutatni a fronton szolgálatot teljesítők tevékenységét,

katonai beosztását. A tanulmányai folytatásának lehetősége, az ezzel járó nehézségek ábrázolása is külön hangsúlyt kap, amely elmaradhatatlan eleme egy ilyen munkának. Batalka Krisztina nemcsak a harcokban résztvevőkre, hanem a hadifogságba esettekre is kitér. Az idegen országokban fogolyként élő diákok létkörülményei, az általuk végzett munkák, a kalandos hazatérések története mind példák arra, hogy mennyire kaotikus helyzet alakult ki Európában a háború után. Ebben a fejezetben mutatja be a szerző azt is, hogy a frontszolgálatot teljesítő műegyetemisták miként állták meg a helyüket a csatatereken. Ezenkívül több esetről is olvashatunk, amelyekből kiderül, az egyetemi hallgatók műszaki és tudományos tehetségük, ismereteik kamatoztatásával hogyan védtek hazájukat, segítettek bunkerekkel, alagutakkal társaik biztonságát, műszaki akadályokkal a front védelmét.

A hadi szolgálattal szorosan összefüggő témaként a frontot megjárt hallgatókról és ott életüket vesztettekről is megemlékezik a kötet. Ez az egyetem számára akkor is fontos volt, de ma is az. Már a harcok alatt megfogalmazódott a gondolat az intézmény vezetésében, hogy méltó körülmények között emlékezzenek meg hadviselt polgáraikról. Ez motiválta a későbbiekben egy emlékszobor felállítását is. Az elesettek nevének pontos megismerése a mai napig komoly kihívás, mert a diákok haláláról nem minden esetben szerzett tudomást az egyetem. Ennek ellenére a szerző igyekezett összegyűjteni az elhunytak névsorát.

A könyvben előkerülnek olyan mozzanatok is, amelyek tovább színesítik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem háború alatti történetét. Ezek közé tartozik a háború végének időszakára jellemző, a diákság körében végbemenő politikai radikalizáció folyamata, a romló gazdasági körülmények között a fűtés biztosítása, a tanmenet reformjának felvetései, vagy más műegyetemek alapításának kérdése. Mindezek mellett hangsúlyt kap a kötetben az oktatók, az egyetemi alkalmazottak és a diákok szociális helyzete is, amelyre az egyre kedvezőtlenebbre forduló viszonyok rányomták a bélyegüket. Nem utolsósorban a szerző külön fejezetben tárgyalja a nők korabeli helyzetét az intézményben. Igen érdekes az a Batalka Krisztina által feltárt folyamat, amely szerint a kezdeti merev egyetemi elzárkózást egyre jobban puhították a különböző kivételek, példák és engedelmények. Ezt a háború végén a liberalizáció követte, ennek hatására szabadon beiratkozhattak a hallgatónők. Az I. világháború után, a kormányzati fordulatot követően, a női tanulók felvétele előtt ismét bezárult a lehetőség. Más okokból ugyan, de a női munkavállalók esetében ugyanez a helyzet alakult ki. Ez is egy sajnálatos példája annak, hogy a háborús vereséget követő időszak milyen negatív hatásokkal járt.

A kötet kivitelezése egyszerű, de praktikus, a képek jó minőségűek. Az adattáblák, amelyeken a könyv állításainak egy része alapul, jól átláthatóak és logikus felépítésűek. Összeségében elmondható, hogy a szerző érdekes témát ragadott meg, amelyet jó érzékkel és kellő alaposággal járt körbe. Batalka Krisztina becsületére válik, hogy reflektál azokra a témarészekre vagy hiányosságokra, amelyeket szóvá tehetnénk, és válaszokat ad azok kimaradásának okára. A kötet jó olvasmányélmény is, benne visszaemlékezésrészletekkel, amelyek megjelenítik azokat a fontos mozzanatokot, amelyekről érdekes lehet egy egyetemtörténeti munka. Jól megalapozott kutatás egyik állomása ezen mű.

Összetört emlékezet

*Veszprém első világháborús veszteségei
levéltári források tükrében*

Szerkesztette: Karika Tímea

(A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 42.)

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2021. 283 p.

ISBN 978-963-7229-57-2, ISSN 0134-112X

Az Összetört emlékezet címet viselő, s a témáját alcímében (Veszprém első világháborús veszteségei levéltári források tükrében) meghatározó kötet Karika Tímea szerkesztésében jelent meg a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára kiadványaként 2021-ben. A munkát Veszprém I. világháborúban részt vett, ott állomásozó alakulatainak és az áldozatok emlékezte ápolásának igénye hívta életre. Tekinthető egyfajta bővített és szerkesztett forráskiadványnak és adattárnak. Már az olvasás kezdetén érdekessé teszi a kötetet a koncepció. A mű elején Nagy Szabolcs A Veszprémmel és a veszprémiekkel kapcsolatos első világháborús alakulatok című tanulmánya olvasható. A második

felét Karika Tímea szerkesztette Első világháborús hősi halottak és hadirokkantak életrajzai címmel. Ezt követően a tekintélyes méretű függelékben kaptak helyet a táblázatba foglalt adatok (hősi halált halt katonák halotti anyakönyvből), majd dokumentumok és képek következnek. A könyv nem csak a szorosán vett Veszprém közigazgatási területén belül élőkre, az ott tartózkodó alakulatokra koncentrál. Egyrészt a közeli gyulafirátóti és kádártai hősi halottakat is számba veszi, másrészt a hadigondozási iratok jellege miatt sem tudtak csak az ottani lakosokra összpontosítani. Érdekes módon – a kor ügyvitele miatt – a hadigondozási iratok között a Veszprémben maradtakra vonatkozó dokumentumok mellett a világháborút követően ide költözött anyagai is megtalálhatóak, míg az innen elköltözők iratai átkerültek új lakhelyükre. Ennek ellenére a később beköltözőkről is olvashatunk a kötetben, mivel időközben ők is a város közösségének a részévé váltak.

Nagy Szabolcs bevezető tanulmányában röviden megfogalmazza írása célját: ismeretterjesztő jelleggel bemutatni a háziezredek tevékenységét és sorsát a Nagy Háború során. Először is tisztázza a háziezred fogalmát, ezek szerepét a 19–20. század eleji közösségek életében. Felvázolja azt is, hogy milyen mély kötődés alakult ki a katonai alakulatok, főleg azok tisztikara és a város, a városi elit között. Ez nem csupán gazdasági vagy kulturális, de valamilyen szinten érzelmi kapcsolat is volt, annak ellenére, hogy ezeknek az egységeknek a hadkiegészítése nem biztos, hogy egybeesett a város területével. A szerző szót ejt az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetéről, annak bonyolultságáról, és ismerteti fejlődéstörténetét, kiemelve a hadkiegészítési rendszert is. Ezt követően, főleg az ezredtörténeti munkák nyomán bemutatja a magyar királyi 31. honvéd gyalogezred, a magyar királyi 31. népfőlkelő gyalogezred és a magyar királyi 7. honvéd táborigényezred tevékenységét és harcait a világháború alatt. A tanulmány, ahol volt rá lehetőség, nemcsak a harcokra vagy a körülményekre koncentrál, hanem arra is, hogy az adott alakulatok hogyan érkeztek haza, milyen körülmények fogadták őket. Ez a rész talán az egyik leglehangolóbb szegmense a történetnek, mivel azokat a katonákat, akik a hazáért küzdöttek, és akik megfogyatkozott számban térhettek csak haza, a saját városuk sem fogadta semmilyen ünnepség keretében. A tanulmány képet ad a háziezredek sorsáról, viszontagságairól, benne a magyar királyi 31. honvéd gyalogezredről, amely szó szerint többször megsemmisült a galíciai harcok során.

Karika Tímea az Első világháborús hősi halottak és hadirokkantak életrajzai című fejezetben, igyekszik életrajzi adatokat szolgáltatni minden katonáról, akinek a neve a veszprémi hadigondozási iratok között fellelhető. Az életrajzi adatok az említett dokumentumokból származnak, a szerkesztő, ahol lehetett, más forrásokkal is kiegészítette ezeket. Főleg olyan személyeknél volt erre mód, akikről más anyagokban is maradtak fenn életrajzi vonatkozású adatok. E munka nyomán mindenkiről kaphatunk egy-egy rövid összefoglalót, így megismerhetjük azokat, akik katonaként szolgálták hazájukat. Érdekességként olvashatunk például Almási Gyuláról is, aki civilként sebesült meg: a gyermeknek a román megszállásból hátramaradó robbanóeszköz detonációja okozott szemsérülést. Fontos információ, hogy a tényleges háború után is kerültek be áldozatok a hadigondozási iratok közé.

A könyv második részében lévő függelékben találjuk az adatbázist, amely a Veszprémi első világháborús hősi halottak a polgári halotti anyakönyvek alapján címet viseli. Ez igen részletes és gazdag információforrás a harcokban résztvevőkről. A táblázat felsorolja az elhunyt katonák rendfokozatát, alakulatuk nevét, vallását, haláluk idejét, helyét, születési helyét, lakhelyét, de kitér a „honosságukra” is. A függelék további részében Képek a hadigondozási alapiratokban található dokumentumokról című fejezetben a szerkesztő olyan érdekes anyagokat válogatott össze, amelyek példát szolgáltatnak a korszak ügyviteléről, a beérkező kérvényekről, nyomtatványokról és jelentésekről, közöl továbbá olyan egyedi dokumentumokat, kérvényeket, orvosi leleteket és röntgenfelvételeket is, amelyek bemutatják, egyes esetekben milyen bizonyítási eljárásra volt szükség. A kötet Képek a sublótba zárt háború adatbázisból című része a világháborúban készült fotókat, levelek és alkotások képeit tartalmazza. E résznek is igényes a kivitelezése, a képek minősége megfelelő, jól kivehetők a dokumentumok részletei.

Összeségében elmondható, hogy a kötet teljesítette bevezetőben megfogalmazott célkitűzését, méltó emléket állít a Nagy Háború veszprémi ezredeinek és halottainak. A könyv kivitelezése elsőrangú, a képmellékletek kimondottan szépek, részletesek. Egyes esetekben, a kötési technika lehetőségeit kihasználva, nagy méretű dokumentumot is sikerült élvezhető minőségben megjeleníteni. A bevezető tanulmány ismeretterjesztő jellege folytán a nagyközönség számára jól használható, bemutatja ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia nehezen átlátható hadszervezetét a laikus olvasók számára. A házi-ezredek sorsának ismertetése jól sikerült összefoglalója annak, hogy mi jellemezte a monarchia hadseregét a háború során. Talán itt érzékelhető az egyetlen negatívuma a kötetnek, nevezetesen, hogy nem közöl térképeket, szemléltető ábrákat. Ennek hiányában azoknak, akik nem ismerik az I. világháború földrajzi és közigazgatási viszonyait, nehéz követni a történéseket. Az életrajzok, a halotti anyakönyvekből származó adatok, a közzétett dokumentumok és képek viszont nagyon erős alapot biztosítanak a helyi elszállásolású alakulatokat vagy a város lakosságát kutató történészek számára.

Csik Ádám Lajos – Sáfár Gyula

Balogh Béla nagybányai levéltáros köszöntése

2022. augusztus 19-én Balogh Béla nagybányai nyugalmazott főlevéltáros részesült a levéltári területen adományozható rangos szakmai kitüntetésben, a Pauler Gyula-díjban. A díjazott teljes életútját erdélyi közlevéltárakban töltötte, ahol magyar nemzetiségű levéltárosként történelmünk majd' ezer évének írásos emlékeit, nemzetünk kulturális örökségét gondozta. Balogh Béla került a fényt, talán ezért nem irányult rá korábban a levéltári szakmai szervezetek figyelme, ami a közelmúltban kapott díjjal méltó elismerést nyert. Levéltárosként nyújtott segítségével lelkiismeretesen támogatta a kutatókat, történelmi, közművelődési írásaival és előadásaival pedig az erdélyi magyar, valamint az anyaországi közösséget, ezért is fontos, hogy munkásságát e folyóirat hasábjait olvasva a levéltárosok tágabb közössége is megismerje.

Nagyarnán született (ma Szatmár megye, 1918 előtt Ugocsa vármegye) 1936. február 16-án. Az elemi iskolát szülőfalujában kezdte, majd 1945-től, miután a család egy másik, ma ugyancsak határmenti faluba, Halmiba költözött, az ottani intézményben fejezte be. A középiskolát a Szatmárnémeti Magyar Tanítóképzőben végezte 1949–1953 között. Felsőfokú tanulmányait a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem történelem szakán folytatta, ahol 1957-ben történelemtanári oklevelet szerzett.

Házastársa Balogh Gabriella, egyetlen gyermekük, Levente 1981-ben született. Fiuk a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem fizika szakán végzett, ezt követően évekig a Los Alamos Nemzeti Laboratóriumban (Amerikai Egyesült Államok) dolgozott, ma Kanadában egyetemi tanár.

Balogh Béla első munkahelye a romániai Állami Levéltárak Temesvári Regionális Igazgatóságának alárendelt lugosi fióklevéltár volt, ahol a tartományok és rajonok megszűnéséig vezető pozícióban dolgozott. A lugosi levéltárban töltött bő egy évtizedben ideje nagy részét az intézménybe rendezetlen állapotban bekerült, jórészt a volt Szörény megye levéltári anyagába ömlesztett, számos megszűnt vagy átalakult szerv iratanyagának rendezése tette ki. Kutatómunkára, közlésre lehetősége ekkor nem, vagy csak ritkán adódott. Mindez megváltozott, amikor 1969 elején Nagybányára költözött, és az Állami Levéltárak Máramaros megyei egységénél levéltáros, később főlevéltáros lett. Itt dolgozott nyugdíjazásáig. Nagybányai levéltárosként a munkafeladatait végző, a történetírás forrásait kezelő köztisztviselő szerepén túllépve az írott emlékek kutatójává is vált, tudományos és közművelődési célokra használva az iratok nyújtotta információkat. 1975-ben Kolozsváron egy több hónapos intenzív latin nyelv és paleográfia kurzust végzett, és tudományos érdeklődése a jelen és újkori időszakról a kora újkor felé terelődött.

Kutatási területét az 1989 előtti közlési lehetőségek szűkre szabták, ezért a gazdaságtörténet mellett az oktatás- és a művelődéstörténet vált a szakterületévé. Munkásságának kibontakozása az 1970-es évekhez kötődik, írásai a Bányavidéki Fáklya (1990-től Bányavidéki Új Szó), a Szatmári Hírlap (ma Friss Újság) hasábjain, rendszerint megem-

Balogh Béla előadást tart
a nagybányai Teleki Házban
(Fotó: Dávid Lajos)

lékezések alkalmával láttak napvilágot. Terjedelmesebb tanulmányait a Korunk, a Művelődés, a szatmári és nagybányai múzeumok, valamint utóbbi levéltárának évkönyvei, a Revista Arhivelor, az Erdélyi Múzeum, a Levéltári Szemle és egyéb kiadványok közölték. Különösen kiemelkedők az önállóan vagy társszerzői minőségben kiadott munkái, mint például az Évek és iskolák (a nagybányai iskolák története), A máramarosi református líceum története és diáksága 1682–1850, a Bányászat és pénzverés a Gutin alatt, A nagybányai boszorkányperek, az 1848/49-es forradalom és szabadságharcra vonatkozó forráskötet és a két nyelven megjelent Halmi község monográfiája. A rendszerváltás utáni szabadabb légkörben magyar levéltári szakfolyóiratokban igyekezett felhívni a figyelmet a trianoni határokon kívül rekedt, elveszettnek hitt levéltári forrásokra. Kiváló kapcsolatot ápol az Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltárával, előadóként gyakran vett részt rendezvényeiken, és tanulmányokat közölt az intézmény évkönyvében.

Volt kollégája Balogh Bélát szerény emberként, közössége napszámosaként, ugyanakkor alapos elméleti ismeretekkel és nagy tapasztalattal rendelkező levéltári szakemberként jellemezte, aki a közjó szolgálatába állította tudását és egész munkásságát. Tudója mindennek, ami a város és környéke történetéhez kötődik, szakmai pontosság és elkötelezettség jellemzi. Nem volt olyan kérdés történelmi, levéltári szakmai területen, amire ne tudta volna a választ, mindent igyekezett igényesen, a lehetőségekhez mérten teljességre törekedve elvégezni, köztük azokat a kiadványi feladatokat is, amelyek gondozását ő végezte. Mindezt jelen sorok jegyzője is megerősíti, hiszen hosszú éveken át szoros kapcsolatban állt Balogh Bélával, aki már nyugdíjazásának másnapján a levéltár kutatótermének látogatója volt, és évtizedeken át rendszeres vendége maradt.

Egyike volt annak a mindössze három nagybányai levéltárosnak (Oszóczi Kálmán, Ioan Sabau), akik egy életen át szolgálták a levéltárügyet, és úgy vonultak nyugdíjba, hogy rendezetlen, a nagyközönség számára nem kutatható iratanyagokat gyakorlatilag nem örökítettek utódaikra. Balogh Béla pályatársa Pál Antal Sándor marosvásárhelyi és Kiss András kolozsvári levéltárosoknak. Utóbbiról Jakó Zsigmond mondta, nem hiszi,

hogy akadna az utóbbi évtizedekben az erdélyi múltnak bármilyen nemzetiségű kutatója, aki ne köszönhetne valamit neki, és véleményünk szerint mindezt joggal állíthatjuk Balogh Béláról is. Mindhármuknak köszönettel tartoznak erdélyi román kollégáik is, akiknek magyar paleográfiát tanítottak romániai levéltáros továbbképzéseken. Személyiségük, érdeklődési körük más, de vannak közös vonások, kutatási területükben is vannak átfedések, talán elég, ha a boszorkánypereket idézzük. Egy viszont biztosan közös bennük: nyugdíjazásuk nem valaminek a végét jelentette, mindhárman kettőzött erőfeszítéssel vetették magukat olyan munkákba, amelyeket korábban a napi teendők gyakran háttérbe szorítottak. Tudományos tevékenységük részben vagy szinte egészében ekkor bontakozott ki. Nem meglepő, hogy az erdélyi állami levéltárakban dolgozók közül a magyar levéltáros szakma javaslatára a mindenkori magyar kormány őket háromjukat részesítette a legmagasabb levéltári szakterületen adományozható kitüntetésben, a Pauler Gyula-díjban, legutóbb Balogh Bélát.

Kollégánk ma is aktív tagja a nagybányai magyar közösségnek és kulturális életnek, a Teleki Magyar Ház rendezvényeinek rendszeres előadója. Mivel az államalapítás ünnepén személyesen nem tudta átvenni a Pauler-díjat, így azt a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója, Szabó Csaba adta át ünnepélyes keretek között a Teleki Magyar Házban, a nagybányai magyarság kulturális központjában, amely intézmény mára a helyi magyar identitás jelképévé vált. Az elődjeink tevékenységére irányuló tisztelet mellett köszöntőjében az MNL főigazgatója is a személyes, lokális, vallási és nemzeti identitás, a nemzethez való kötődés fontosságát hangsúlyozta.

Varga Zsolt

Díjátadás 2022. november 19-én a Teleki Házban (Fotó: Dávid Lajos)

A magyarországi és a határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok 2022. évi bibliográfiája*

Könyvek

Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 6. kötet. Krassó-Szörény megye. Összeáll. BABEU ANA CARINA és mások. Budapest–Bukarest, Magyar Nemzeti Levéltár–Románia Nemzeti Levéltára, 2022. 333 p.

Az 1956-os forradalom és hatása az Ukrajna Állambiztonsági Szolgálatára Ungvári Levéltárban őrzött KGB-dokumentumok tükrében. Szerk. VÁRADI NATÁLIA. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2022. 631 p.

1971. Egy tipikus kádári év? Szerk. PAPP ISTVÁN. A kötet szerzői BARTHA ESZTER és mások. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz Kiadó, 2022. 282 p. (Közelmúltunk hagyatéka)

Andreae II regis Hungariae decretum anni 1222 bulla aurea roboratum. Tanulmányok az Aranybulla kibocsátásának 800. évfordulójára. Szerk. MAYER GYULA–SZOVÁK KORNÉL–RÁCZ GYÖRGY. Budapest, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet–Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 287 p.

Anno Gyula. Mozaikok, történetek városunk múltjából. Szerk. ERDÉSZ ÁDÁM–HÉJJA JULIANNA ERIKA. Gyula, MNL Békés Megyei Levéltára, 2022. 276 p. (Gyulai füzetek, 21.)

The archives of Hungary. Editor ISTVÁN HERMANN. Budapest, Association of Hungarian Archivists. 2022. 179 p.

AVAR ANTON–C. TÓTH NORBERT: *Szabolcs vármegye nemessége és címerleveleik.* Nyíregyháza, Kárpátok Eurorégióért Regionális Fejlesztési Közhasznú Egyesület, 2022. 159 p.

BERKES JÓZSEF–SZERÉNYI ILDIKÓ: *Keresem őseimet. Családtörténet-kutatási kalauz.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 378 p.

BERTALAN PÉTER: *Két malomkö közt őrlődve. Értékelés és dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum II. Gazdasági Konferenciájáról.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló Kiadó, 2022. 125 p. (Veritas füzetek, 13.)

* A bibliográfia tartalmazza a levéltárak és együttműködő partnerei közös kiadványainak adatait is, valamint az olyan intézmények kiadványait is, amelyek egyik tagintézménye levéltár.

A Bethlen-kormány megalakulása és a konszolidáció szellemi háttere. A Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár és az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága 2021. szeptember 28-i, az első Bethlen-kormány megalakítása 100. évfordulója tiszteletére szervezett konferenciájának előadásai. Szerk. HOLLÓSI GÁBOR–JOÓ ANDRÁS–UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló Kiadó, 2022. 212 p.

The construction of Europe – history, memory and myth of europeanness over 1000 years. Unlock the digital treasures. Budapest, National Archives of Hungary, 2022. 117 p.

DÉVAVÁRI ZOLTÁN–SÁRINGER JÁNOS: *Magyarország – frontország. Iratok a magyar–dél-szláv diplomáciai kapcsolatok történetéhez, 1990–1994. 1–2. kötet.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2022. 971 p., 709 p. (Veritas könyvek, 24)

Egy diktatúra hagyatéka. Állambiztonsági iratok és történetek. Szerk. TÓTH ESZTER. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2022. 101 p.

DOMJÁN DÁNIEL FERENC: *Kényszerpályák és különutak. Hírszerzés, diplomácia és a magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1945–1956.* Budapest–Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2022. 221 p. (Retörki könyvek, 48.)

Elhallgatva: a háborús erőszak tétel története és megjelenítése. Szerk. ANDRÁS EDIT–MÉLYI JÓZSEF–PETŐ ANDREA. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2022. 299 p.

Ellenforradalomból népfelkelés. Dokumentumok Pozsgay Imre irathagyatékából. Szerk. JÓNÁS RÓBERT. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2022. 274 p. (Retörki források, 1.)

EMÖDI ANDRÁS: *Az Érmelléki Református Egyházmegye történeti névtára 1849-ig.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár, 2022. 311 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transibiscani, 25.)

Az erdélyi és a magyarországi románok. 1. kötet. A kezdetektől a Nagy Háborúig. A dokumentumokat vál., szerk., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket írta ÁBRAHÁM BARNA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 223 p. (Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek)

Az erdélyi és a magyarországi románok. 2. kötet. Együttélés a kiegyezéstől a rendszerváltásig. A dokumentumokat vál., szerk., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket írta ÁBRAHÁM BARNA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 197 p. (Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek)

Az európai felfedezések: az Újvilágtól az új technológiáig. A digitális kincsek feltárása. Budapest–Lisboa–Madrid, Magyar Nemzeti Levéltár–Arquivo Nacional Torredo Tombo–Archivo Histórico Nacional, 2022. 99 p.

Európa megteremtése – történelem, emlékezet és az európaiság ezeréves mítosza. Digitális kincsek feltárása. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 117 p.

European discoveries: from the new world to new technologies. Unlock the digital treasures. Budapest–Lisboa–Madrid, Magyar Nemzeti Levéltár–Arquivo Nacional Torredo Tombo–Archivo Histórico Nacional, 2022. 99 p.

Exiles, migratory flows and solidarity. Unlock the digital treasures. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 109 p.

Források Veszprém kora újkori történetéhez, 1538–1566. Szerk. BAGI ZOLTÁN PÉTER–SZATLÓCZKI GÁBOR. Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2022. 280 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 43.)

FRAUHAMMER KRISZTINA: *Eltűnt családok nyomában – a Holtzerek. A Szegedi Zsidó Hitközség Archívumának kiállítása.* Szeged, Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma, 2022. 68 p. (Szegedi judaisztikai közlemények, 11.)

GÉRA ELEONÓRA ERZSÉBET: *A polgár város rendje. Társadalom, tér, nyilvánosság Budán, 1686–1741.* Budapest, Bárczy István Alapítvány–Budapest Főváros Levéltára–Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2022. 335 p. (Várostörténeti tanulmányok, 18.)

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ: *Fejezetek a palóc nyelvjárás történetéből az ómagyar kortól napjainkig.* Salgótarján, Nógrád Megye Önkormányzata–Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára–Polar Stúdió, 2022. 212 p.

Griger Miklós feljegyzései. Szerk., a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta MÓZESSY GERGELY. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2022. 263 p. (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből, 5.)

Hagyományok és kihívások IX. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2021. Szerk. SZABÓ PANNA–SZÉKELYNÉ TÖRÖK TÜNDE. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2022. 144 p.

Határ/esetek. Magyarország és Ausztria kapcsolatai, 1945–1990. Szerk. és a bev. tanulmányt írta GECSÉNYI PATRÍCIA. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2022. 511 p. (Veritas könyvek, 23.)

HORVÁTH CSABA: *Visszatértek. A magyar királyi 3. honvéd hadsereg a Délvidéken (1941. április)*. Budapest, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2022. 199 p.

Az írás megmarad. Magyar Nemzeti Levéltár, 2012–2022. Szerk. MIKÓ ZSUZSANNA–SZABÓ CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 134 p.

IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR: *Egy hódoltsági mezőváros lehetőségei és kálváriája. Kecskemét a kora újkorban*. A kötet elkészítésében közrem. BÉKÉSI JÓZSEF–GÖNCZI GERGŐ–SZABÓ ATTILA. Kecskemét, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, 2022. 727 p.

Jó szándék és balsors. Tanulmányok Károly magyar király és osztrák császár halálának 100. évfordulójára. Szerk. LIGETI DÁVID. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Habsburg Ottó Alapítvány–Helikon Kiadó, 2022. 167 p. (Habsburg Ottó Alapítvány kiadványai, 6.)

KARLINSZKY BALÁZS: *A veszprémi székeskáptalan archontológiája, 1079–1556*. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2022. 270 p. (A Veszprémi egyházmegye múltjából, 39.)

A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Levéltári iratok és dokumentumok. Szerk. OLEKSZIJ KORSZUN–KOSZTYÓ GYULA–TOMA KATALIN. Budapest–Ungvár, Budapest Főváros Levéltára–Nemzeti Emlékezet Bizottsága–Kárpáti Kiadó, 2022. 822 p.

KERTÉSZ BALÁZS: *A székesfehérvári káptalan archontológiája és oklevéladó tevékenysége az Árpád-korban*. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2022. 328 p. (Közlemények Székesfehérvár történetéből)

KÖFALVINÉ ÓNODI MÁRTA: *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata, 1860–1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 535 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 3.)

„*Ma demokráciát, holnap szocializmust*”. A diktatúra kiépülése és működése, 1944–1956. Szerk. HÁZI BALÁZS–JÓNÁS RÓBERT–NAGYMIHÁLY ZOLTÁN–RAPALI VIVIEN–STRAUSZ PÉTER. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2022. 333 p.

A magyarországi cigányok / romák. 1. kötet. A kezdetektől a 19. század közepéig. A dokumentumokat vál., szerk., a bev. tanulmányt és jegyzeteket írta KÁLLAI ERNŐ–MAJTÉNYI GYÖRGY–MIKÓ ZSUZSANNA–TÓTH PÉTER. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 410 p. (Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek)

A magyarországi cigányok / romák. 2. kötet. A 19. század második felétől az 1989/1990-es rendszerváltásig. A dokumentumokat vál., szerk., a bev. tanulmányt és jegyzeteket írta KÁLLAI ERNŐ–MAJTÉNYI GYÖRGY–MIKÓ ZSUZSANNA–TÓTH PÉTER. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 534 p. (Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek)

A magyarországi németek. 2. kötet. A modern nacionalizmus kialakulásától a rendszerváltásig, 1790–1993. Dok. vál., tanulmányt és a jegyzeteket írta MARCHUT RÉKA–TÓTH ÁGNES. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 264 p. (Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek)

Magyarország levéltárai. Szerk. HERMANN ISTVÁN. Budapest, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2022. 179 p.

MAUL-LINK DÓRA: *Tolna vármegye községei 1828-ban. 3. kötet.* Szekszárd, Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, 2022. 176 p. (Tolna megye történetének forrásai)

MIKLÓS TAMÁS: *A második világháború harcseeményei Esztergom térségében 1944–45-ben és a város háborús embervesztesége.* Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2022. 179 p. (Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára évkönyvei, 29)

Nemesi címereslevelek Borsod vármegye levéltárából. Szerk. KOVÁCS ZSOLT. Összeáll. BODNÁR TAMÁS–KIS JÓZSEF–TÓTH PÉTER. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat–Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, 2022. 183 p.

Önéletrajz és filozófia. Tanulmányok Heller Ágnes emlékére. Szerk. KIS-JAKAB DÓRA–SZÜCS LÁSZLÓ GERGELY. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2022. 246 p.

Összeírások és egyházlátogatások a Békési Református Egyházmegyében 1721–1820 (1831 között). Bev. tanulmányt írta, kötetet szerk. HEGYI ÁDÁM. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2022. 455 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani, 26.)

PAP PÉTER: *Kézilőfegyver vademecum,* Budapest, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2022. 374 p.

A piarista 300 éve Szegeden. Szerk. KÁROLYI ATTILA. Szeged, Dugonics András Piarista Gimnázium–Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, 2022. 403 p.

PÓCS NÁNDOR: *Varjúserég. Kováts Tivadar és a magyar fajvédelem láthatatlan útjai.* Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–

Magyar Történelmi Társulat, 2022. 229 p. (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok)

Prohászka-tanulmányok, 2018–2022. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk. MÓZESSY GERGELY. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2022. 240 p.

RÁCZ GYÖRGY: *A jáki apátság és kegyurai a középkorban.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 178 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 1.)

A rendszerváltás mérföldkövei. Források. Szerk. HÁZI BALÁZS–JUHÁSZ-PINTÉR PÁL–MARSCHAL ADRIENN. Budapest–Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2022. 582 p. (Retörki források, 2.)

Requiescat in pace 2. Levéltáros nekrológok, gyász hírek és gyászjelentések, 1833–2021. Összeáll. FEISZT GYÖRGY. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2022.

SÁGVÁRI GYÖRGY: „Mindeniknek cifrán csillog ruházatja”. *Írások a 18–19. századi magyar öltözködésről, egyenruhákról.* Budapest, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2022. 420 p.

SÁRINGER JÁNOS: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához. 4. kötet. 1993. január–1993. december.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2022. 1084 p. (Veritas könyvek, 26.)

SERES ATTILA–KŐSZEGI MARGIT–BOTTLIK ZSOLT: *A karabahi konfliktus árnyékában.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem–Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, 2022. 238 p.

SIMON KATALIN: *Bor mindenkor! Szőlőművelés, borkultúra a fővárosban a 17. század végétől napjainkig.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2022. 166 p.

Sopron vonzásában. Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára. Szerk. FIZIKER RÓBERT–KELEMEN DÁVID. Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára, 2022. 683 p.

SZABÓ KATALIN: *Lélegzet metsző tűzben. A tbc gyógyítása Magyarországon.* Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Adattár, 2022. 193 p.

SZÁLKAI TAMÁS: *Címeres nemeslevelek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában.* Debrecen, Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, 2022. Második bőv. kiadás. 121 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei, 34.)

Száműzetés, migrációs hullám és szolidaritás. A digitális kincsek feltárása. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 107 p.

SZARKA LÁSZLÓ–TÓTH ISTVÁN: *A magyarországi szlovákok.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 331 p. (Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek)

SZÖGI LÁSZLÓ: *Peregrinatio academica. A külföldi magyar egyetemjárás története, mérete és irányai, 1150–1918.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2022. 336 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat, 26.)

TAKÁCS TIBOR: *Láthatatlan város. Állambiztonsági fotók a Kádár-kori Nyíregyházáról.* Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2022. 162 p. (Közelmúltunk hagyatéka)

Tanulmányok Tatabánya történetéből 3. Szerk. B. STENGE CSABA. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2022. 93 p. (Tatabányai levéltári kiadványok, 21.)

Thirring Gusztáv (1861–1941) emlékkönyv. Szerk. DOMINKOVITS PÉTER. Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2022. 171 p.

A Tiszántúli Református Egyházkerület zsinati iratai 1. kötet. 1578–1735. Sajtó alá rendezte DÁNÉ VERONKA–SZABADI ISTVÁN. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2022. 473 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Trans-tibiscani, 24.)

Trianon és a magyar felsőoktatás. 5. kötet. A Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség 2021. június 8-án a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltárban rendezett konferenciájának előadásai. Szerk. és lektorálta UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2022. 273 p. (Veritas könyvek, 25.)

TURBUCZ PÉTER: *A borsodi szocializmus. Kiállítási katalógus.* Közrem. BODNÁR TAMÁS–HATVANINÉ NÁNÁSI ZSUZSANNA–KIS JÓZSEF. Miskolc, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, 2022. 16 p.

VARGA JÚLIA: *A budai és pesti felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1713–1784.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára–ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2022. 455 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat, 25.) (Budapest történetének forrásai, 15.)

A Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára hungarikaanyagainak inventáriumuma. Harmadik periódus: X. Piusz és XV. Benedek pápasága, 1902. szeptember 3.–1922. január 22.

Válogatás. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 174 p.

A Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára hungarika anyagainak inventáriuma. Negyedik periódus: XI. Piusz pápasága, 1922. február–1939 február 10. Válogatás. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 324 p.

Visszatérés a magyar Sionra. Tanulmányok az érseki székhely Esztergomba történeti visszatérésének 200. évfordulója alkalmából. Szerk. FEJÉRDY ANDRÁS–HEGEDŰS ANDRÁS. Esztergom, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Prímási Levéltár, 2022. 255 p. (Strigonium antiquum, 9.)

Visszhang. Az 1956-os magyar forradalom és az ukrán társadalom a KGB dokumentumainak tükrében. Összeáll. ANDRIJ KOHUT és mások. Budapest–Kijev–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Ukrajna Biztonsági Szolgálatok Állami Ágazati Levéltára–Kronosz Kiadó, 2022. 902 p.

We hungarians of Shanghai. Hungarians in Shanghai, 1890–1949. SZENTMÁRTONI LÍVIA és mások. Sanghaj–Budapest, Magyarország Sanghaji Főkonzulátusa–Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 247 p.

ZSOLDOS ATTILA: *Az Aranybulla királya.* Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2022. 534 p.

Periodikumok

Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára negyedéves tudományos folyóirata. Főszerk. PÓCS NÁNDOR. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2022. 16. évf. 1–4. sz.

Catastrum. Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat. Főszerk. REISZ T. CSABA. Budapest, Herman Ottó Intézet, 2022. 9. évf. 1–4. sz.

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve, 2021. Szerk. GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA. Szeged, Csongrád Megyei Honismereti Egyesület–Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, 2022. 157 p. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 50.)

Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata. Főszerk. PÁSZTI LÁSZLÓ. Budapest, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2022. 135. évf. 1–4. sz.

A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 21. Szerk. SALLAY GERGELY PÁL–ZÁVODI SZILVIA. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2022. 446 p.

A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 22. Szerk. SALLAY GERGELY PÁL–ZÁVODI SZILVIA. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2022. 350 p.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 38. Szerk. SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET–SZIKLA GERGŐ. Debrecen, Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, 2022. 282 p.

Levéltári Közlemények, 2021. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Közleményei. Főszerk. SZABÓ CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 92. évf. 352 p.

Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata. Főszerk. KOVÁCS ELEONÓRA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Levéltárosok Egyesülete–Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa, 2022. 72. évf. 1–4. sz.

Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények. Főszerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Külgazdasági és Külügyminisztérium–Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára–Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2022. 20. évf. 1085 p.

Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de historia artis medicinae. Főszerk. KAPRONCZAY KÁROLY. Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2022. 68. évf. 1–4. sz.

Rendszerváltó Szemle. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum folyóirata. Főszerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, 2022. 7. évf. 1–4. sz.

Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 50–52. Szerk. RÉCSEI BALÁZS. Kaposvár, MNL Somogy Megyei Levéltára, 2022. 248 p. (Levéltári évkönyv, 50–52.)

Turul. A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye. Főszerk. RÁCZ GYÖRGY. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2022. 95. köt. 1–4.

Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv, 16. (2021). Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Szerk. BAICS GERGELY és mások. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2022. 499 p.

Veritas évkönyv, 2021. Szerk. FARKAS JUDIT ANTÓNIA–OROSZ LÁSZLÓ–SCHWARCZ-WÖLDER ÁDÁM. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2022. 584 p.

Online kiadványok

ArchívNet. XX. századi történeti források. Főszerk. MIKLÓS DÁNIEL. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 22. évf. 1–6. sz. <http://www.archivnet.hu/>

Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata. Főszerk. PÓCS NÁNDOR. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2021. 16. évf. 1–3. sz. <http://www.betekinto.hu>

Budapesti Levéltári Mozaikok. Főszerk. SIMON KATALIN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2022. 1–19. sz. <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/>

A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai 1. köt. 1526–1760. Szerk. KÖBLÖS JÓZSEF–KRÁNITZ ZSOLT. Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2022. Második, bőv., jav. kiadás. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 10.) <https://leveltar.dretgy.hu/kiadvanyaink/Forraskozlesek-10--1275>

KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA: *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata, 1860–1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 535 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 3.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/K%C5%91falvin%C3%A9_%C3%93nodi_M%C3%A1rta_doktori%20sorozat_3_MNL_OL_e-k%C3%B6nyv.pdf

Levéltári Évkönyv. Új folyam, 4. Szerk. KIS JÓZSEF. Miskolc, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, 2022. 305 p. https://mnl.gov.hu/sites/default/files/evkonyv_2022.pdf

Mezővárosok a Dél-Alföldön. Szerk. ERDÉSZ ÁDÁM–HALMÁGY MIKLÓS. Gyula, Wenckheim Krisztina Városfejlesztési és Környezetvédelmi Közalapítvány, 2022. 184 p. <https://mek.oszk.hu/23200/23218/23218.pdf>

RÁCZ GYÖRGY: *A jáki apátság és kegyurai a középkorban.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 178 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 1.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/2022_01_R%C3%A1cz_doktori_1_MNL_OL.pdf

Rendszerváltó Szemle. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum folyóirata. Főszerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, 2022. 7. évf. 1–4. sz. <https://retorki.hu/folyoirat/rendszervalo-szemle>

Targum. Interpretáció, kommentár, diskurzus. Fel. szerk. VÖRÖS KATA. Budapest, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2022.1–2. sz. <https://www.targum.academy/archivum/>

Újrarajzolt *határ* – újrarajzolt történelem. MNL Nógrád Megyei Levéltár XII. Levéltári Nap. Konferenciakötet. Szerk. SZEPESSYÉ JUDIK DOROTTYA. Salgótarján, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, 2022. 67 p. https://mnl.gov.hu/mnl/nml/ujrarajzolt_hatar_ujrarajzolt_tortenelem_e_kotet

A Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltára hungarikaanyagainak inventáriumai. Első és második periódus: VII. Piusz, XII. Leó, VIII. Piusz, XVI. Gergely, IX. Piusz és XIII. Leó pápasága, 1803–1903. Válogatás. Szerk. EÖRDÖGH ISTVÁN. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 115 p. (Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltárának inventáriumai: a Magyar Nemzeti Levéltár e-segédlet sorozata, 1–2.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/Vatikani_allamtikarsag_Torteneti_Leveltaranak_inventariumai_1-2_ds.pdf

A Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltára hungarikaanyagainak inventáriumai. Harmadik periódus: X. Piusz és XV. Benedek pápasága, 1902. szeptember 3.–1922. január 22. Válogatás. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 174 p. (Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltárának inventáriumai: a Magyar Nemzeti Levéltár e-segédlet sorozata, 3.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/Vatikani_allamtikarsag_Torteneti_Leveltaranak_inventariumai_3_ds.pdf

A Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltára hungarikaanyagainak inventáriumai. Negyedik periódus: XI. Piusz pápasága, 1922. február–1939. február 10. Válogatás. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 324 p. (Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltárának inventáriumai: a Magyar Nemzeti Levéltár e-segédlet sorozata, 4.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/Vatikani_allamtikarsag_Torteneti_Leveltaranak_inventariumai_4_ds.pdf

A Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltára hungarikaanyagainak inventáriumai. Ötödik periódus, XII. Piusz pápasága 1939. február 10.–1948. december 31. Válogatás. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2022. 108 p. (Vatikáni Államtikárság Történeti Levéltárának inventáriumai: a Magyar Nemzeti Levéltár e-segédlet sorozata, 5/1.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/Vatikani_allamtikarsag_Torteneti_Leveltaranak_inventariumai_5-1_ds.pdf

Határon túli magyar nyelvű levéltári kiadvány

Ex Pannonia. 26. Főszerk. STEVAN MAČKOVIĆ. Szabadka, Szabadkai Történelmi Levéltár, 2022. 119 p. <http://expannonia.suarhiv.co.rs/downloads/ex-pannonia-26.pdf>

Összeállította: Horváth Natália

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

<https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/>

Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítón:

illusztráció a *Készen állunk a mesterséges intelligenciára?*
című beszámolóhoz

450 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE